

หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม

สารนิพนธ์

ของ

นางสาวจิรัฐิพร ไทยงเหลื่อม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

มีนาคม 2548

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

398.2

ค 528 ข

ธ. 3

หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม

บทคัดย่อ

ของ

นางสาวจิรัฐิพร ไทยงเหลื่อม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

มีนาคม 2548

1260571

28 เม.ย. 2548

จิรัฐพร ไทยงูเหลื่อม.(2548). หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม.

สารนิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข.

สารนิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ ผลการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรมทั้ง 12 เรื่อง โดยศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรม และราชสังคหวัตถุ ผลการศึกษาพบว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองที่ทรงตั้งมั่นในราชธรรม มีความมุ่งมั่นในการประกอบราชกิจ เสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง มีคุณสมบัติคือ รู้จักพิจารณาคนในปกครอง รู้จักวางตนในหมู่ญาติ เป็นผู้มีความเมตตากรุณา มีความยุติธรรม เป็นผู้ให้อย่างแท้จริง ไม่โลกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และมีหน้าที่ต่อราษฎร คือ ให้คำตัดสินที่ยุติธรรม ปกป้องคุ้มครองชีวิตราษฎร เก็บภาษีอากรแต่พอควร บริจาคทานแก่ราษฎร และเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของราษฎร นอกจากนี้ยังพบว่า พระมหากษัตริย์บางพระองค์ทรงประพฤติคลาดจากธรรมด้วยหลงผิดไปชั่วขณะ เช่น เพราะความเห็นแก่ประโยชน์สุขส่วนพระองค์ ความประมาท ความโลภ แต่ด้วยทรงมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานเดิม พระองค์ก็ทรงระลึกได้ และสามารถแก้ไขวิกฤตของบ้านเมืองได้อย่างปลอดภัย

พระมหากษัตริย์ทรงใช้หลักธรรมเหล่านี้ในการปกครองบ้านเมือง ทำให้ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองอยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองมีความผาสุกมั่นคงถาวรสืบไป

THE PRINCIPLES OF DHAMMA IN THE TALE OF IRAN RAJATHAM

AN ABSTRACT

BY

MISS JIRATTHIPORN THAINGULUAM

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
at Srinakharinwirot University

March 2005

Jiratthiporn Thainguluam. (2005) . *The principles of dhamma in the the tale of Iran rajatham*.

Master 's Project, M.Ed.(Thai). Bangkok : Gradudate school. Srinakharinwirot

University .advisor : Asst .Prof. Wimon Siri Ruamsuk.

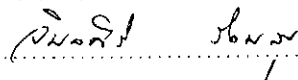
This master's project aims to study the outcomes of a king's obligation to the principles of conduct, as contained in the 12 stories of the Iranian tales of virtues. These principles are the ten qualities of a righteous king (*raja – dhamma*), duties of a supreme ruler (*cakkavatti – vatta*), ethical behaviours of a king (*raja – cariyavatt*), and the royal benefactions (*raja – sangaha – vatthu*).

The study found that a king, who established himself firmly in royal virtues, was determined to perform his royal duties and sacrificed his personal happiness for the well – being of his country, had the following qualities : good judgment of his people, proper manners towards his relations, loving kindness, justice, sincere benefaction, and unselfishness. He performed his duties to the people with fair judgment, protection, appropriate taxation, donations and welfare provisions. Nevertheless, the study also found that some of the kings might transgress righteousness temporarily because of self – indulgence, negligence and greed. But owing to the virtues deeply established in themselves, they were finally reminded of their wrongdoings and could safely address the country's crises.

As the king observed these principles of public administration, therefore the people under his rule his rule were happy and his country was in permanent peace and security.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์เรื่อง หลักสูตรที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับ
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

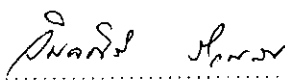
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

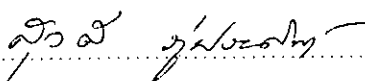

(รองศาสตราจารย์อัครา บุญทิพย์)

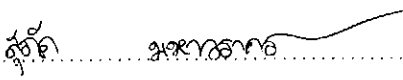
คณะกรรมการสอบ

 ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข)

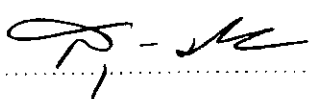
 กรรมการสอบสารนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วุฒิ ภูประดิษฐ์)

 กรรมการสอบสารนิพนธ์

(อาจารย์สุภัค มหาวรากร)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

 คณบดีคณะมนุษยศาสตร์

(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

วันที่ 7 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2548

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมลศิริ ร่วมสุข ที่ท่านให้แนวคิดอันเป็นประโยชน์ และได้กรุณาให้คำแนะนำชี้แนะให้เกิดความคิด ให้กำลังใจ ตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเมตตา ผู้ศึกษารู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาและขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์ อาจารย์สุภักดิ์ มหาวรรการ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ลัดดา ปานุทัย ที่กรุณาตรวจแก้ไขข้อคิด ชี้แนะแนวทางตลอดจนให้คำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบคุณ ดร.ปรีชา อุตระกุล อาจารย์อรุณศรี เบญจสิริเลิศ และคุณสมชัย พักส์สุวรรณ ที่แนะนำหนังสือในการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์วัดหนองจอกที่กรุณาให้ความสะดวกในการให้ยืมเอกสารประกอบการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตเอกภาษาไทย ปีการศึกษา 2545 และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำและช่วยเหลือ และให้กำลังใจทำให้งานสารนิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูแต่บิดามารดา อาจารย์ และพี่ๆ ทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจ ช่วยเหลือให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

จิรัฐพร ไทยงูเหลือม

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	3
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	3
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	3
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	4
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	5
เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร.....	5
เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับเปอร์เซียและวรรณกรรมเปอร์เซีย	12
3 การศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรในนิทานอิหร่านราชธรรม.....	17
ทศพิธราชธรรม.....	18
จักรวรรดิวัตร.....	49
ราชจริยธรรม.....	62
ราชสังคนวัตถุ	76
4 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	86
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	86
อภิปรายผล.....	88
ข้อเสนอแนะ.....	89
บรรณานุกรม.....	91
ภาคผนวก ก. ชื่อเกียรติยศของชนชาติเปอร์เซีย.....	95

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

ภาคผนวก (ต่อ)

ภาคผนวก ข. เนื้อเรื่องย่อนิทานอิหร่านราชธรรม.....99

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....106

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

นิทาน (Tale) เป็นวรรณกรรมรูปแบบหนึ่งที่ถือว่าเก่าแก่และมีการเล่าสืบทอดต่อกันมาอย่างแพร่หลาย เนื้อหาของนิทานมักสะท้อนสภาพสังคมของท้องถิ่นในช่วงเวลาที่แต่งในหลายแง่มุม นิทานนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังค่านิยม ความคิด และเนื้อหาของนิทานบางเรื่องยังช่วยกล่อมเกลาจิตใจ และจรรโลงใจผู้อ่าน ทำให้ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบประเพณีที่ดีงาม คนในสมัยโบราณมีกลวิธีเล่านิทานที่แยบยล โดยแทรกคติธรรมคำสอนไว้ในเนื้อหาแนวคิด ตลอดจนบทบาทและพฤติกรรมของตัวละคร นิทานจึงเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนบุคคลทุกสถานภาพ ทุกเพศ ทุกวัย ประเทศไทยมีนิทานอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นนิทานพื้นบ้านของไทย เช่น ปลาบู่ทอง พระรถเมรี พระสุณนโนราห์ พระยาทองพระยาพาน โสนน้อยเรือนงาม เป็นต้น และที่รับอิทธิพลมาจากชาติอื่น เช่น นิทานเวตาล นิโตปเทศ อหังการวราตรี พันหนึ่งทิวา และนิทานอิหร่านราชธรรม เป็นต้น

นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นนิทานของชนชาติเปอร์เซีย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (2465 : 8-9) ทรงสันนิษฐานว่าเป็นนิทานที่เข้ามาในเมืองไทยครั้งแรก ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดังความว่า

นิทานพวกนี้เป็นนิทานแขก จะเรียกชื่อเรื่องหนังสือในภาษาแขกว่ากะไรหาทราบไม่ แต่ไทยเราเรียกกันมาว่า "เรื่องสิบสองเหลี่ยม" เข้าใจว่าได้ต้นฉบับเดิมเข้ามาแปลเป็นภาษาไทยแต่เมื่อกรุงศรีอยุธยา... ข้อที่นำมาถึงประเทศนี้นั้นมีเค้าเงื่อนไขพงศาวดารว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียให้แต่งราชทูตเข้ามายังเมืองไทย โดยประสงค์จะให้มาเกลี้ยกล่อมสมเด็จพระนารายณ์ฯ ให้เข้ารีตศาสนาอิสลาม เหมือนอย่างที่ว่าพวกฝรั่งเศษพยายามเกลี้ยกล่อมจะให้เข้ารีตศาสนาคริสต์ดัง ทูตเปอร์เซียเข้ามาครั้งนั้นคงจะพาครูบาอาจารย์ ที่ชำนาญศาสนาแลราชธรรมทางประเทศเปอร์เซียเข้ามาด้วย บางทีจะนำหนังสือเรื่องนี้เข้ามา แลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้โปรดให้แปลออกเป็นภาษาไทยในครั้งนั้น เหตุด้วยหนังสือเรื่องนี้ว่าด้วยราชธรรมเป็นพื้น ไม่สู้เกี่ยวแก่ศาสนาจึงรักษาไว้เป็นแบบฉบับสืบมา

กุสุมา รัชชมณี (2528 : 66) กล่าวถึงนิทานสิบสองเหลี่ยมว่า นิทานสิบสองเหลี่ยมมีต้นฉบับในสมุดไทยอยู่หลายสำนวน สำนวนหนึ่งราชบัณฑิตยสภาได้ต้นฉบับมาเมื่อพ.ศ. 2470 มีข้อความข้างต้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขุนกัลยาบดี แต่งนิทานทำเนียบถวายเป็น วันอาทิตย์ เดือน 4 ขึ้น 10 ค่ำ จุลศักราช 114 ปีมอก นักษัตรจิตวาศก” (กรมศิลปากร.2502:1) จึงเป็นที่เชื่อกันว่าขุนนางเปอร์เซียผู้หนึ่งชื่อขุนกัลยาบดี แต่งหรือแปลถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เมื่อ พ.ศ. 2295 อีกสำนวนหนึ่ง

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเล็งเห็นความสำคัญของนิทานเรื่องนี้ว่า เป็นนิทานสุภาษิตที่ว่าด้วยราชธรรมและเป็นหนังสือที่นับถือกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นประโยชน์ในการปกครองบ้านเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหนังสือเล่มนี้ขึ้นใหม่ให้มีความเดิม จากหอสมุดหลวงครั้งกรุงเก่าเป็นฉบับหลวงตัวทอง เมื่อเดือน 7 ปีชวด จัตวาศก 2325 ซึ่งเป็นปีที่พระองค์เสด็จปราบดาภิเษก รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2540 :140) กล่าวว่า เป็นที่โปรดปรานมากจนถึงกับมีฉบับทรงวางใกล้พระองค์ ทรงเล็งเห็นความสำคัญของหนังสือเล่มนี้ว่าเป็นประโยชน์ยิ่งในการปกครองบ้านเมือง

ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อมีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ นำเรื่องราวที่สำคัญมาจารึกไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาของคนทั่วไป นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นนิทานอีกเรื่องหนึ่งที่ได้จารึกไว้บนแผ่นศิลา ประดิษฐานไว้ที่ศาลาล้อมพระมณฑปทิศตะวันตกในวัดพระเชตุพนฯ

ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์นิทานสิบสองเหลี่ยมเป็นฉบับตัวพิมพ์และมีการเปลี่ยนชื่อ เป็นนิทานอิหร่านราชธรรม ดังที่ กุสุมา รัชชมณี (2528 : 66) ได้กล่าวว่า “...ต่อมาหอพระสมุดฯ ได้จัดพิมพ์นิทานสิบสองเหลี่ยมเป็นฉบับตัวพิมพ์ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงเห็นว่าหนังสือเรื่องนี้เกี่ยวกับราชธรรมอิหร่าน ชื่อเดิมว่าสิบสองเหลี่ยมก็ไม่ชี้ให้เห็นคุณค่าของหนังสือเท่าที่ควร จึงเปลี่ยนชื่อเป็นนิทานอิหร่านราชธรรม...”

นอกจากนิทานอิหร่านราชธรรมจะมีคุณค่าและสาระประโยชน์ในด้านการปกครองแล้วยังให้ข้อคิดและคติสอนใจแก่บุคคลทั่วไปด้วย กระทรวงศึกษาธิการก็เคยเลือกนิทานบางเรื่องมาเป็นแบบเรียนดังที่ พรพิไล เลิศวิชา (2544 : คำนำ) กล่าวว่า “เรื่องพระเจ้าวรวงศ์เธอโสมราชยาธิราช” ซึ่งเป็นบทหนึ่งในนิทานสิบสองเหลี่ยมนี้เคยนำมาเป็นส่วนหนึ่งของแบบเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรซึ่งปรับปรุงเลือกบทประพันธ์ต่างๆ มาให้นักเรียนเรียนเมื่อ พ.ศ. 2501

นอกจากนี้กุสุมา รัชชมณี (2528:68) ยังได้กล่าวถึง นิทานอิหร่านราชธรรมว่ามีแนวคิดสำคัญที่กวีเน้น “ความเมตตากรุณา การบริจาคทานและความทรงธรรมซึ่งเป็นคุณธรรมที่ผู้ปกครองทั้งหลายพึงมี และยังมีเนื้อหาเป็นประโยชน์เพราะสอนคติธรรม แม้จะมุ่งสอนผู้นำแต่เมื่อพิจารณา

แล้วจะเห็นว่าทุกคนในสังคมไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือผู้ตาม และไม่ว่าสังคมของถิ่นที่ใดยุคใด ก็นำไปใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ทั้งนั้น”

หลักธรรมและคติสอนใจในนิทานอิหร่านราชธรรม สำหรับปัจจุบันนี้จึงมีใช้เพียงแต่เป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เข้าใจถึงแนวทางในการดำเนินชีวิต กล่าวได้ว่านิทานเรื่องนี้แม้จะมีอายุยาวนานหลายร้อยปี แต่เนื้อหาและคติธรรมของเรื่องยังทันสมัยอยู่เสมอและใช้ได้กับทุกบุคคลและทุกกาลเวลา นิทานอิหร่านราชธรรมจึงเป็นวรรณกรรมที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านหลักธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ที่มีลักษณะโดดเด่น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาหลักธรรมและผลของการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ทำให้เห็นหลักธรรมในนิทานอิหร่านราชธรรมและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติตนตามหลักธรรม คนในสังคมทุกระดับชั้นสามารถนำคติธรรมที่ปรากฏในเรื่องมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติตนที่ถูกต้องในชีวิตประจำวันได้

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยศึกษานิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุมปกรณ์ม) เล่ม 1 ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่พิมพ์ในปี พ.ศ. 2506 จัดพิมพ์โดย โรงพิมพ์คุรุสภา โดยมุ่งศึกษา 2 ประเด็น ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของตัวละครพระมหากษัตริย์
2. ใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางการวิเคราะห์

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเอกสารและเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษานิทานอิหฺร่านราชธรรมทั้งหมด 12 เรื่อง
3. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม
4. เสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเปอร์เซียและวรรณกรรมเปอร์เซีย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม

พิฑูร มลิวัลย์ (2528:1-24) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักธรรมในการปกครองว่า เมื่อมีผู้ปกครองก็ต้องมีผู้ถูกปกครอง ทั้งผู้ถูกปกครองก็ต้องอยู่ภายใต้กติกาของระบอบการปกครองนั้นๆ การปกครองนั้นจะเป็นการปกครองในรูปแบบใดก็ตาม สิ่งที่จะขาดไม่ได้คือการปกครองต้องมีธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้นำสังคมปกครองโดยยึดธรรมเป็นหลัก ก็ย่อมที่จะหวังได้ว่า ความเจริญก้าวหน้าและสันติสุขก็จะเกิดขึ้นได้ในสังคม นอกจากนี้ปรีชา ช่างขวัญยืน (2542:19) ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับธรรมของกษัตริย์ว่า เป็นเครื่องควบคุมกษัตริย์มิให้ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม หรือมิให้ทำตามแต่อารมณ์ เป็นหลักสำคัญในการปกครองทั้งยังเป็นเครื่องตัดสินว่าผู้ใดสมควรเป็นกษัตริย์และกษัตริย์พระองค์ใดเป็นผู้ปกครองที่ดีหรือไม่ดี

หลักธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงมีและพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขความร่มเย็นแก่ราษฎรและความเจริญก้าวหน้าแก่บ้านเมืองได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรมและราชสังคหวัตถุ

ราชธรรมของกษัตริย์ที่เรียกว่าทศพิธราชธรรมนั้น พระธรรมปิฎก (2538 : 285 - 287) ได้อธิบายขยายความไว้ ดังนี้

1. ทาน การให้ คือสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และ

บำเพ็ญสาธารณประโยชน์

2.ศีล ความประพฤติดีงาม คือ ลำรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

3.ปริจาคะ การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4.อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริตมีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5.มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่ริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดีแต่มีชาติยาเกรง

6.ตปะ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

7.อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

8.อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

9.ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ย่อท้อ ถึงจะถูกยั่วยุหยันด้วยคำเลียดสีดากดางอย่างไร ก็ไม่หมัดกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกรณียที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

10.อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลามสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

นอกจากนี้ พินูร มลิวลย์ (2528 :62 - 63) ได้กล่าวถึง หลักธรรมสำหรับการปกครองเรียกว่า จักรวรรดิวัตร ซึ่งเป็นธรรมสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิราช ซึ่งนอกจากจะต้องทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทรงบำเพ็ญจักรพรรดิวัตรอีก 12 ประการ คือ

1. อนุโตชนสมี พลกายสมี สงเคราะห์คนในพระราชฐานและพวกพหูชนา คือ ทวยทหารหาญ
2. ขตติยเยสุ สงเคราะห์กษัตริย์ซึ่งเสวยราชสมบัติอยู่ตามเมืองขึ้นเมืองนอก
3. อนุยนเตสุ สงเคราะห์กษัตริย์และข้าราชการบริพารผู้ตามเสด็จ
4. พราหมณคหปติเกสุ สงเคราะห์พราหมณ์และคหบดี
5. เนคมชานปเทสุ สงเคราะห์ชาวนิคม ชาวนบพ
6. สมณพราหมณสุ สงเคราะห์สมณพราหมณ์ทั้งปวง
7. มิคปุกชีสุ สงเคราะห์ฝูงเนื้อและนกทั้งปวง โดยพระราชทานอภัยแก่เนื้อและนกทั้งหลาย
8. อธมมการปฏิกุเซโป สงเคราะห์โดยห้ามปรามบุคคลในแว่นแคว้นชอบชดชสีมามีให้ ประพฤติธรรม มิให้กระทำความป
9. อธนานิ ธนูปปทานิ สงเคราะห์คนที่ไร้ทรัพย์ด้วยพระราชทานทรัพย์ให้ตามสมควร
10. สมณพราหมณ อุปลงกมิตวา ปญหาปุจฉนั ทรงพระอุตสาหะ เสด็จเข้าไปหา สมณพราหมณ์ ทรงไต่ถามอรรถปริศนา เพื่อจะได้รู้จักบาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์ และมิใช่ ประโยชน์
11. อธมมราคสุ ปหานิ ทรงเว้นจากอธรรมราคะ คือเว้นจากการเสพกามกับคนที่ไม่ควร เสพ เช่น พี่ ป้า น้าอา เป็นต้น
12. วิสมโลกสสุ ทรงเว้นจากวิสมโลกะ คือไม่ละโมภโลกมาก จนเกินไป

นอกจากจักรวรรดิวัตร ทั้ง 12 ประการนี้แล้ว พितุ มลิวลย (2528:75 -76) ยังได้กล่าวว่า ผู้ปกครองที่ดีควรประพฤติตนเจริญรอยตามราชจริยธรรมอันได้แก่จริยธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ธรรมที่พระเจ้าแผ่นดินพึงประพฤติ เพื่อเป็นปัจจัยให้เกิดความสุข ซึ่งราชจริยธรรมนั้นมี 10 ประการ คือ

1. มาตาปิตุสุ ทรงประพฤติธรรมต่อพระชนก พระชนนี คือทรงพระอุตสาหะ ปฏิบัติบำรุงเลี้ยงดูและดูแลพระชนกชนนี ด้วยความเคารพนบถ มิได้มีความชิงชังรังเกียจแม้แต่ประการใด
2. ปุตเตสุ ทรงประพฤติธรรมต่อพระโอรสธิดา คือทรงอบรมสั่งสอนมิให้ประพฤติชั่ว ให้ตั้งอยู่ในคุณความดี ให้เกิดอุตสาหะในการศึกษาศิลปวิทยา ทรงจัดการให้มีการ อภิเษกสมรสตามควรแก่วัย และทรงมอบราชสมบัติให้ในกาลเวลาอันสมควร
3. ทาเรสุ ทรงประพฤติธรรมต่อพระอัครมเหสี คือ ยกย่องนับถือ ไม่ทรงดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่ทรงประพฤตินอกพระหฤทัย ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้ และพระราชทานเครื่องประดับตกแต่งให้ตามโอกาสอันควร

4. มิติตามจุลเจสุ ทรงประพฤติธรรมต่อพระสหายและอำมาตย์ คือทรงสงเคราะห์คนเหล่านั้นด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ 1. ทานี พระราชทานสิ่งของควรให้แก่คนที่ควรให้ตามกาลเวลา 2. ปิยวาจา ทรงเจรจาปราศรัยด้วยวาจาสุภาพ ไพเราะ 3. อตถจริยา ทรงประพฤติอำนาจสิ่งที่เป็นประโยชน์ 4. สมานตตตา มีพระราชหฤทัยเสมอต้นเสมอปลายทั้งในยามสุขและยามทุกข์ ร่วมกับพระสหายและอำมาตย์ เหล่านั้น ทั้งทรงมีพระวาจาสัตย์ มีพระวาจาไม่คลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม

5. วาเนสุ พลสุ จ ทรงประพฤติธรรมต่อสัตว์พาหนะและเหล่าพยุหเสนา คือทรงบำรุงสัตว์พาหนะให้มีความอุดมสมบูรณ์ ใช้การใช้งานแต่พอสมควร ทรงส่งเสริม ทะแกล้วทหารหาญ พระราชทานสิ่งของเครื่องอุปโภค บริโภค เงินเดือน และยศศักดิ์เป็นต้น ตามควรแก่ฐานะ

6. คาเมสุ นิคมสุ จ ทรงประพฤติธรรมต่อไพร่ฟ้าประชาชน ชาวบ้านชาวเมือง ด้วยทรงไม่เบียดเบียนลงโทษใครมิชอบธรรม และไม่ทรงกดขี่ข่มเหงบีบบังคับ เอาภาษีอากรโดยไม่เป็นธรรม เป็นต้น

7. ฏฐุสุ ชนปเทสุ จ ทรงประพฤติธรรมต่อรัฐและชนบท คือไม่ทรงกระทำให้รัฐและ ชนบท (มณฑล - ภาค) ให้ลำบากเดือดร้อนโดยใช่เหตุ ทรงมีพระหฤทัยมุ่งประโยชน์ แก่รัฐและชนบทเป็นสำคัญ

8. สมณสุ พราหมณสุ จ ทรงประพฤติธรรมต่อสมณะและพวกพราหมณาจารย์ คือ ทรงอุปถัมภ์สมณะคือพระภิกษุสงฆ์และสงเคราะห์แก่พวกพราหมณ์ ด้วยจตุปัจจัยมิได้ขาด

9. มิคปุกชีสุ ทรงประพฤติธรรมต่อหมู่นี้อและนก คือทรงพระราชทานอภัยแก่หมู่นี้อและนก ทรงห้ามปรามมิให้ใครทำอันตรายแก่สัตว์เหล่านั้น

10. สมจริยาธมมัม ทรงประพฤติธรรมจริยา คือทรงดำรงมั่นอยู่ในกุศลธรรมบถ 10 ประการ สำเร็จด้วยกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต มีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม 4 ประการ ต่อไพร่ฟ้าประชาชนโดยทั่วหน้า

พระเทพเวที (2536:21-22) ได้อธิบายถึง กุศลธรรมบถว่าเป็นทางแห่งกรรมดี ทางที่จะนำไปสู่สุคติมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏตามหลักราชจริยธรรมของพระมหากษัตริย์ ในชื่อ “สมจริยาธมมัม” ดังนี้

กายกรรม 3 ได้แก่

1. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากทำลายชีวิต
2. อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้
3. กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากประพฤติผิดในกาม

วจีกรรม 4 ได้แก่

- 4.มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ
- 5.ปิสุณาย วาจา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดส่อเสียด
- 6.ผรุสสาย วาจา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดคำหยาบ
- 7.สัมผัปปลาปา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

มโนกรรม 3 ได้แก่

- 8.อนภิชฌา คือ ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
- 9.อพยาบาท คือ ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา
- 10.สัมมาทิฏฐิ คือ เห็นชอบตามคลองธรรม

สมบุรณ์ สุขสำราญ.(2533:23) ได้กล่าวถึง หลักการปกครองสงเคราะห์ไพร่ฟ้าประชาชน ให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งมีหลักธรรมที่สำคัญ คือ ราชสังคหวัตถุ หมายถึง ธรรมะที่เป็นแนวทางในการสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ถูกปกครอง เป็นหลักการสงเคราะห์ของพระเจ้าแผ่นดิน หรือหลักการสงเคราะห์การปกครองซึ่งกษัตริย์หรือผู้ปกครองหมู่คณะ ปกครองบ้านเมือง เพื่อสงเคราะห์ไพร่ฟ้าประชาชนหรือหมู่คณะ ให้ความร่มเย็นเป็นสุขและมีความจงรักภักดีต่อบ้านเมืองและหมู่คณะ ซึ่งหลักการสงเคราะห์นี้มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. สัสสมธัง จลตบารุงธัญญาหาร คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์
2. ปุริสเมธะ จลตบารุงข้าราชการ คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น
3. สัมมาปาละ ผูกประสานปวงประชา คือ ผดุงประสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจน ยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน
4. วาขไปยะ มีวาตะดุดตัมใจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลายถามไถ่ทุกข้อสงสัยราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานมีประโยชน์ เน้นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม

พงศ์เชษฐ์ รุจิระชุนห์ (2527) ได้ศึกษา อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อความคิดทางการเมืองของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีความเห็นว่าการนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาทางการเมืองและสังคม การแก้ไขปัญหามิใช่เปลี่ยนแปลงเฉพาะรูปแบบการเมืองการปกครอง หากแต่จะต้องเปลี่ยนแปลงที่ปัจเจกบุคคล ให้ยึดมั่นในจริยธรรม ความถูกต้อง ความยุติธรรม โดยใช้สติปัญญาและความเมตตาเป็นพื้นฐาน ผู้ปกครองจะต้องเคารพรับฟัง ความเห็นของปัจเจกบุคคลรวมทั้งดำเนินการทั้งปวงเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา อันจะเป็นผลให้สังคมมีความสงบสุข

ศิริมา เจนจิตมัน (2528) ได้ศึกษา การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาของวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นสังคมในด้านคุณค่าทางศีลธรรม เป็นการสอนให้คนทำความดีต่างๆ โดยอาศัยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในด้านคุณค่าทางจริยธรรม เป็นการสะท้อนให้เห็นสิ่งที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความสำนึกในการที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม โดยมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาและคำสอนของบรรพบุรุษเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

สวัสดิ์ สุวรรณสังข์ (2528:382-383) ได้ศึกษา หลักการกระทำดีในทัศนะของศาสนาสำคัญในประเทศไทย : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า หลักการทำดีในศาสนาคริสต์ อิสลาม และศาสนาพุทธ มีส่วนคล้ายคลึงกัน 2 ระดับ คือ ระดับแรก เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีสันติสุข มีความรักความเมตตาต่อกัน ระดับที่สองเป็นเป้าหมายสูงสุดคือปราศจากทุกข์สิ้นเชิง กล่าวคือ ไม่มีการเกิด ไม่มีการแก่ชรา ไม่มีการตาย และไม่มีโอกาสที่ความทุกข์ใดๆ จะเกิดขึ้นอีกเลยจากการที่มนุษย์ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาที่มีจุดเน้นหนักต่างกัน ทำให้การแสดงออกภายนอกต่างกัน แต่ผลทางจิตใจและการก่อให้เกิดสันติสุขบนโลกไม่ต่างกัน

ชัยณรงค์ โคตะนันท์ (2533:131-133) ศึกษาอุดมคติเกี่ยวกับผู้นำในวรรณกรรมอีสานประเภทวรรณกรรมคำสอน ผลการศึกษาพบว่า คุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่สังคมคาดหวังนั้นต้องปกครองบ้านเมืองภายในขอบเขตของ “ธรรมราชา” ปฏิบัติต่อบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน รู้จักเลือกและแต่งตั้งขุนนางข้าราชการที่มีความรู้ความ

สามารถและซื่อสัตย์สุจริตเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ตามความเหมาะสม ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่กษัตริย์ที่มีต่อประชาชนนั้นถือว่าประชาชนคือหัวใจสำคัญของการปกครอง ผู้ปกครองควรรักไพร่ฟ้าประชาชนเสมือนบุตรตนเอง ตลอดจนปกครองประชาชนด้วยหลักธรรม เพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุขร่มเย็น มีความเจริญรุ่งเรือง อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำจึงควรมีลักษณะเป็นขุนธรรมคือผู้มีศีลธรรม ใช้หลักธรรมเป็นแนวทางในการปกครองเพื่อความผาสุกของประชาชนในสังคม

วัฒนชัย หมั่นยิ่ง (2533:105 -107) ศึกษาภาพลักษณ์ผู้ปกครองในบทละครรามเกียรติ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ผลการศึกษาพบว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระราชประสงค์เสนอภาพลักษณ์ของผู้ปกครองมีความยุติธรรม จิตใจหนักแน่น และดำรงตนมั่นอยู่ในศีลธรรม เสนอภาพของท้าวมาลีวราชซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ปกครองที่มีความยุติธรรม มีจิตใจบริสุทธิ์ด้วยศีลธรรม ทำให้ผู้ถูกปกครองเกิดความอบอุ่นใจว่ามีผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่พวกพ้อง เป็นผลให้ผู้ถูกปกครองมารวมกันเป็นปึกแผ่นมากขึ้นทำให้บ้านเมืองเกิดความมั่นคงถาวรสืบไป

จรัสรินทร์ โพธิ์ศิริ. (2542) ได้ศึกษาลักษณะความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พุทธศักราช 2325 -2352) ผลการศึกษาพบว่า คุณสมบัติของกษัตริย์ที่มีความเป็นธรรมราชา ประกอบด้วยหลักแห่งทศพิธราชธรรม ได้แก่ การให้ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความมุ่งมั่นประกอบกิจ ความเที่ยงธรรม ลักษณะเหล่านี้ เชื่อมโยง และครอบคลุมหลักธรรมอื่นๆ ในทศพิธราชธรรม นอกจากนี้ยังประกอบด้วยหลักธรรม ธรรมจักรวรรดิวัตร ซึ่งคุณสมบัตินี้เกี่ยวข้องกับหลักแห่งทศพิธราชธรรม ลักษณะความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในวรรณคดีไทยนี้เกิดจากปัจจัยทางด้านค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นธรรมราชาตามแนวพุทธศาสนาและตามแนววิถีชีวิตไทย ปัจจัยทางด้านพระบรมราชาบายเกี่ยวกับการปกครองของพระมหากษัตริย์ทางด้านศาสนจักร และการปกครองข้าราชการสำนัก และประชาชนได้เกิดแรงบันดาลใจของกวีที่ศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

นิตยา แก้วคัลนา (2542:127-134) ได้ศึกษาภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถานภาพของกษัตริย์ในวรรณกรรมไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พบว่า สมัยสุโขทัย ได้สะท้อนภาพกษัตริย์ทรงเป็น "ธรรมราชา" ผู้ยิ่งใหญ่ทรงใช้หลักธรรมในการปกครองประชาชน และได้เสนอแนวคิดการสั่งสอนศีลธรรมคนได้ประพุดิตนในทางที่ชอบในฐานะผู้ปกครอง สมัยอยุธยา ได้สะท้อนสถานภาพของพระมหากษัตริย์ว่าทรงอยู่ในฐานะธรรมราชา เทวราชา และดำรงตำแหน่งจักรพรรดิราช กษัตริย์ทรงปกครองตามหลักทศพิธราชธรรม สมัยกรุงธนบุรี สะท้อนภาพของพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าทรงเป็นกษัตริย์ที่เปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถในการปกครอง ส่วนในสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้น สะท้อนสถานภาพของกษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองตามหลักทศพิธราชธรรม ประกอบด้วย สุนติ 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ประการ สถานภาพของกษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้สะท้อนชัดเจนว่า ทรงเป็นเทพ ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ประกอบด้วยบุญบารมี และสะท้อนคตินิยมราชาและเทวราชา เช่นเดียวกับวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเปอร์เซียและวรรณกรรมเปอร์เซีย

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเปอร์เซียและวรรณกรรมเปอร์เซีย
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเปอร์เซีย

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเปอร์เซียและวรรณกรรมเปอร์เซีย

1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเปอร์เซีย

โรน่าน อรุณรังษี (2529 : 332) กล่าวว่า เดิมนั้นประเทศอิหร่านมีชื่อว่า “เปอร์เซีย” เป็นชนชาติที่เก่าแก่โบราณ มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองถึงเปอร์เซียไม่น้อยกว่า 5,000 ปีมาแล้ว นักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นอู่อารยธรรมโลกแห่งหนึ่ง ที่มีอายุรุ่มราวคราวเดียวกับอียิปต์โบราณแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์และแม่น้ำสินธุตลอดจนอารยธรรมจีนโบราณ ในภูมิภาคที่อยู่อาศัยของประชาชนในเชื้อชาติต่างๆ นั้นได้ก่อให้เกิดอารยธรรมเมโสโปเตเมียบนลุ่มแม่น้ำไทกริส - ยูเฟรติส ซึ่งปัจจุบันอยู่ในดินแดนประเทศอิรัก ดินแดนดังกล่าวเคยเป็นที่อยู่ของชนหลายเชื้อชาติ เช่น พวกบาบิโลน พวกสุเมเรียน พวกคาลเดีย พวกอัสสิเรียน พวกฮิทไทต์ เป็นต้น...ชนชาติต่างๆ ที่อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวมีการผสมพงศ์พันธุ์กันมาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นเชื้อสายของเผ่าพันธุ์อินโดยูโรเปียนหรือพวกอารยันนั่นเอง ชนชาติเหล่านี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงแย่งชิงอำนาจกันมาโดยตลอดตามฐานะทางการเมือง มีการผลิตเปลี่ยนและแย่งชิงอำนาจกันเรื่อยมา จนถึงสมัยเชื้อชาติของเปอร์เซีย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเชื้อสายเผ่าพันธุ์ที่สืบเนื่องมาจากพวกอัสสิเรียน พวกคาลเดีย และพวกสุเมเรียน

นันทนา กปิลกาญจน์ (2542 : 51-53) ได้กล่าวถึง การปกครองเปอร์เซียว่าประชาชนอยู่ภายใต้การปกครองของเปอร์เซีย มีความพอใจที่ตนได้รับเสรีภาพอย่างเพียงพอ ในทางทฤษฎีกษัตริย์เปอร์เซียทรงมีพระอำนาสิทธิเด็ดขาดแต่เพียงพระองค์เดียว ไม่มีกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือหลักความยุติธรรมใดๆ จำกัดอำนาจของพระองค์เลย แต่ในทางปฏิบัติพระองค์กลับจัดแบ่งราชธานีออกเป็น

มณฑลต่างๆ ถึง 21 แห่ง ให้ขุนนางชั้นสูงปกครอง มีตำแหน่งเป็นข้าหลวงประจำมณฑลต่างๆ ซึ่งมีตำแหน่งเรียกว่า แซแทรป (Satrap)

1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเปอร์เซีย

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ (2528 : 138 -145) กล่าวถึงยุคของวรรณคดีเปอร์เซียว่าเก่าแก่ใกล้เคียงกับวรรณคดีสันสกฤต วรรณคดีเปอร์เซียที่ไทยเรารู้จัก ได้แก่ รูไบยัต พันหนึ่งทิวา อาหรับราตรี นิทานอิหร่านราชธรรม เป็นต้น

สุกัญญา ภัทราชัย (2539 : 73) กล่าวถึง วรรณกรรมเปอร์เซียเรื่องนิทานอิหร่านราชธรรมว่า หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยแต่อดีต แม้จะมีศัพทราชธรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเป็นราชธรรมดั้งเดิมกำกับจริยธรรมของพระมหากษัตริย์ มีพระโพธิสัตว์ในนิทานชาดกเรื่องต่างๆ เป็นบุคคลอุดมคติทางธรรมแต่ก็ได้อาศัยราชธรรมจากแหล่งอื่นๆ ด้วย

รื่นฤทัย สัจพันธุ์ (2543 : 140 -141) กล่าวว่า นิทานอิหร่านราชธรรมนับเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญในการฟื้นฟูการปกครอง เพราะเป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นภาพพจน์ของกษัตริย์ที่ทรงศัพทราชธรรม และชี้ให้เห็นว่า ยามใดที่พระมหากษัตริย์ละทิ้งราชธรรม ยามนั้นบ้านเมืองขาดความร่มเย็น ในทางตรงกันข้าม “อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงธรรม” อาจกล่าวได้ว่านอกจากคุณค่าในด้านวรรณคดีแล้ว นิทานอิหร่านราชธรรมยังมียุทธศาสตร์ในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ประชาชนและสร้างความศรัทธาต่อพระเจ้าแผ่นดินอีกด้วย

ไฉน่าน อรุณรังษี (2544 : 504-506) ได้กล่าวถึง นิทานอิหร่านราชธรรมไว้ว่า นิทานอิหร่านราชธรรมทั้ง 12 เรื่องนั้น เป็นนิทานที่แฝงคติธรรมสอนใจผู้อ่านโดยเฉพาะผู้ปกครองให้อยู่ในหลักของศีลธรรมและประพฤติโดยชอบธรรม ให้ผู้ปกครองโอบอ้อมอารีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา โดยใช้ธรรมปกครอง สอนให้ทำความดี เพื่อเป็นเสบียงไปในภายภาคหน้า เป็นคำสั่งสอนผู้ปกครองไม่ให้หยิ่งทะนงในอำนาจ ดักเตือนชนชั้นปกครองให้เป็นผู้ทรงธรรมและมุ่งมั่นในการดูแลรักษาประชาราษฎร์ให้มีความสุข จะแต่งตั้งผู้ใดเป็นเสนาบดีก็ต้องเป็นผู้มีปัญญาซึ่งใช้ต่างพระเนตรพระกรรณได้ เป็นการสอนผู้ปกครองในสิ่งที่พึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติทั้งสอนหลักการบริหารงานแผ่นดินและการปกครองคน

สุธรรม แสงประทุม (2545 : 121-123) ได้กล่าวถึง วรรณกรรมเปอร์เซียบนแผ่นดินไทย เกี่ยวกับนิทานอิหร่านราชธรรมว่า นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นนิทานสุภาสิตว่าด้วยราชธรรมอันแสดงให้เห็นถึงจริยวัตรของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสอดคล้องในหลักทศพิธราชธรรมที่เป็นหลักธรรมสำหรับกษัตริย์ตามหลักพระพุทธศาสนา... วรรณกรรมเปอร์เซียล้วนเป็นงานที่มีพื้นฐานความคิดมาจากหลักธรรมและความจริงทางศาสนาโดยทั้งเนื้อหาและเจตนารมณ์ ล้วนมุ่งประสงค์ให้คนเป็นคนดี มีเหตุผล รู้ผิดชอบชั่วดี วรรณกรรมเหล่านั้นจึงทันสมัยอยู่เสมอและไม่มีกาลเวลา ดังนั้นแม้จะมีอายุยาวนานนับหลายร้อยปีแล้วก็ยังสามารถนำมาใช้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

กุสุมา รัชชมนี (2547:53 - 55) ได้สันนิษฐานเกี่ยวกับนิทานอิหร่านราชธรรม ซึ่งสรุปได้ดังนี้ นิทานสิบสองเหลี่ยมไม่ได้แปลมาจากวรรณกรรมเปอร์เซียเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพราะไม่มีเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ตรงกับนิทานสิบสองเหลี่ยมจริงๆ ลักษณะการเล่าเรื่องในนิทานสิบสองเหลี่ยมไม่มีเอกภาพ ว่าเป็นเรื่องกษัตริย์องค์ใดในยุคใด แต่เป็นเรื่องของกษัตริย์ในอดีตตั้งแต่ก่อนคริสต์กาล เช่น พระเจ้าฟาริดูน (ฟาริด) กษัตริย์ราชวงศ์สะสะนิก่อนยุคอิสลาม เช่น พระเจ้าหรมุก พระเจ้าบหราม กษัตริย์ในราชวงศ์อับบาซียะห์ในศตวรรษที่ 8 เช่น พระเจ้ามันสุร พระเจ้ามาฆุน มาจนถึงราชวงศ์โมกุลในศตวรรษที่ 16 เช่น พระเจ้าหุมาเยน เป็นต้น ลักษณะการเล่าเรื่องในนิทานสิบสองเหลี่ยมเป็นการปะติดปะต่อเรื่องเล่าจากที่ต่างๆ ทำนองโมเสก (mosaic) เพื่อสร้างภาพความทรงธรรมของพระราชาที่เป็นสถาบันโดยไม่เจาะจงว่าเป็นกษัตริย์องค์ใดในประวัติศาสตร์ นิทานบางเรื่องมีความคล้ายคลึงกับนิทานในวรรณกรรมกุลิสถานของละติ อยู่ในราชวงศ์ประลาวิ ซึ่งเป็นยุคเปอร์เซียใหม่เมื่อปี ค.ศ. 1925 เช่น

นิทานเรื่องที่ 1 พระเจ้าฟาริดูนนำโลหิตเด็กเป็นกระสายยา

นิทานเรื่องที่ 8 พระเจ้ายินนูเลี้ยงลูกโจร

นิทานเรื่องที่ 9 พระเจ้ามหาติมยอุมให้พระเคียรเป็นทาน

อีกประการหนึ่งนิทานบางเรื่อง เช่น นิทานเรื่องที่ 12 ไม่น่าจะเป็นนิทานเปอร์เซีย คือ นอกจากตัวละครที่ต่างไปแล้ว เนื้อเรื่องนิทานส่วนหนึ่งยังตรงกับนิทานชาดกเรื่องทริวาหนชาดก ซึ่งเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ 186 เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นราชสาวกพุทธซึ่งแจ้งพระราชาถึงเหตุที่มะม่วงเปลี่ยนรสเพราะต้นสะเดาเป็นเรื่องที่แสดงแนวคิดเรื่องการคบเพื่อนผิด

นอกจากนี้กุสุมา รัชชมนี ยังได้กล่าวว่านิทานอิหร่านราชธรรมเป็นวรรณคดีที่สำคัญ เพราะมีส่วนในการแนะนำให้แก่คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคนที่อยู่ในตำแหน่งสูงเป็นผู้ปกครองคนหรือคนระดับล่างที่อยู่ใต้ปกครอง ล้วนมีหน้าที่ มีบทบาทสำคัญ และมีปฏิสัมพันธ์กัน ความลึกลับในบทบาทหน้าที่และปฏิบัติตนให้ดีที่สุดตามกำลังความสามารถของตน ย่อมทำให้บ้านเมืองสงบสุข

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเปอร์เซีย

กุสุมา รักษมณี (2513) ศึกษาไวยาตของฮะกิม โอมาร์ คัยยาม พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพระนิพนธ์ไวยาต ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และเปรียบเทียบกับพระนิพนธ์ไวยาตฉบับภาษาอังกฤษ ผลการศึกษาพบว่า ความคิดของโอมาร์ คัยยาม ที่ปรากฏในพระนิพนธ์ไวยาตค่อนข้างจะเป็นความคิดแบบไทยและมีทัศนคติเหมือนพุทธศาสนิกชนฝ่ายโลกียธรรม จากการเปรียบเทียบพระนิพนธ์ไวยาตกับฉบับภาษาอังกฤษ พบว่า กรมพระนราธิปฯ มิได้ทรงแปลมาโดยตรง แต่ทรงดัดแปลงและดัดเติมบ้าง ความคิดของคัยยามที่ปรากฏ ตรงกับรไวยาต ฉบับต่างๆ ก็คือทำความดีในโลกให้มากที่สุด

อาทิตยา จารุจินดา (2535 :159-161) ศึกษาวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดยมีจุดมุ่งหมาย ศึกษาแนวคิด แนววิธีการประพันธ์และศิลปะการใช้ภาษา ผลการศึกษาพบว่า นิทานสำหรับเด็กให้แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาและประเมินค่าสิ่งต่างๆ ว่าไม่ควรพิจารณาหรือประเมินค่าจากสิ่งภายนอก นอกจากนี้ยังเสนอแนวคิดในเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความสุข เสนอแนวคิดที่ว่าความสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพย์สินเงินทอง หากแต่ขึ้นอยู่กับความพอใจ เสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับสัตว์ว่ามนุษย์ควรมีใจเมตตา กรุณา ไม่เบียดเบียนทำร้ายสัตว์ นอกจากแนวคิดเหล่านี้แล้วยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตน เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ควรและไม่ควรทำ ส่วนนิทานสำหรับผู้ใหญ่ แนวคิดที่เห็นได้ชัด คือแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความไม่แน่นอนของชีวิต แสดงแนวคิดที่ว่า ทุกสิ่งในโลกนี้ไม่เที่ยงแท้ ชีวิตของคนเรานั้นไม่มีอะไรที่แน่นอน แนวคิดเกี่ยวกับความรักเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่พบในวรรณกรรมสำหรับผู้ใหญ่ เสนอแนวคิดที่ว่าความรักและความลุ่มหลงทำให้เกิดทุกข์ นอกจากนี้ยังเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญา ซึ่งให้เห็นว่าสติปัญญาจะช่วยให้บุคคลพ้นภัยเอาตัวรอดจากสถานการณ์ที่คับขันได้ สติปัญญามีค่ามากกว่าพลกำลัง แนวคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เสนอแนวคิดที่ว่า เทพเจ้าจะช่วยเหลือบุคคลที่มีความเคารพ เชื่อมั่นในเทพเจ้า แนวคิดประการสุดท้าย คือแนวคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตน เสนอแนวคิดเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติต่างๆ

กัญวิทย์ สันติกุล (2542) ศึกษาอาหรับนิทานของเสฐียรโกเศศ : การศึกษาข้ามวัฒนธรรม มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาเปรียบเทียบอาหรับนิทานของเสฐียรโกเศศกับฉบับภาษาอังกฤษ ผลการศึกษาพบว่า นิทานอาหรับมีอิทธิพลต่อเปอร์เซียทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม ศาสนา อาหรับ

นิทานยังรับวัฒนธรรมเปอร์เซียอีกด้วย ทั้งนี้เพราะดินแดนเปอร์เซียมีความเจริญรุ่งเรืองมายาวนาน
อาหรับนิทานยังมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอินเดียอีกด้วย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักธรรมและวรรณกรรมเปอร์เซียข้างต้น ผู้วิจัยจะ
ใช้เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้ เป็นแนวทางศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม

บทที่ 3

ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม

การปกครองระบอบใดก็ตาม ย่อมต้องมีผู้เกี่ยวข้องสองฝ่าย คือผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง หากมีผู้ปกครองที่ดีมีศีลธรรมย่อมนำพาสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง บ้านเมืองมีความสงบร่มเย็น ประชาชนมีความสุข ในการปกครองจึงต้องมีกฎ ระเบียบและอำนาจบังคับใช้ เพื่อดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันซึ่งต้องอาศัยหลักธรรมมาเป็นกลไกหรือเครื่องมือสำคัญในการปกครองบ้านเมือง ดังนั้นผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องใช้กฎหมายและศาสนาร่วมกัน เพื่อให้ประชาชนประพฤติดนเป็นคนดี สังคมมีระเบียบ และคนในสังคมมีความสุข หากผู้ปกครองใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียวการปกครองย่อมไม่บรรลุเป้าหมายเต็มที่ เนื่องจากกฎหมายบังคับแต่กายเท่านั้น แต่จำเป็นต้องใช้หลักธรรมของศาสนาควบคุมจิตใจด้วย จึงจะทำให้การปกครองบ้านเมืองดำเนินไปด้วยดี

อาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมมีความสัมพันธ์กับการปกครองมาโดยตลอด หลักธรรมมีบทบาทเสมือนกรอบมาตรฐานของความยุติธรรม ความถูกต้อง ความดีงาม ฯลฯ ในสังคมเหล่านั้นและมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง ผู้ปกครองที่ปกครองบ้านเมืองด้วยหลักธรรมและมีความเป็นธรรมก็สามารถทำให้ผู้ถูกปกครองยอมรับในกฎระเบียบของสังคม หลักธรรมจึงมีความสำคัญต่อการปกครอง ในลักษณะประสานประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน การปกครองโดยอาศัยหลักธรรมจะทำให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

นิทานอิหร่านราชธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับราชธรรมของพระมหากษัตริย์ ผู้วิจัยจึงนำหลักธรรมของกษัตริย์มาใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ ซึ่งมีหลักธรรมดังต่อไปนี้

- 1.ทศพิธราชธรรม
- 2.จักรวรรดิวัตร
- 3.ราชจริยธรรม
- 4.ราชสังคหวัตถุ

ทศพิธราชธรรมเป็นราชธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ ซึ่งจัดเป็นคุณสมบัติภายในที่พระมหากษัตริย์พึงมีอยู่ในพระองค์ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2519:131-132) ได้กล่าวว่า ทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมที่เน้นคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่ดีตามคติทางพระพุทธศาสนา ทศพิธราชธรรมจึงถูกกำหนดเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณาบทบาทและพฤติกรรมของพระมหากษัตริย์ ราชธรรมนี้เป็นเครื่องป้องกันพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน ความสำคัญของราชธรรมนี้คือ มีเนื้อหาที่มีลักษณะร่วมและครอบคลุมเนื้อหาหลักธรรมข้ออื่นๆ อย่าง

ต่อเนื่อง เช่น ราชธรรมจักรวรรดิวัตร ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ ถือว่าเป็นหลักธรรมภายนอกสำหรับใช้ในการปกครองบ้านเมือง มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2538:20) ได้กล่าวว่า จักรวรรดิวัตรเป็นหลักธรรมที่ต้องประกอบกับหลักธรรมข้ออื่น เป็นหลักธรรมสำคัญที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การปกครอง เป็นจริยวัตรที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผู้ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติ

ส่วนราชจริยธรรมทั้ง 10 เป็นธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติต่อผู้ที่ยู่ในบ้านเมืองของพระองค์เพื่อก่อให้เกิดความสุขความยุติธรรมในสังคม นอกจากนี้ สังคหวัตถุ ทั้ง 4 ประการ เป็นหลักธรรมที่ใช้สำหรับการสนับสนุนผู้ที่อยู่ได้ปกครองในการพัฒนาบริหารบ้านเมือง ให้มีความเจริญรุ่งเรือง พิฑูรย์ มลิวัดย์ (2528:35) กล่าวว่า เป็นหลักสงเคราะห์ทางราชการ ผู้ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนร่มเย็นเป็นสุข ผู้ได้ปกครองเกิดความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง

การศึกษาวិเคราะห์หลักธรรมจากพฤติกรรมของตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม จึงเป็นการศึกษาราชธรรมของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง โดยยึดหลักธรรมสำหรับการปกครอง ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรม ราชสังคหวัตถุ ดังนี้

ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการปกครองเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงคุณลักษณะส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ (สมบัติ จันทรวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวณิช .2523:62) จัดเป็นคุณสมบัติภายในซึ่งพระมหากษัตริย์พึงมี พระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงประพฤติปฏิบัติตั้งมั่นอยู่ในราชธรรมข้อนี้ ย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญและเทิดทูนว่าเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมได้รับการเคารพและความจงรักภักดีจากประชาชนมีผลทำให้การปกครองดำเนินไปด้วยความสงบเรียบร้อย มีความสงบสุขและความร่มเย็นเกิดขึ้นในสังคม

ทศพิธราชธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรมมี 8 ข้อคือ ทาน (ทาน),ปริจาค (ปริจาคะ) ,อาชชว (อาชชวะ) , มัททว (มัทวะ) , ตป (ตปะ) , อกโกธ (อักโกธะ) , อวิหีสญ (อวิหิงสา) , อวิโรธ (อวิโรธนะ).

1.ทาน

ราชธรรม “ทาน” หรือ ทาน การให้ คือสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

พุทธทาสภิกขุ (2537:30) ได้แบ่งประเภทของทานออกเป็น 3 ประเภท คือ วัตถุทาน ธรรมทาน อภัยทาน

ก.วัตถุทาน คือ การให้วัตถุเป็นทาน

ข.ธรรมทาน คือ การให้ธรรมะ การสอนธรรม

ค.อภัยทาน คือ การให้อภัย

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ทรงประพฤติธรรมข้อนี้มี 7 พระองค์ คือ พระเจ้ามหาติม พระเจ้าวะดินชา พระเจ้าเมืองอรุ่ม พระเจ้ายินู พระเจ้ายัมสิค พระเจ้าพัริตุน และพระเจ้า ลันหยัน

1.1 พระเจ้ามหาติม

พระเจ้ามหาติมจากเรื่อง “พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน” ครองราชสมบัติ อยู่ ณ เมืองอรปิตาน พระเจ้ามหาติมมีน้ำพระทัยใฝ่ในการบำเพ็ญทานอย่างยิ่ง พระองค์ทรง บำเพ็ญทานถึง 3 ลักษณะ คือ ประการแรกการให้ทานในสิ่งที่พระองค์มีอยู่ โดยไม่เกรงว่าสิ่งนั้นจะ หมดไป ประการที่สองการให้ทานในสิ่งที่พระองค์ไม่มี แต่เมื่อมีผู้ขอพระองค์ก็ทรงหามาให้ นอกจากนี้ ยังทรงให้ทานยิ่งใหญ่ที่สุดปฏิบัติได้ยากที่สุดก็คือการให้ชีวิตเป็นทาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 การให้สิ่งที่มี

พระเจ้ามหาติมสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในท้องพระคลังบำเพ็ญทานแก่ ราษฎรอยู่เสมอทรง โปรดให้สร้างพระตำหนักไว้นอกเมือง และพระตำหนักมี 7 ประตู เพื่อให้ทานแก่ ราษฎรทั่วถึง แล้วมีรับสั่งทหารให้แจ้งข่าวแก่ราษฎรและวนิพกทราบเพื่อไปรับทานเดือนละหน ดัง ความที่ว่า

พระเจ้ามหาติมจึงสั่งให้สร้างพระตำหนักไว้ที่ท่าเลนนอกเมือง สำหรับจะออกไปทำบุญให้ทานแก่คนเดินหน และอาณาประชาราษฎร์ และพระตำหนักให้มีประตู 7 ประตู และพระตำหนักเสด็จออกพระราชทานนั้น ทำเป็น สายยนต์ชักพระที่นั่งไปพระราชทานได้ทุกๆ ประตู แล้วให้ปาวร้องแก่ราษฎรนิวกให้ไปรับประทานและพระเจ้า- มหาติมเสด็จออกไปให้ทานเดือนละหน ให้ทานถ้วน 7 ประตู แล้วจึงเสด็จกลับมาเมือง

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:41)

จากพฤติกรรมของพระเจ้ามหาดิมที่พระองค์นั้นบำเพ็ญทานอยู่เสมอนั้น มนตรีผู้หนึ่งได้ทูลทัดทานว่าควรให้ทานปีละหน ด้วยเกรงว่าจะเก็บภาษีได้มาไม่ทัน ดังข้อความว่า "...พระองค์เจ้าให้ทานเดือนละหนนั้นมากนัก ส่วยสาอากรจะได้มามีทันขอพระราชทานแต่ปีละหน..." (พระเจ้ามหาดิมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:41) พระเจ้ามหาดิมจึงตรัสแก่มนตรีนั้นว่า เงินในท้องพระคลังเหมือนดังน้ำทะเลที่ไม่มีวันหมดไป ดังข้อความว่า "...เงินในท้องพระคลังพระมหากษัตริย์นั้นดุจน้ำทะเลให้ทานแก่วิพกประดุจหนึ่งฝนตกให้แผ่นดินและต้นไม้เย็นครั้งขึ้นแล้วน้ำฝนก็ซาบไปท้องทะเลดังเก่า..." (พระเจ้ามหาดิมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:41-42) จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีพระทัยแน่วแน่ในราชธรรม "ทาน" ถึงแม้จะถูกทัดทานจากมนตรีแต่พระองค์ก็ไม่มีพระทัยเอนเอียงเชื่อในสิ่งที่มนตรียุติแต่อย่างใด แต่ทรงมีปฏิสันถารให้เหตุผลที่น่าฟัง พระองค์มีความมุ่งมั่นเสียสละในการบำเพ็ญทานด้วยพระทัยอันบริสุทธิ์โดยแท้จริง เป็นผู้ปกครองที่มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ดูแลเอาใจใส่ผู้อยู่ใต้ปกครอง มีน้ำพระทัยกว้างขวาง ห่วงใยทุกข์สุขของราษฎร ผลแห่งการประพฤดิธรรมในข้อนี้ส่งผลให้ในกาลต่อมาฝนทองตกลงในพระราชวังเป็นอันมาก ทำให้พระราชทรัพย์ในท้องพระคลังมีเพิ่มมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

"ในกาลวันนั้นหาฝนทองตกลงในพระราชวังเป็นอันมาก...เงินที่ท้องพระคลังนั้นจะทำบุญให้ทำทานเท่าใดไม่ได้พอร่อง"

(พระเจ้ามหาดิมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:42)

1.1.2 การให้ในสิ่งที่ไม่มี

พระเจ้ามหาดิมบำเพ็ญทานแก่ราษฎรวิพกและผู้ใดจะขอสิ่งใดก็พระราชทานให้ตามปรารถนา แม้ในสิ่งที่พระองค์ไม่มี แต่เมื่อมีผู้ทูลขอพระองค์ก็ทรงแสงวงหามาให้ ดังที่พระเจ้าเมืองขามเมื่อได้ยินกิตติศัพท์การให้ทานของพระเจ้ามหาดิม จึงแต่งราชทูตไปขออัฐดำ 300 ตัว ซึ่งหายากและมีราคาแพงมากจากพระเจ้ามหาดิมดังข้อความว่า "จะแต่งราชทูตไปขออัฐดำปลอด 300 ตัว และอัฐดำนั้นราคาแพงยิ่งนักที่ไหนจะหามาให้ได้ ตรีกดังนั้นจึงแต่งราชทูตจำทูลสาสน์ไปถึงพระเจ้ามหาดิม" (พระเจ้ามหาดิมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:42-43) เมื่อพระเจ้ามหาดิมทราบความในพระราชสาสน์ จึงมีรับสั่งให้ทหารไปขอซื้ออัฐดำแก่ราษฎร ดังมีใจความว่า

...แจ้งในพระราชสาสน์และเลี้ยงราชทูตตามทำเนียมแล้ว จึงให้ตั๋งร้องบ่าวแก่ราษฎรบ้านนอกทั้งปวงว่า ถ้าผู้ใดมีอัฐดำให้เอามาถ้าจะเป็นราคามากน้อยเท่าใดจะคิดราคาให้ ตามบรรดาราษฎรซึ่งมีอัฐดำก็จัดเอามาถวาย

แก่พระเจ้ามหาติม และพระเจ้ามหาติมก็คิดให้ตามราคา ครั้นอูฐดำครบ 300 ตัวแล้ว ก็ให้ราชทูตพาไปถวายแก่พระเจ้าชาม...

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:42-43)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหาติมเป็นผู้มีราชธรรม "ทาน" เป็นผู้ฝึกฝนในการให้ทานอย่างแท้จริงถึงแม้พระองค์ไม่มีอูฐดำแต่มีความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทานจึงพยายามหาอูฐดำซึ่งหายากและมีราคาแพงมาพระราชทานให้ นับว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีน้ำพระทัยกว้างขวาง แม้แต่กษัตริย์เมืองอื่นมีพระราชสาส์นมาขออูฐดำถึง 300 ตัว จะเห็นว่าแม้จะมีได้รับผลประโยชน์ใดๆ ในการให้ทานครั้งนี้เลยก็ตาม ด้วยน้ำพระทัยอันบริสุทธิ์จึงมีรับสั่งแก่ทหารให้ไปหาซื้ออูฐดำ 300 ตัวมาถวายแก่พระเจ้าเมืองชาม ผลของการบริจาคทานครั้งนี้ทำให้พระเจ้าเมืองชามทรงตระหนักว่าเมืองของพระองค์นั้นใหญ่กว่าเมืองของพระเจ้ามหาติม แต่พระเจ้ามหาติมยังมีน้ำใจกับพระองค์ พระเจ้าเมืองชามจึงเอาผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกเต็มหลังอูฐทั้ง 300 ตัวแล้วคืนให้พระเจ้ามหาติม "เราเป็นเมืองใหญ่กว่าพระเจ้ามหาติมอีกพระเจ้ามหาติมมีน้ำใจถึงเพียงนี้...จึงเอาพรรณผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกเต็มหลังอูฐให้เต็มทั้ง 300 ตัว..." (พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:42-43) แต่พระเจ้ามหาติมก็คืนอูฐพร้อมสิ่งของให้แก่เจ้าของอูฐทั้งสิ้น ดังตัวอย่าง "...และเงินค่าอูฐนั้นก็มิเอา ยกพระราชทานให้แก่เจ้า (ของ) อูฐนั้นสิ้น..." (พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43) ผลของการบำเพ็ญทานของพระเจ้ามหาติมครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ราษฎรมีทรัพย์สินเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจและศรัทธาในตัวผู้ปกครองแล้ว การใช้หลักธรรมข้อนี้ยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างเมืองทั้งสอง เสมือนเป็นเกราะป้องกันข้าศึกเข้ามารุกรานได้อีกด้วย

1.1.3 การให้ทานเป็นชีวิต

เมื่อพระเจ้าญามนได้ยินพระเกียรติยศพระเจ้ามหาติมเลื่องลือไปทั่วทุกเมือง มีพระทัยริษยา จึงให้ทหารไปขอพระเศียรเป็นทาน พระเจ้ามหาติมจึงตรัสด้วยวาจาอ่อนหวานและพระราชทานพระเศียรให้ตามที่พระเจ้าญามนปรารถนา ดังความว่า

"...บอกเราเกิดเราจะช่วย ทหารได้ยินพระวาจาอ่อนหวานเห็นว่ามีใจรักใคร่พอจะไว้ใจได้จึงบอกว่าพระเจ้าญามนใช้ให้เราขอพระเศียรพระเจ้ามหาติมฯ ทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า เรายังคือพระเจ้ามหาติมถ้าพระเจ้าญามนต้องประสงค์เศียรเราฯ จะถวายตามปรารถนา บัดนี้ก็เป็นทีที่ลัбыอยู่จงเร่งตัดเอาเศียรเราเกิดอย่าให้คนทั้งปวงรู้เห็น"

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:44)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหาติมนั้นเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “ทาน” พระองค์มีความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทาน พระองค์ทรงให้ทานแม้แต่ชีวิตของพระองค์ซึ่งยากจะมีใครทำได้ เหตุการณ์ครั้งนี้ ทำให้ทหารที่พระเจ้าญามนส่งมาขอพระเศียรพระเจ้ามหาติม ยอมถวายศีรษะของตนแทนพระองค์ “ข้าพเจ้าจะถวายศีรษะแทนจึงจะควรแก่พระองค์ซึ่งข้าพเจ้าอยู่นั้น” (พระเจ้ามหาติมยอมให้เศียรเป็นทาน:2506.45) แล้วก็ไปกราบทูลพระเจ้าญามน พระเจ้าญามนก็ทรงยกย่องสรรเสริญพระเจ้ามหาติมว่าจะหาผู้ใดยิ่งกว่าพระเจ้ามหาติมนั้นหาไม่ได้ ผลที่พระเจ้ามหาติมทรงมีหลักธรรมในข้อนี้ทำให้พระองค์มีพระชนชาตินายาวถึง 152 ปี เสวยราชสมบัติจนสิ้นพระชนม์ บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุขด้วยพระองค์เป็นผู้ปกครองที่ทรงธรรม ดังความปรากฏในนิทานว่า

“อายุได้ 152 ปี เสวยราชสมบัติจนตาย ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขด้วยทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระเจ้ามหาติมยอมให้เศียรเป็นทาน:2506.45)

1.2 พระเจ้าวะดินชา

พระเจ้าวะดินชาเป็นพระมหากษัตริย์จากเรื่อง “พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชนุตร” เสวยราชสมบัติ ณ เมืองเอกราช พระเจ้าวะดินชาได้บำเพ็ญทาน 2 ลักษณะ คือ วัตถุทาน และอภัยทาน ประชากรราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขหาภัยอันตรายมิได้อยู่มานานหนึ่งมีพ่อค้าไปค้าขายในเมืองบาดกขานกลับมา ได้ปัทมราช (ทับทิม) มาเม็ดหนึ่งราคาแพงมากจึงนำมาถวายพระเจ้าวะดินชา พระเจ้าวะดินชาจึงพระราชทานทรัพย์ตอบแทนเป็นอันมาก แล้วมีรับสั่งให้ช่างทองนำไปทำเรือนพระธำมรงค์ ครั้นช่างทองทำเรือนทองแล้ว เฝือกปัทมราชเกิดพลัดตกจากมือแตกออกเป็นสองซีก ช่างทองกังวลใจและเศร้าโศกเสียใจมากเกรงจะมีความผิด เมื่อพระเจ้าวะดินชาเห็นอาการโศกเศร้าของช่างทองก็ทรงซักถาม เมื่อทราบความโดยตลอดแล้วก็ไม่เอาความผิดกับช่างทองด้วยทรงคิดว่า “ถ้าจะมีเอาน้ำใจช่างทองๆ ก็จะต้องแก่ความตาย” (พระเจ้าวะดินชาประหารชีวิตราชบุตร:2506.48) จึงสั่งให้ทำเป็นแหวนสองวง แล้วตรัสพลอบให้คลายทุกข์พร้อมทั้งพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทอง ดังความว่า

“...และช่างทองก็รับเอาไปทำ ครั้นทำเรือนทองแล้วยกพระธำมรงค์ขึ้นเฝือกตกลงจากมือถูกหน้าทั้งปัทมราชแตกออกเป็นสองซีก ช่างทองก็ตกใจมาคิดว่าถึงจะขายกันสิ้นทั้งพวกก็จะใช้ค่าปัทมราชนั้นมิได้คิดดังนั้น ก็ทุกข์ตรอมผอมไม่มีได้กินอาหาร คิดหวังแต่จะใคร่ตาย และพระเจ้าวะดินชาสั่งแกล่มหาเด็กลงมาหาช่างทองมา นายช่างทองก็ตกใจหน้าเผือดหาวิธีมิได้ ครั้นถึงหน้าพระที่นั่ง พระเจ้าวะดินชาทอดพระเนตรเห็นช่างทอง

โคกเศร้างรูปร่างผิดไปกว่าแต่ก่อนดังนี้เป็นเหตุสิ่งใดให้ว่าเกิด ช่างทองจึงแก้ปัทมราชนั้นออกถวายพระเจ้าวະดินชาฯ ทอดพระเนตรเห็นปัทมราชแตกออกเป็นสองซีก จึงคิดในพระหฤทัยว่าช่างทองโคกเศร้างด้วยเหตุฉะนี้ ถ้าจะมีเอาน้ำใจช่างทองฯ ก็จะต้องแก้ความตาย ตรึกในพระหฤทัยดังนั้นแล้ว มีทนต์ให้ช่างทองกราบทูล จึงตรัสว่าปัทมราชแต่ก่อนเม็ดเดียว บัดนี้แตกออกเป็นสองซีกนั้นเหมือนในพระหฤทัยเราคิดแล้ว แต่ว่ายากแก้ไขช่างทองซึ่งจะทำพระธำมรงค์แต่องค์เดียวนั้น จะต้องทำเป็นสององค์ และช่างทองได้ยืมพระเจ้าวະดินชาตรัสดังนั้น ความทุกข์ซึ่งหมกหม้ออยู่ในใจนั้นก็คลายออก และหน้าซึ่งโคกเศร้างอยู่นั้น ก็ขึ้นบานสดใสในบัดเดียวนั้น และช่างทองกราบทูลว่าบังคมสรรเสริญพระเดชพระคุณ และทูลว่าปัทมราชนี้พลัดมือตกถูกหน้าทั้งแตกนั้นโทษข้าพเจ้าถึงตายแล้วและพระองค์เจ้าตรัสไล่เกล้าฯ ข้าพเจ้าทั้งนี้เหมือนหนึ่งพระราชทานชีวิตข้าพเจ้าคืนมาใหม่ ครั้นพระเจ้าวະดินชาได้ยืมช่างทองกราบทูล ก็ทรงพระเมตตาตรัสว่าอย่าทุกข์ตรอมเลย เอาปัทมราชนี้ไปทำพระธำมรงค์มาเป็นสององค์เถิด แล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทองฯ ก็ขึ้นชมเอาปัทมราชไปทำพระธำมรงค์มาถวาย"

(พระเจ้าวະดินชาประหารชีวิตราชบุตร:2506.47- 48)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าวະดินชาเป็นผู้ปกครองที่ใช้ราชธรรม "ทาน" กับผู้ใต้ปกครองของพระองค์ ดังจะเห็นได้จากเมื่อช่างทองทำปัทมราชแตกแตก พระองค์ทรงให้อภัยทาน กล่าวคือให้อภัยแก่ช่างทองโดยมิเอาความผิดเนื่องจากทรงเห็นว่าช่างทองมิได้มีเจตนาที่จะทำผิดแต่อย่างใด นอกจากนี้พระองค์ยังทรงบริจาคทานวัตถุ ให้เสื้อผ้าแก่ช่างทองอีกด้วยซึ่งเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ช่างทองว่าพระองค์มิได้คิดจะเอาความผิดแต่อย่างใดกับช่างทอง แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองทรงใช้ราชธรรม "ทาน" ด้วยความเมตตากรุณาแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองอีกด้วย

1.3 พระเจ้าเมืองอรุณ

พระเจ้าเมืองอรุณเป็นพระมหากษัตริย์ในเรื่อง "พระเจ้ามโหสถพระกรรมดิ่ง" ข้อความในพระราชสาส์นที่พระเจ้ายัมลิด แห่งเมืองยูมานได้กล่าวถึงพระเจ้าอรุณว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ราชเจ้าทรงธรรมอันมหาประเสริฐครอบครองราชสมบัติ ณ เมืองอรุณ ได้นานถึง 20 ปี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน พระชันษาก็ยืนนานภัยอันตรายมิได้ พระเจ้ายัมลิดจึงถามว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เมื่อพระเจ้าเมืองอรุณได้ทราบความในพระราชสาส์น จึงตรัสสั่งแก่เสนาบดีให้เชิญราชทูตเมืองยูมานมาดูพระองค์ทำทานให้ราษฎรที่ต้นไทรใหญ่ ครั้งแรกให้ราษฎรแข่งต้นไทรให้ใบและผลแห้งหล่นไปใน 7 วัน ครั้นถึง 7 วัน พระเจ้าอรุณประกาศให้ราษฎรไปรับทานที่ต้นไทรและราษฎรรับทานแล้วให้พรแก่ต้นไทรให้มีลูกใบชุ่มชื่นดงเดิม จะได้เป็นที่พักอาศัยแก่บุคคลทั้งปวงภายใน 7 วัน ครั้นครบ 7 วัน พระเจ้าอรุณพาราษฎรเมืองยูมานไปดูต้นไทรก็เห็นว่า มีความชุ่มชื่นดงแต่ก่อน จึงให้ราชทูตกลับไปกราบทูล พระเจ้ายูมานถึงผลแห่งทานดังกล่าว ดังความว่า

"ครั้นพระเจ้าอรุณแจ้ในพระราชสาสน์นั้นแล้ว ตรัสสั่งแก่เสนาบดีว่า วันศุกร์ให้ไปปวารณาราชบุรุษไปพร้อมกันที่ต้นพระไทรใหญ่ นั้น เราจะให้ทานราชบุรุษตามอย่างแต่ก่อนทุกครั้งและให้พาเอาราชทูตซึ่งมาแต่เมืองยุมานนั้นไปด้วย ครั้นวันศุกร์เสนาบดีให้ปวารณาราชบุรุษ และพาราษฎ์ ๗ เมืองยุมานไปดูตามรับสั่ง และเสด็จออกไปทำทานแก่อาณาประชาราษฎร์วันนั้นมีพอแล้ว สั่งแก่ราชบุรุษให้แข่งต้นไทรให้ผลแลใบเหือดแห้งหล่นไปอย่าให้ทันถึง 7 วัน แต่เราจะให้ทานแก่คนยากลำบากไปอีก และราชบุรุษทั้งปวงก็แข่งต้นพระไทรตามรับสั่งนั้น แล้วพระเจ้าอรุณแจ้เสด็จกลับเข้ามา ครั้นถึงวันศุกร์พระเจ้าอรุณแจ้ให้ไปดูเห็นต้นไทรเหี่ยวแห้งไป จึงสั่งมนตรีให้พาราษฎ์ออกไปดู แล้วร้องประกาศให้ราชบุรุษไปรับทาน ณ ต้นพระไทรเหมือนแต่ก่อน และพระเจ้าอรุณแจ้เสด็จไปถึงต้นพระไทร ทอดพระเนตรเห็นต้นพระไทรนั้นผลแลใบเหี่ยวแห้งหล่นไป และราชบุรุษซึ่งเคยได้อาศัยต้นพระไทรนั้นก็หาที่พึ่งมิได้ และพระมหากษัตริย์ไปให้ทานอาณาประชาราษฎร์นิพพานแล้ว ให้ว่าแก่ราชบุรุษว่าต้นพระไทรนี้เป็นที่อาศัยแก่บุคคลทั้งปวงเหี่ยวแห้งไปแล้ว สั่งให้อาณาประชาราษฎร์นิพพานให้พรแก่ต้นพระไทรให้คืนความชุ่มชื้นดังเก่า บุคคลทั้งปวงจะได้อาศัย และอาณาประชาราษฎร์ก็ชวนกันให้พรว่า ขอให้ต้นพระไทรชุ่มชื้นดังเก่า แล้วพระเจ้าอรุณแจ้เสด็จกลับมา ครั้นถึงวันศุกร์พระเจ้าอรุณแจ้ให้ไปขึ้นสูดรดเหตุ เห็นต้นพระไทรนั้นแตกใบสดชื่นขึ้นอย่างแต่ก่อน และพระเจ้าอรุณแจ้ให้พาราษฎ์ออกไปทำทานอุทิศหนึ่งทุกครั้ง และตรัสแก่ราชทูตว่าต้นพระไทรนั้นจะได้เป็นอย่างธรรมเนียมไปกราบทูลแก่พระเจ้ายุมานเถิด ราชทูตแจ้งซึ่งพระเจ้าอรุณแจ้ตรัสดังนั้นแล้วราชทูตกราบทูลถวายบังคมลา เอาเรื่องราวทั้งนี้มากราบทูลแก่พระเจ้ายุมานฯ แจ้งดังนั้น"

(พระเจ้ามัญชุสวพระภรรณดิ้ง:2506.32-34)

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า พระเจ้าอรุณแจ้เป็นผู้ปกครองที่มีอัธยาศัยไมตรีที่ดั่งงามต่อผู้ปกครองเมืองอื่นทรงมีราชธรรม ในข้อ "ทาน" 2 ประการด้วยกันคือธรรมทาน และวัตถุทาน อันเป็นจริยวัตรที่มุ่งประกอบเป็นราชกิจ คือ ธรรมทาน ที่พระองค์แนะนำวิธีการปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ให้สติปัญญาหรือคำสั่งสอนแก่ราชทูตเมืองยุมาน อันแสดงให้เห็นถึงผู้ปกครองที่มีความเมตตา กรุณา มีพระอัธยาศัยไมตรี มีจิตใจกว้างขวาง ทำให้พระเจ้าเมืองยุมานสามารถนำไปเป็นข้อปฏิบัติเพื่อแก้ไขความทุกข์ยาก และสามารถแก้ไขปัญหามืองได้ นอกจากธรรมทานแล้ว พระเจ้าอรุณแจ้ยังทรงมีราชธรรมในข้อวัตถุทานโดยพระราชทานวัตถุสิ่งของแก่ประชาชนตลอดมา เพื่อแก้ไขความทุกข์ยากลำบากขาดแคลนทางกายให้แก่ราชบุรุษของพระองค์อยู่เสมอ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ จากราชบุรุษ นับว่าพระเจ้าอรุณแจ้ทรงใช้ราชธรรม "ทาน" ด้วยพระราชหฤทัยอันบริสุทธิ์อย่างแท้จริง โดยนัยอาจกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนต้นไทรใหญ่ที่ให้ราชบุรุษได้พึ่งพาอาศัย เมื่อราชบุรุษอยู่ดีมีสุขเพราะพระมหากษัตริย์ทรงธรรมก็ย่อมสรรเสริญพระคุณและถวายพระพร ด้วยความจงรักภักดี พระของราชบุรุษจะช่วยค้าชูพระชนมายุของพระมหากษัตริย์ให้ยืนยาว

1.4 พระเจ้ายินนู

พระเจ้ายินนูเป็นพระมหากษัตริย์จากเรื่อง “พระเจ้ายินนูเลี้ยงลูกโจร” เสวยราชสมบัติ ณ เมืองมิเสน เสด็จออกประพาสป่าใกล้ภูเขา พบภรรยาโจรผู้หนึ่งคลอดบุตรทิ้งไว้ในพุ่มไม้แล้วหนีไป พระเจ้ายินนูได้ยินเสียงเด็กร้องไห้ จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการบริพารไปนำเด็กผู้นั้นมา เมื่อทอดพระเนตรเห็นรูปร่างกุมารนั้นน่ารักใคร่ก็ทรงมีใจเมตตากรุณาแก่เด็ก จึงนำเด็กไปเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ดังความว่า

...ครั้นพระเจ้ายินนูได้ยินเสียงบุตรโจรร้องไห้ คิดในพระทัยว่าบุตรของผู้ใดมาละไว้ที่นี่จึงสั่งให้คนเร็วไปยกเอากุมารนั้นมาเห็นรูปร่างกุมารนั้นสะอาดดีอยู่จึงเอาเข้ามาเมือง แล้วพระราชทานแม่นมที่เลี้ยงให้เลี้ยงรักษากุมารนั้น แล้วพระเจ้ายินนูพระราชทานชื่อกุมารนั้นว่า บะดัด...

(พระเจ้ายินนูเลี้ยงลูกโจร.2506:34)

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ายินนูเป็นผู้ปกครองที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่อยู่ได้ปกครองโดยพระราชทานทั้งทานวัตถุ และบุคคลที่จะช่วยเลี้ยงดูชีวิตของทารกแรกเกิดให้มีชีวิตยืนยาวต่อไป พระองค์ทรงยึดมั่นหลักธรรมในข้อที่ว่าด้วย “ทาน” อันเป็นการอภัยทาน ให้ทานชีวิตแก่เด็กและให้ “ทานวัตถุ” ในการเลี้ยงดูให้ความมั่นใจว่าเมื่อผู้ใดอยู่ในความปกครองของพระองค์แล้วจะมีความมั่นคงปลอดภัย แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ายินนูเป็นผู้ปกครองที่มีจิตใจเมตตากรุณาต่อผู้ที่อยู่ในปกครอง ทรงเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองชีวิตราษฎร

1.5 พระเจ้ายัมสิค (พระเจ้ายุมาน)

พระเจ้ายัมสิค เป็นพระมหากษัตริย์ในเรื่อง “พระเจ้ามันสุรพระภรรณตั้ง” ครองราชสมบัติ ณ เมืองยุมาน เมื่อแรกครองราชสมบัติ พระองค์ได้ส่งราชทูต นำราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถึงพระเจ้าเมืองอรัมสอบถามเกี่ยวกับวิธีการปกครองบ้านเมืองของพระเจ้าอรัม เนื่องจากทรงทราบว่าพระเจ้าอรัมครองราชย์มานานถึง 20 ปี แล้วมิได้มีโรคภัยมาเบียดเบียน และพระชันษาก็ยืนยาวมีมีอันตรายใดๆ มาแผ้วพาน ผิดกับเมืองยุมานของพระองค์ที่พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ครองราชย์ได้ 2-3 ปีก็สวรรคต จนสิ้นพระญาติวงศ์ เหลือแต่พระเจ้ายัมสิคพระองค์เดียวเพียงจะครองราชย์เมื่ออายุ 16 ชันษา เก่งว่าจะประสบเหตุการณ์ซ้ำรอยเดิมกับพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ดังข้อความว่า “...พระมหากษัตริย์องค์ใดๆ เสวยราชสมบัติก็ได้แต่ 2 ปี 3 ปี จะได้ครองไปพ้นกว่านั้นหามิได้จนบัดนี้เชื้อกษัตริย์สิ้นเชื้อกษัตริย์สิ้นพระญาติพระวงศ์แล้ว ยังแต่ข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว พระชันษามาอยู่ได้ 16 ปี ยังต่ำอยู่นักเกลือกจะมีได้เชื้อพระวงศ์สืบไป...” (พระเจ้ามันสุรพระภรรณตั้ง.2506:32)

ด้วยความรักชีวิตของพระองค์และทรงเกรงว่าจะสวรรคตก่อนวัยอันควรเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์องค์ก่อนๆ อันจะเป็นเหตุให้บ้านเมืองไม่สงบสุข เพราะขาดกษัตริย์ปกครองดูแล จึงกราบทูลขอพระราชทานแบบอย่างธรรมเนียมการปกครองจากพระเจ้าเมืองอู่เม่ เมื่อพระเจ้าเมืองอู่เม่ทราบความในพระราชสาสน์นั้นแล้วก็ทรงแนะวิธีการปกครองบ้านเมืองให้เป็นสุขด้วยการให้ทานแก่ราษฎร เมื่อพระเจ้ายัมสิดทราบความดังนั้นก็ทรงตั้งเจตนารมณ์มุ่งมั่นเสียสละทรัพย์ส่วนพระองค์ในการบำเพ็ญทานวัตถุ เพื่อรักษาชีวิตของพระองค์ให้ยืนยาวและครองราชสมบัติสืบไป

ในการให้ทานของพระเจ้ายัมสิดนั้น ทรงทำตามอย่างพระเจ้าอู่เม่ ดังความที่ว่า

...จึงสั่งแก่ชาวคลังว่า เงินทองส่วยสาอากรครั้งก่อนๆ มานั้น ให้ไว้เป็นเกณฑ์สำหรับทำทานแก่อาณาประชาราษฎรจนพอกแล้วพระเจ้ายุมานก็ทำตามดุจพระเจ้าอู่เม่ทำนั้นแล้ว...ราษฎรทั้งปวงให้พรๆ นั้นคำพูดพระชันษาพระเจ้ายุมานก็ยืนหาภัยอันตรายมิได้ ได้ครองราชสมบัติ ณ เมืองยุมานถึง 120 ปี.

(พระเจ้าม้านสุรพระภรรณตั้ง.2506: 34)

จากพฤติกรรมของพระเจ้ายัมสิดถึงแม้โดยนัยที่พระองค์ทรงประพาดิธรรมในข้อ “ทาน” ด้วยเหตุผลเพื่อรักษาพระชันษาของพระองค์ให้ยืนยาว และต้องการครอบครองราชสมบัติ โดยให้เหตุผลว่าหากพระองค์สวรรคตแล้วบ้านเมืองจะไม่สงบสุข ซึ่งได้แสดงหลักธรรมในข้อ “ทาน” ที่แตกต่างจากพระมหากษัตริย์องค์อื่นๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นที่ทรงบำเพ็ญทานด้วยความมุ่งมั่นเสียสละอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามการบำเพ็ญทานของพระองค์ในครั้งนี้ก็มีประโยชน์ในการปกครองบ้านเมืองของพระองค์เช่นเดียวกัน จึงเป็นที่ประจักษ์ถึงความมีราชธรรมมุ่งมั่นต่อการเสียสละทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อบำเพ็ญทานวัตถุ ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทอง ให้แก่ราษฎรจนพอกในเมืองเหล่านั้น ทั้งยังแสดงให้เห็นผู้ปกครองที่มีความรัก ความห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎร ดูแลความเรียบร้อยของบ้านเมือง ดังนั้นการให้ทานของพระองค์ จึงส่งผลให้ราษฎรอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ราษฎรทั้งปวงให้พรพระองค์มีอายุยืนไม่เจ็บป่วยแต่ประการใด ผลของกรรมดีทำให้พระเจ้ายุมานครองราชสมบัตินานถึง 120 ปี

“พระเจ้ายุมานอายุยืนก็หาภัยอันตรายมิได้ ได้ครองราชสมบัติ ณ เมืองยุมานถึง 120 ปี”

(พระเจ้าม้านสุรพระภรรณตั้ง:2506.34)

1.6 พระเจ้าฟาริดัน

พระเจ้าฟาริดันเป็นพระมหากษัตริย์ในเรื่อง "พระเจ้าฟาริดันหาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา" เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงตั้งมั่นอยู่ในทำนองคลองธรรม ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข วันหนึ่งพระเจ้าฟาริดันประชวรพระโรคในทรวง ไม่ว่าจะใช้โอสถชนิดใดๆ มารักษาพระอาการก็ไม่ทุเลา แพทย์ผู้หนึ่งจึงกราบทูลว่า ต้องใช้โลหิตเด็กอายุ 12 ปี ผสมกับโอสถแล้วเสวย หากพระองค์ไม่เสวยเมื่อพ้น 3 เดือนก็จะสวรรคต พระเจ้าฟาริดันได้ฟังแพทย์กราบทูลดังนั้นก็มิพระทัยวันเกรงว่าพระองค์นั้นจะสวรรคต จึงมีรับสั่งให้เหล่าเสนามนตรีเอาทองคำแท่งผลึกบรรทุกหลังม้าไปตีฆ้องร้องปาวเพื่อแลกกับชีวิตเด็ก ครั้นถึง 7 วัน หญิงคนหนึ่งนำบุตรของตนมาแลกกับทองคำด้วยว่ายากจนมีบุตร 9 คนจึงเลี้ยงไม่ได้ เมื่อทหารนำความมากราบทูลว่าได้ตัวเด็กมาแล้ว จึงมีรับสั่งให้เหล่าเสนาบดีมาพร้อมกัน เหล่าเสนาบดีมีความเห็นว่าการฆ่าเด็กที่ไม่มีความผิดนั้นเป็นบาปกรรมหนัก แต่การฆ่าเด็กเพื่อผสมพระโอสถถวายพระองค์ครั้งนี้ไม่เปล่าประโยชน์ ถ้าหากพระองค์สวรรคต บ้านเมืองก็จะเดือดร้อนไม่สงบสุข พระเจ้าฟาริดันเมื่อเห็นเหล่าเสนาบดีมีความเห็นดังนั้นก็มิตรัสว่าอะไร เมื่อนำเด็กนั้นไปถึงพระที่นั่ง เด็กนั้นมิกลัวตายและยิ้มเย้ยหยันพลางพูดว่า บิดามารดานั้นไม่รักตนแล้วจึงนำมาแลกกับทอง และคิดว่าพระเจ้าจะدينชานันท์ทรงธรรมคงไม่คิดฆ่าตน แต่พระองค์ก็รักชีวิตของพระองค์มากกว่า เด็กจึงพูดตบพอว่าเหตุใดพระโรคของพระองค์เท่านั้นกลับไม่มียารักษา ตนนั้นเกิดมาเพื่อเป็นยารักษาพระโรคของพระองค์จึงจะหายหรือ ดังความว่า

"...ว่าเหวยพระผู้ให้บังเกิดชีวิตข้าพเจ้านั้นยอมด้วยแล้วหรือ ซึ่งจะฆ่าข้าพเจ้าเสียทั้งนี้ข้าพเจ้านาที่จะเห็นมิได้แล้ว จะให้ข้าพเจ้าไปร้องฟ้องแก่ท่านผู้ใดอีกเล่า...ข้าพเจ้ามาคิดเห็นหลากหลาย เจริญนิยมบิดามารดารักบุตร ย่อมเลี้ยงรักษามิให้ยอกเสียนบาดหนามได้ถ้าว่าบุตรนั้นป่วยเจ็บเป็นประการใดๆ บิดามารดาปรารถนาเอาชีวิตเข้าแลกตายแทนบุตรนั้นได้ บัดนี้บิดามารดาข้าพเจ้าเห็นแก่ทองคำผลึกรักยิ่งกว่าตัวข้าพเจ้า จึงส่งตัวข้าพเจ้ามา และพระองค์เจ้าก็โปรด ข้าพเจ้าจึงสั่งให้เสนาบดีและกาฎิปรึกษา(ครั้น) ปรึกษาว่าให้ฆ่าข้าพเจ้าเอาโลหิตประกอบพระโอสถสำหรับพระโรคของพระองค์เจ้า ข้าพเจ้าก็ยังถือใจอยู่ว่าถึงเสนาบดีกาฎิปรึกษาแล้วก็ดี พระองค์ทรงธรรมอยู่มั่นคงเห็นจะโปรด (ประทานชีวิต) ข้าพเจ้าอยู่แล้ว พระองค์เจ้าก็ได้โปรดข้าพเจ้า พระองค์ก็มารักแต่ชีวิตของพระองค์ และข้าพเจ้านาที่จะเห็นมิได้แล้ว เหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยิ้มหัว รำลึกถึงพระผู้ให้บังเกิดตัวข้าพเจ้ามาว่า ทรงพระปัญญาสร้างฟ้าและดินให้มนุษย์และสิ่งสัตว์เกิดในโลกทั้งหลายแล้ว และให้บังเกิดโรคสิ่งใดๆ ก็ยอมให้บังเกิดยาสำหรับรักษาโรคนั้นไว้ทุกประการ และเหตุใดโรคของพระองค์แต่เท่านั้นมิได้บังเกิดยาสำหรับ (รักษา) พระโรคด้วย และให้บังเกิดข้าพเจ้านี้จำเพาะจะให้ประกอบพระโอสถรักษาโรคของพระองค์เจ้า จึงจะคลายหรือ ข้าพเจ้าคิดจะนี้ข้าพเจ้าจึงอดยิ้มมิได้"

(พระเจ้าฟาริดันหาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา .2506 : 11-12)

เมื่อพระเจ้าฟาริ둔ได้ยินเด็กกราบทูลดังนั้นก็รำพึงในพระทัย และตรัสแก่เหล่าเสนาบดีว่า พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม จะเอาโลหิตเด็กประกอบยานั้นก็คงหนีไม่พ้นความตายในที่สุดและจะทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติ แสดงให้เห็นว่าครั้งแรกพระเจ้าฟาริ둔เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีวิสัยเช่น ปุถุชนทั่วไปคือมีความรักชีวิต ต่อมาเมื่อเด็กเตือนสติจึงทรงคิดได้และหวั่นเกรงคำครหาในทา ด้วยเกรงว่าพระองค์ทรงธรรมอยู่แต่ก่อนจะพลอยเสื่อมเสียไป จึงเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระองค์ไม่หวั่นเกรงต่อความตายที่จะมาถึง ตรัสดังนั้นแล้วพระองค์จึงพระราชทานเสื้อผ้าและเงินทองแก่เด็ก แล้วปล่อยเด็กนั้น ดังความว่า

“แลพระเจ้าฟาริ둔 ครั้นได้ยินเด็กกราบทูลนั้นก็รำพึงในพระทัย แล้วตรัสแก่เสนาบดีทั้งปวงว่า พระมหากษัตริย์เจ้าผู้ทรงธรรม จะเอาโลหิตเด็กนี้ประกอบพระโศกมาเสวยนั้น ถึงพระโรคเราจะคลายก็ดี อันความตายนั้นก็มีพัน และการซึ่งจะทำทั้งนี้ก็จะต้องลืออยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ และเราทรงธรรมมาแต่ก่อนนั้น จะพลอยเสียไป ถึงว่าโรคเราจะมิคลาย จะถึงแก่สวรรคตก็ตามบุญเราเกิด ครั้นตรัสดังนั้นแล้ว จึงโปรดพระราชทานเสื้อผ้าทองเงิน แก่เด็กนั้นแล้วก็ปล่อยเด็กนั้นเสีย...”

(พระเจ้าฟาริ둔หาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา .2506 : 12-13)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าฟาริ둔เป็นผู้ปกครองที่มีความเมตตา กรุณา ดังจะเห็นได้จากทรงสั่งเลพระทัยที่จะใช้โลหิตเด็กมาทำเป็นกระสายยาจึงปรึกษาเหล่าเสนาบดี แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีคุณธรรมเป็นทุนเดิม เหล่าเสนาบดีได้ทูลให้รักษาชีวิตไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม กล่าวคือให้ปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขพระองค์ก็เอนเอียงตามคำทูลนั้น เมื่อพระองค์ได้ฟังคำพูดของเด็กทำให้พระองค์คิดถึงคุณธรรมที่เคยยึดมั่น จึงทรงประพடுத்தธรรมในข้อ “ทาน” ซึ่งปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม สามประการด้วยกันได้แก่ อกัณยาน ธรรมทาน และวัตถุทาน อกัณยาน คือการให้อภัย กล่าวคือ ถึงแม้ว่าเด็กจะใช้วาจาที่ไม่ควรกับพระองค์ แต่พระองค์ก็ได้ไถ่ถอนเครื่องประการใดกลับให้อภัยเด็ก แล้วก็ปล่อยเด็กแสดงให้เห็นถึงการให้ทานชีวิตแก่เด็ก ธรรมทาน คือการให้ข้อชี้แนะทำเป็นแบบอย่างที่ดี กล่าวคือ พระเจ้าฟาริ둔ให้ทานชีวิตแก่เด็ก และกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี และชี้แนะสิ่งที่ถูกต้องแก่เหล่าเสนาบดีทั้งปวง มิให้กระทำความบาปโดยการนำโลหิตเด็กมาทำเป็นกระสายยาเพื่อรักษาชีวิตของพระองค์ วัตถุทาน คือการให้ทานด้วยวัตถุ ดังจะเห็นได้จาก พระเจ้าฟาริ둔 โปรดพระราชทานเสื้อผ้าและเงินทองแก่เด็กผู้นั้น จากผลการใช้หลักธรรมในข้อนี้ ทำให้ราษฎรมีความอบอุ่นใจ ปลอดภัย ทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข โดยการกระทำดังกล่าวส่งผลดีให้พระโรคในทรงของพระเจ้าฟาริ둔ที่ทรงประชวรก็หายไปด้วยพระองค์นั้นทรงธรรมโปรดเด็ก ดังปรากฏข้อความในตอนท้ายของนิทาน ดังนี้

"ในทันใดนั้น พระโรคของพระองค์ซึ่งเป็นในพระทรงนั้นนั้นก็หายไป ด้วยพระเจ้าทรงธรรมโปรดเด็กนั้นแลฯ"

(พระเจ้าฟาริ둔หาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา.2506 : 13)

1.7 พระเจ้าสั่นหั่น

สมเด็จพระเจ้าสั่นหั่นเป็นพระมหากษัตริย์เรื่อง "พระเจ้าสั่นหั่นยังเด็กด้วยสำคัญว่าเป็นเนื้อ" เสด็จไปประพาสล่าเนื้อกับเหล่าทหารในป่า เด็กเลี้ยงโคเห็นขบวนเสด็จเกิดความหวาดกลัว จึงวิ่งไปซ่อนตัวในพุ่มไม้ พระเจ้าสั่นหั่นทอดพระเนตรเห็นพุ่มไม้ไหวคิดว่าเป็นเนื้อ จึงชักพระแสงเกาทัณฑ์ยิงถูกชอกคอเด็กทะลุออกสันหลัง ทหารจึงวิ่งไปที่พุ่มไม้ เห็นเด็กต้องเกาทัณฑ์ติดอยู่ จึงอุ้มเด็กมาถวาย พระเจ้าสั่นหั่นเห็นดังนั้นก็ทรงเสียพระทัย จึงให้ทหารไปตามบิดามารดาเด็กนั้นมา ดังความว่า "...พระเจ้าสั่นหั่นเห็นดังนั้นก็หยุดม้าทรงพระกรแสงหนักหนา แล้วสั่งให้คนเร็วไปหาบิดามารดาของเด็กนั้น" (พระเจ้าสั่นหั่นยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ.2506:17) พระเจ้าสั่นหั่นให้บิดามารดาของเด็กเลือกกระหว่างชีวิตของพระองค์ กับกองทองสูงเท่าพระองค์ ดังตัวอย่าง "... ถ้ามีเอาโทษ (เรา?) ให้กองทองสูงเท่าตัวเรา นี้ ถ้ามียอมเอาทองจะพยาบาทแทนบุตรตัว ก็ให้เอาพระแสงเกาทัณฑ์นี้ยิงเราให้ตายแทนบุตรของท่านเกิด..." (พระเจ้าสั่นหั่นยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ.2506:17) จะเห็นว่าพระเจ้าสั่นหั่นมิได้กระทำผิดโดยเจตนา พระองค์ทรงเสียพระทัยและสำนึกผิดแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีความรับผิดชอบรักชีวิตของผู้อื่นเสมอชีวิตของพระองค์ การที่พระองค์มีเงื่อนไขในการให้ทานวัตถุเพื่อเป็นการทดแทนชีวิตเด็ก ซึ่งเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ได้ปกครองอีกประการหนึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้ให้อิโสภาพระองค์เองที่จะมีชีวิตรอดแอกเช่นปฤชชนที่รักชีวิตตน เมื่อบิดามารดาของเด็กได้ฟังคำของพระองค์ก็มีใจไม่ผูกพยาบาทและถวายพระพรขอพระชันษายืนยาว พระเจ้าสั่นหั่นได้ยินดังนั้นก็ทรงเมตตาบิดามารดาของเด็ก จึงพระราชทานเสื้อผ้านวดวันภาษี แล้วยกเอากองทองให้แก่บิดามารดาของเด็ก บิดามารดาของเด็กนั้นจึงได้เป็นเศรษฐีในกาลต่อมา ดังความว่า

...พระเจ้าสั่นหั่นได้ยินกราบทูลอันวอนดังนั้นก็ทรงพระเมตตาแก่บิดามารดาเด็ก ให้พระราชทานเสื้อผ้านวดวันโปรดพระราชทานตราคุ้มห้ามบรรดาจังหวัดแคว้นซึ่งบิดามารดาเด็กอยู่นั้น พระราชทานให้เป็นอันขาดทีเดียว แล้วให้ยกเอาทองซึ่งกองไว้นั้นไปส่งให้แก่บิดามารดาเด็กนั้นยากอยู่ก็เป็นเศรษฐีสืบไป.

(พระเจ้าสั่นหั่นยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ.2506:18)

จากพฤติกรรมข้างต้นจะเห็นว่าพระเจ้าสั่นหั่นมิได้กระทำผิดโดยเจตนา พระองค์ทรงเสียพระทัยและสำนึกผิด แสดงให้เห็นถึงพระมหากษัตริย์ทรงตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม มีความรับผิดชอบต่อ

ผู้ปกครองพึงมีต่อผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง มีความเมตตากรุณาให้ "ทานวัตถุ" เป็นการทดแทนชีวิตเด็กให้แก่บิดามารดาของเด็ก การที่บิดามารดาเด็กไม่ถือโทษแสดงให้เห็นว่าราษฎรมีความเคารพเทิดทูนและศรัทธาในตัวผู้ปกครอง ด้วยพระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม มีความเที่ยงธรรม ผลที่พระองค์ทรงใช้ราชธรรมข้อนี้ทำให้ราษฎรมีความจงรักภักดี ยอมสละชีวิตเพื่อเป็นการสละเคราะห์ให้อภัยไม่ผูกพยาบาทพระองค์และถวายพระพรให้พระชันษาพระองค์ยืนยาว จะได้ปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองและราษฎรทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุขต่อไป ดังตัวอย่าง

"...บิดามารดาเด็กได้ยื่นพระเจ้าสันหยันตรัสตั้งนั้น ก็กราบถวายบังคมแล้วทูลว่า อย่าว่าแต่ชีวิตบุตรข้าพเจ้าตายผู้เดียว ถึงชีวิตข้าพเจ้าและทั้งพวกข้าพเจ้าก็ดี ข้าพเจ้าขอถวายสละเคราะห์ ข้าพเจ้าจะได้ผูกกรรมเวรต่อละอองธุลีพระบาทหามิได้ ขอพระชันษาพระองค์เจ้าจงยืนพระบารมียิ่งๆ ขึ้นไป จะได้ปกเกล้าฯ อาณาประชาราษฎรทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุข"

(พระเจ้าสันหยันยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ.2506:18)

จากบทบาทและพฤติกรรมของตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ใช้หลักธรรมในการปกครองบ้านเมืองด้วยราชธรรม "ทาน" แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองตั้งมั่นอยู่ในธรรมตามหลักทศพิธราชธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัตถุทาน คือ ประกอบด้วยทรัพย์สินเงินทอง สิ่งของต่างๆ ธรรมทาน การให้ธรรมะ ชี้แนะหนทางที่ถูกต้องที่แฝงไว้ด้วยคติธรรมเป็นเครื่องเตือนแก่ผู้ถูกปกครอง และ กระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ถูกปกครอง อภัยทาน คือการให้อภัยและการให้ทานชีวิต ความเมตตากรุณาและการให้อภัยแก่ผู้ถูกปกครอง ซึ่งผู้ปกครองบำเพ็ญทานทั้งสามอย่างนี้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ การให้ทานเหล่านี้ทำให้แก้ไขความทุกข์ยากลำบาก ความขาดแคลนทางกายและทางใจของผู้ถูกปกครองได้เป็นอย่างดี เนื้อหาในนิทานทั้งหลายจึงแสดงให้เห็นผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่ของราชธรรมในข้อ "ทาน" ทั้งนี้ผลอันเกิดแก่ผู้รับคือทำให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบากมีความสุขในทานที่ได้รับ และผลที่เกิดแก่ผู้ให้คือได้รับการสรรเสริญ หายจากพระโรค และมีอายุยืนนาน เป็นต้น

2. ปริจาค์

ราชธรรม "ปริจาค์" หรือ ปริจาคะ คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เป็นเสียสละในสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน คือความเห็นแก่ตัว เช่น ละมิจฉาติภูมิ แล้วมีสัมมาติภูมิ เป็นต้น เป็นการเสีย

สละความสุขของตนเพื่อประชาชนและความสงบเรียบร้อยของตนเพื่อบ้านเมือง พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองควรมีธรรมในข้อนี้ในการประพฤติปฏิบัติกิจทั้งปวงเพื่อประโยชน์สุขของราษฎร

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งมั่นในราชธรรมนี้มี 2 พระองค์ คือ พระเจ้ามั่งสุรและพระเจ้าเนาวสวาม

2.1 พระเจ้ามั่งสุร

พระเจ้ามั่งสุร จากเรื่อง “พระเจ้ามั่งสุรพระกรณดิ่ง” เสวยราชสมบัติ ณ เมืองเหราข พระองค์เสียสละความสุขส่วนพระองค์ในการปกครองราษฎรทั้งปวงให้อยู่เย็นเป็นสุขหาภัยอันตรายมิได้ แม้ว่าพระเจ้ามั่งสุรทรงประจวบด้วยพระกรณทั้งสองดิ่ง แต่ก็ยังมีพระทัยห่วงใยราษฎรว่าหากราษฎรมีความทุกข์ใดๆ มาฟ้องร้องแก่พระองค์จะไม่ได้ยิน จะไม่สามารถทราบความทุกข์ของราษฎรได้จึงหาวิธีให้ราษฎรที่มาร้องทุกข์หมดเลื้อมาร้องทุกข์ พระองค์จะได้สังเกตเห็นและช่วยเหลือราษฎรเหล่านั้นได้ ดังความว่า

...ตรัสแล้วสั่งแก่เสนาบดีให้ตีฆ้องร้องปาวแก่อาณาประชาราษฎร ถ้าผู้ใดทำข่มเหงแก่ราษฎรเป็นประการใดนั้น ให้ราษฎรหมดเลื้อมาร้องทุกข์ราช เราจึงแจ้งว่าราษฎรมีสารทุกข์

(พระเจ้ามั่งสุรพระกรณดิ่ง.2506:34)

จากคำกล่าวของพระเจ้ามั่งสุรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองมีราชธรรม “บริสุทธิ์” ถึงแม้พระกรณทั้งสองข้างของพระองค์จะดิ่งไม่ได้ยินสิ่งใดก็ทรงห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎร มีรับสั่งให้เหล่าเสนาบดีไปตีฆ้องร้องปาวแก่ราษฎรว่า หากได้รับความเดือดร้อนก็ให้ใส่เลื้อมาร้องทุกข์ แสดงให้เห็นลักษณะของผู้ปกครองที่ดูแลเอาใจใส่ทุกข์สุขของราษฎร ถึงแม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์มีราชสมบัติ มีความสุขบริบูรณ์อยู่แล้วก็ยังคิดห่วงใยราษฎรว่าจะได้รับความทุกข์ยากอยู่หรือไม่ และอยากแก้ไขช่วยเหลือราษฎรพันทุกข์ การเสียสละของพระองค์นี้ชี้ให้เห็นการเสียสละด้วยน้ำพระราชนุหทัยอันบริสุทธิ์ มุ่งมั่นที่จะสละเวลา เสียสละความสุขส่วนพระองค์ ดังตัวอย่าง “...เรากันแสงนี้ด้วยทุกข์ของราษฎรทั้งปวง ด้วยว่าพระกรณเราดิ่งไปแล้ว เกลือกกว่าอาณาประชาราษฎรจะร้องฟ้องแก่เราๆ จะไม่ได้ยิน...” (พระเจ้ามั่งสุรพระกรณดิ่ง.2506:34) ทรงคาดหวังให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ผลที่พระองค์มีราชธรรมข้อนี้ทำให้หายจากพระโรคพระกรณดิ่ง ดังตัวอย่าง

“... ครั้นพระเจ้ามั่งสุรตรัสดังนั้นแล้ว พระโรคพระกรณซึ่งดิ่งอยู่นั้นก็หายไปด้วยทรงธรรมนั้นแล”

(พระเจ้ามั่งสุรพระกรณดิ่ง.2506:34)

2.2 พระเจ้าเนาวสวาน

พระเจ้าเนาวสวานเป็นพระมหากษัตริย์จากนิทานเรื่อง “สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน” กษัตริย์ผู้ทรงธรรมมีความห่วงใยทุกข์ของราษฎรได้ปรึกษากับพระราชครูทั้งสี่ว่า ถ้าหากราษฎรมีเรื่องทุกข์ร้อนใจได้รับความเดือดร้อนหรือถูกข่มเหงจากเหล่าเสนาบดีพระองค์จะทรงทราบได้อย่างไร ความว่า

...จึงหารือแก่ราชครูทั้งสี่ ว่าถ้าราษฎรมีทุกข์สุขทุกข์ ผู้ใดทำข่มเหงแก่ราษฎรฯ จะร้องฟ้องแก่เสนาบดีให้เอาเนื้อความกราบทูลแก่เรา เกลือกเสนาบดีจะเห็นแก่กันมิได้ เอาธุระนั่งเนื้อความผู้ยากนั้นเสีย ราษฎรทั้งปวงจะได้รับความเดือดร้อน ทำไฉนความแค้นของราษฎรจะได้แจ้งถึงเรา

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:24)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าเนาวสวานทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุข ทรงห่วงใยทุกข์สุขของราษฎรมีราชธรรมในข้อ “ปริจฉาคัม” ในการปกครองบ้านเมืองนั้นพระองค์ได้ระลึกถึงผู้อื่น ถึงแม้บ้านเมืองไม่มีเหตุทุกข์ร้อนใจแต่พระองค์ก็ยังทรงห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎร แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีจิตใจเมตตา เสียสละความสุขส่วนพระองค์ พุทธิกรรมนี้เห็นได้จากพระองค์คิดจะทำระฆังไว้ที่หน้าประตูเมืองด้วยต้องการทราบความทุกข์ของราษฎร ดังความว่า “...เราคิดว่าจะทำระฆังแขวนไว้...เราจะได้แจ้งทุกข์ของราษฎรทั้งปวง” (สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:25) จะเห็นว่าทรงปกครองบ้านเมืองเพื่อประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมห่วงใยและเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของราษฎร เกรงว่าราษฎรจะได้รับความเดือดร้อนหากมีคดีความกับเหล่าเสนาบดี ราษฎรก็จะไม่ได้รับความยุติธรรม

ครั้นพระเจ้าเนาวสวานปรึกษากับราชครูทั้งสี่แล้ว จึงมีรับสั่งให้ทำระฆังแขวนไว้เพื่อให้ราษฎรร้องทุกข์ ดังปรากฏในข้อความข้างต้น ดังนี้

...จึงพระเจ้าเนาวสวานตรัสแก่ราชครูทั้ง 4 ว่า เราคิดว่าจะให้ทำระฆังแขวนไว้ ถ้าราษฎรมีทุกข์ร้องฟ้องแก่เสนาบดีเห็นแก่กันมิได้เอาธุระ ก็มาชักสายระฆัง เราจะได้แจ้งทุกข์ของราษฎรทั้งปวง พระราชครูทั้ง 4 เห็นด้วยประการใดเล่า และพระราชครูทั้ง 4 กราบทูลว่าพระองค์เจ้าคิดควรหนักหนา แลผู้ซึ่งจะทำข่มเหงราษฎรเห็นแก่กันก็จะเกรงกลัว แลราษฎรทั้งปวงจะได้อยู่เย็นเป็นสุข จึงพระเจ้าเนาวสวานสั่งให้ทำระฆังแขวนไว้ ไกลแต่พอชักได้ยินเสียงระฆังอยู่...

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:25)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าเนาวสวานเป็นผู้ปกครองที่ดำรงมั่นอยู่ในราชธรรม "ปริจาค" ด้วยการเสียสละเวลาส่วนพระองค์ คำนึงถึงประโยชน์สุขของราษฎร ถึงแม้ว่าการพิพากษาคดีความใด จะมอบอำนาจสิทธิ์ขาดแก่เสนาบดีตัดสินความ แต่ในกรณีคดีความระหว่างเสนาบดีกับราษฎร พระองค์ก็ทรงเกรงว่าราษฎรจะไม่ได้ได้รับความยุติธรรม พระเจ้าเนาวสวานจึงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ด้วยการทำระฆังแขวนไว้หน้าประตูเมือง เพื่อจะได้ทราบเรื่องทุกร้อนใจ อีกทั้งเป็นประโยชน์สุขและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ในการตัดสินคดีความด้วยความเที่ยงธรรม จะเห็นว่าพระองค์ทรงมีราชธรรมข้อนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์โดยไม่บกพร่อง เหตุการณ์ครั้งนี้ส่งผลให้เสนาบดีและราษฎรไม่ขัดแย้งกัน บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ดังตัวอย่าง

"...เสนาบดีและราษฎรก็มีขมเหงแก่กันเลย บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแล..."

(สัตว์เดรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:25)

3. อาชชว

ราชธรรม อาชชว หรือ อาชชวะ ความซื่อตรงคือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติ ภารกิจโดยสุจริตมีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน ความซื่อตรงเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการปกครอง ผู้ปกครองที่ดีพึงประพฤติตนให้มีความซื่อตรงต่อตนเองและซื่อตรงต่อผู้ถูกปกครอง เมื่อได้กล่าวสิ่งใดออกไปแล้วต้องรักษาสัจจะวาจาไว้ให้มั่น

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ทรงประพฤติราชธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าณรักเจสุ จากเรื่อง "พระราชาผู้มั่งคั่งแห่งนครราชสมบัติกัน" พระเจ้าณรักเจสุได้เสวยราชสมบัติเมืองอิหราราชนคร มีเมืองขึ้นเป็นอันมาก พระองค์มีพระมเหสีสี่พระองค์ พระมเหสีทั้งสี่มีพระราชโอรสฝ่ายละองค์ กาลต่อมาพระเจ้าณรักเจสุประชวรและปวดีพระหัตถ์เบื้องซ้าย พระมเหสีทั้งสี่พระองค์ผัดกันรักษาองค์ละหนึ่งวัน อยู่มาวันหนึ่งในยามเย็น พระมเหสีฝ่ายหลังดูตทอนงจนหลับไป กลืนหนองเข้าไปในทรวงก็ทรงตกพระทัยตื่นขึ้น พระเจ้าณรักเจสุคิดในพระทัยว่า มเหสีทั้งสี่รักพระองค์ไม่เสมอเหมือน พระมเหสีฝ่ายหลัง จึงตรัสกับพระมเหสีฝ่ายหลังว่าหากนางปรารถนาสิ่งใดจะไม่ขัดใจ เมื่อพระเจ้าณรักเจสุใกล้สวรรคต พระมเหสีฝ่ายหลังจึงกราบทูลทวงสัญญาขอให้ราชบุตรของนางได้ครองราชสมบัติ ถึงแม้จะขัดธรรมเนียมราชประเพณีโบราณ ว่าด้วยการสืบราชสมบัติซึ่งมีความสำคัญต่อการปกครองบ้านเมือง แต่ด้วยพระเจ้าณรักเจสุ ทรงมีราชธรรม "อาชชวะ" กล่าวคือมีความซื่อสัตย์ต่อวาจา ที่มีให้แก่พระมเหสีฝ่ายหลัง จึงมีรับสั่งให้หาพระราชบุตรทั้งสี่และเสนาบดีโดยพร้อมเพรียงกัน พระองค์ได้ชี้แจงแก่เหล่าเสนาบดีถึงสาเหตุที่จะต้องยกราชสมบัติให้แก่ราชบุตรพระมเหสีฝ่ายหลัง

ซึ่งขัดต่อราชประเพณีว่าการที่ได้ตรัสออกไปแล้วนั้นเปรียบเสมือนงาช้างที่งอกแล้วไม่สามารถกลับคืนมา จึงทำให้พระองค์จำเป็นต้องยกราชสมบัติให้กับพระราชบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง แต่ด้วยความรอบคอบ เมื่อใกล้สวรรคตได้ทรงวางเงื่อนไขในการปกครองบ้านเมืองว่า ถ้าหากพระราชบุตรพระมเหสีฝ่ายหลังปกครองบ้านเมืองไม่ดีก็ให้รับเอาราชสมบัติคืน ให้รักษากันไว้เพราะสำคัญว่าสิ่งอื่นใดเมื่อตรัสดังนั้นแล้วพระองค์จึงยกราชสมบัติให้แก่พระราชบุตรพระมเหสีฝ่ายหลังตามสัจจะวาจาที่ให้ไว้

พระเจ้าณรงก์เจสุทริกในพระทัยว่าพระอัครมเหสีฝ่ายหลังกราบทูลว่า จะให้พระราชบุตรรักษาพระราชมณเฑียรณโดยธรรมเนียมแต่โบราณ บุตรผู้ใหญ่มียออยู่จำให้รักษาพระราชวังก่อน ซึ่งจะให้นุตรผู้น้อยรักษานั้นมิควร อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์ได้ตรัสแล้วเหมือนงาช้างไม่กลับคืนจึงตรัสแก่พระอัครมเหสีฝ่ายหลังว่า ซึ่งจะให้พระราชบุตรว่าราชการเมืองก็ตามปรารถนาเกิด... ครั้นอยู่มาพระเจ้าณรงก์เจสุทริกใกล้ถึงสวรรคตให้หาพระราชบุตรทั้งสี่และเสนาบดีพร้อมกันแล้วจึงมีพระราชโองการตรัสว่าอันธรรมเนียมโกปากยาวจะจิกปีกให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะขาดให้ตัดเล็บเสีย ธรรมเนียมปัดวีจ่าจะลายเพราะน้ำ ให้รักษากันไว้ให้จงดี ถึงมาตรวจจะเอาเพลิงกองเทียมภูผาก็ไม่ละลายเท่าเมืงดา และบ้านเมืองทั้งนี้ให้บุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลังรักษาทั้งสิ้น ตรัสเท่านั้นแล้วพระโรคของพระองค์ยิ่งหนักขึ้นก็ดับจิตเสด็จสวรรคาลัย

(พระราชกฤตกรรมที่เมืองเวรราชสมบัติกัน.2506:57)

จากพฤติกรรมของพระเจ้าณรงก์เจสุทริกข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้มีราชธรรมในข้อ “อาชขว” ประพฤติปฏิบัติตนด้วยความซื่อตรง ทรงสัตย์ไว้มารยา มีความจริงใจ ซื่อตรงต่อตนเอง ต่อหน้าที่ ถึงแม้พระเจ้าณรงก์เจสุทริกจะมีความรู้สึกขัดแย้งภายในจิตใจอย่างยิ่ง ที่จะต้องกระทำการอันขัดกับราชประเพณีด้วยการยกราชสมบัติให้กับพระราชกุมารองค์น้อย พฤติกรรมของพระเจ้าณรงก์เจสุทริกในครั้งนี้ได้สอดคล้องกับคติที่ว่า “กษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ” แม้จะขัดกับราชประเพณีก็ตาม แต่ด้วยทรงรักษาวาจาสัตย์ที่ได้เคยให้ไว้แก่พระมเหสีฝ่ายหลัง เห็นได้ว่าเป็นผู้ปกครองที่มีความซื่อตรง ซึ่งเป็นคุณธรรมอันประเสริฐสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการปกครองบ้านเมืองขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงมีความรอบคอบ ดังจะเห็นได้จากพระองค์ได้วางเงื่อนไขในการปกครองบ้านเมืองว่า หากพระราชกุมารองค์น้อยประพฤติน่าไม่ดีก็ให้รับราชสมบัติคืน จะเห็นว่าพระองค์นั้นเป็นผู้มองการณ์ไกลในการปกครองบ้านเมือง ผลจากความซื่อตรงต่อสัจจะวาจาจึงทำให้พระราชกุมารองค์น้อยได้ครองราชสมบัติสืบต่อมา

4. มัททว

ราชธรรม มัททว หรือ “มัททวะ” คือ ความสุภาพ อ่อนโยน ทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย สมควรแก่การเคารพยำเกรง เป็นราชธรรมที่มีความสำคัญต่อผู้ปกครอง ในการมี

มนุษย์สัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป หากผู้ปกครองเป็นผู้มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี กล่าวคือ มีความสุภาพ อ่อนน้อม ทั้งทางกาย วาจา ใจ ก็จะทำให้การปกครองนั้นเป็นไปอย่างราบรื่น และมีความสันติสุข

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งมั่นในราชธรรมนี้มี 3 พระองค์ คือ พระเจ้ามามูน พระเจ้าฮัมลิด และพระราชกษัตริย์พระอัศรมเหลีฝ่ายหลัง

4.1 พระเจ้ามามูน

พระเจ้ามามูน เสวยราชสมบัติอยู่ ณ กรุงบัลดาต พระองค์เสด็จออกจากราชการแผ่นดิน จึงตรัสถามมุขมนตรีว่า ได้ยินผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบต่อกันมาว่า พระเจ้าเนาวสวานเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม ประชากรสุขอยู่เย็นเป็นสุข พระองค์จึงได้ไปนมัสการพระศพของ พระเจ้าเนาวสวานวาทิน เมื่อไปถึงพระมณฑป ก็ให้เหล่าทหารทั้งหมดอยู่ภายนอกพระมณฑป แล้ว ตรัสกับเหล่าทหารว่าพระเจ้าเนาวสวานนั้นเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรมพระองค์นั้นควรลงจากหลัง ม้า เมื่อตรัสดังนั้นแล้วพระองค์จึงเสด็จลงจากหลังม้าเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปจนถึงมณฑป โดยนัย นั้นนับว่าพระองค์ได้แสดงตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการปกครองให้แก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองของพระองค์ ได้มี สัมมาคารวะต่อกัน แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่อีกด้วย พระเจ้ามามูนแสดงความอ่อนน้อม ต่อพระศพของพระเจ้าเนาวสวาน ดังความว่า

...และให้รพทั้งนั้นอยู่แต่บนอกภูเขาซึ่งสมทบทางไว้นั้นแล้วพระเจ้ามามูนตรัสว่า พระเจ้าเนาวสวานเป็น พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม เราจะลงจากหลังม้าเข้าไปจึงควร ทรงพระราชดำริแล้วเท่านั้นก็เสด็จลงจากม้าเข้าไปจน ถึงพระมณฑป...

(นิทานอิหร่านราชธรรม.2506:4)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามามูนเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม "มัททวิ" อัน แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยนุ่มนวลมีสัมมาคารวะ รู้จักผู้น้อยผู้ใหญ่ และกริยามารยาท สุภาพอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย ทั้งทางกาย วาจา ใจ ดังจะเห็นได้จาก เมื่อเสด็จไปถึง พระมณฑปก็มีรับสั่งให้เหล่าทหารที่ตามเสด็จรออยู่ข้างนอก และทรงดำริให้ข้อคิดกับเหล่าทหารว่า พระเจ้าเนาวสวานนั้นเป็นผู้ทรงธรรมเมื่อตรัสดังนั้นแล้วพระองค์ก็ทรงลงจากหลังม้า เดินเท้าเข้าไปจนถึงพระมณฑปโดยมิได้ถือพระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ ซึ่งนับว่าพระองค์ได้แสดงตนเป็นตัวอย่างที่ดีในการ ปกครองบ้านเมือง และทรงมีสัมมาคารวะต่อสถานที่ตลอดจนบุคคล กล่าวคือมีสัมมาคารวะต่อ พระเจ้าเนาวสวาน ผู้เจริญด้วยวิบุลย คุณวิบุลยและชาติวิบุลย ราชธรรมข้อนี้ชี้ให้เห็นถึงผู้ปกครองมี หลักมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี ช่วยกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับเมืองต่างๆ ทำให้ผู้ใหญ่น้อยเคารพนับถือซึ่งกัน

และกัน ความเป็นผู้ปกครองที่เอาใจใส่ให้ความสำคัญราชธรรม "มัททวิ" นี้จะเป็นผู้มีความอ่อนโยนตามเหตุผล อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขในสังคม

4.2 พระเจ้ายัมสิค

พระเจ้ายัมสิคพระมหากษัตริย์แห่งเมืองยูมาน เมื่อแรกขึ้นครองราชสมบัติได้ส่งราชทูตนำพระราชสาส์นถึงเจ้าเมืองอรัม เนื้อหาในพระราชสาส์นได้สอบถามเกี่ยวกับวิธีการปกครองบ้านเมืองอย่างไรให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มี "มัททวะ" ของพระองค์ ดังข้อความปรากฏในพระราชสาส์น ดังนี้

ข้าพเจ้ายัมสิคผู้น้อยขอกราบถวายบังคม ณ เชิงประสาทมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าทรงธรรมอันมหาประเสริฐครอบครองราชสมบัติ ณ เมืองอรัมให้ทราบด้วย ณ เมืองยูมานแต่โบราณนั้น พระมหากษัตริย์พระองค์ใดๆ เสวยราชสมบัติก็ได้แต่ 2 ปี 3 ปี จะได้ครองไปพ้นกว่านั้นหามิได้จนบัดนี้เชื้อษัตริย์สิ้นพระญาติพระวงศ์แล้ว ยิ่งแต่ข้าพเจ้าผู้เดียว พระชนมายุได้ 16 ปี ยังต่ำอยู่นักเกลือกจะมีเชื้อพระวงศ์ราชสมบัติสืบไป ข้าพเจ้าได้ยินว่าพระองค์เจ้าครองราชสมบัติได้ถึง 20 ปี แล้วมิได้มีพระโรคเบียดเบียนพระชนชาติยืนหาอันตรายมิได้นั้นด้วยประการใด จะขอเอาพระบารมีเป็นอย่างธรรมเนียมจะได้ปกเกล้าฯ ครอบครองบ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์สืบไป

(พระเจ้ามัญсурพระกรรณตึง:2506:32)

จากข้อความในพระราชสาส์นที่พระเจ้ายัมสิคได้มีไปถึงพระเจ้าเมืองอรัมนั้น พระองค์ได้ตรัสว่ากษัตริย์เมืองของพระองค์ครองราชสมบัติ 2-3 ปีก็สวรรคตสิ้นพระญาติวงศ์ เหลือแต่พระองค์มีอายุได้ 16 ชันษา ซึ่งอายุของพระองค์นั้นยังน้อย ถ้าหากขึ้นครองราชสมบัติก็ทรงเกรงว่าจะมีเหตุทำให้สิ้นพระชนม์เหมือนกษัตริย์องค์ก่อน อาจเป็นเพราะความรักชีวิตและเกรงว่าจะครองราชสมบัติได้ไม่นานก็จะสิ้นพระชนม์ อันจะทำให้บ้านเมืองเดือดร้อนวุ่นวายไร้กษัตริย์ ทำให้พระองค์มีราชสาส์นไปถึงพระเจ้าเมืองอรัมด้วยถ้อยคำวาจาอภัยอ้อนโยน และมีสัมมาคารวะอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ความเป็นผู้ปกครองที่เอาใจใส่ให้ความสำคัญราชธรรม "มัททวิ" นี้ส่งผลดีต่อพระองค์เองและบ้านเมือง ในภายหลังจากที่พระเจ้ายัมสิคได้ปกครองบ้านเมืองแบบอย่างพระเจ้าอรัมทำนั้นแล้ว ราษฎรทั้งปวงก็ให้พรพระองค์มีพระชนมายุยืนยาว ครองราชย์เมืองยูมานนานถึง 120 ปี ดังความว่า

"ราษฎรทั้งปวงให้พรฯ นั้นคำพูดพระชันษา พระเจ้ายูมานอายุก็ยืนหายอันตรายมิได้ ได้ครองราชสมบัติ ณ เมือง ยูมานถึง 120 ปี"

(พระเจ้ามัญсурพระกรรณตึง:2506:34)

4.3 พระราชมารบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง

พระราชมารบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลังเป็นพระมหากษัตริย์จากนิทานเรื่อง “พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน” เมื่อพระเจ้าณรงก์เสด็จพระราชบิดาได้มอบราชสมบัติให้พระองค์พร้อมวางเงื่อนไขไว้ ดังนี้ “...อันธรรมเนียมโก่งปากยาวจะจิกปิกให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะบาดให้ตัดเล็บเสีย ธรรมเนียมปัดวีจ่าละลายน้ำ ให้รักษาปัดวีให้จงดี...และบ้านเมืองทั้งนี้ให้บุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง...” (พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:57) จะเห็นว่าพระราชบิดาของพระองค์ได้วางเงื่อนไขในการปกครองให้ทราบว่าหากไม่เหมาะสมก็ไม่สมควรที่จะครองราชสมบัตินั้น ซึ่งพระองค์ก็ทราบในเงื่อนไขพระองค์จึงเห็นว่าตนเป็นผู้น้อย ไม่สมควรที่จะปกครองบ้านเมืองจึงถวายนตำแหน่งคืนให้กับพระเชษฐาทั้งสาม ดังความว่า

...พระราชมารบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง กราบทูลพระเชษฐาธิราชผู้ใหญ่ว่าบ้านเมืองทั้งนี้พระราชบิดาพระราชทานให้แก่ข้าพเจ้าแล้ว (ก็จริง แต่ข้าพเจ้าเป็นผู้น้อย) ไม่ควรที่จะรักษา ข้าพเจ้าจะขอถวายพระเชษฐาธิราชทั้ง 3 ให้ช่วยกันรักษาตามผู้น้อยผู้ใหญ่...

(พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:58)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระราชมารองค์น้อยเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีราชธรรม “มัททว” กล่าวคือ มีความสุภาพอ่อนโยนทั้ง ทางกาย และใจ พระองค์จึงตรัสกับพระเชษฐาทั้งสามว่าถึงแม้พระราชบิดาจะมอบราชสมบัติแก่พระองค์แต่ทรงเห็นว่าตนนั้นไม่เหมาะสมที่จะครอบครองราชสมบัติ จากคำกล่าวของพระราชมารข้างต้น มีเหตุผลสองประการด้วยกันคือ ประการแรก ด้วยเงื่อนไขในการปกครองที่พระราชบิดาได้มีรับสั่งไว้ก่อนสวรรคตว่าหากปกครองบ้านเมืองไม่ดีก็ให้ริบเอาราชสมบัติคืน จึงเป็นเหตุเตือนใจให้พระองค์มีความสุภาพอ่อนโยน ทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่เย่อหยิ่ง ประการที่สองโดยนัยของพระองค์เป็นผู้มี “มัททว” จึงให้เหตุผลกับพระเชษฐาทั้งสามว่าตนนั้นไม่คู่ควรที่จะครอบครองราชสมบัติ ดังปรากฏเป็นพฤติกรรมอ่อนน้อมกับพระเชษฐาทั้งสามพระองค์ ดังนี้

“...ครั้น (พระราชมารองค์น้อยได้ราชสมบัติดังนั้นแล้ว) รุ่งเช้าก็ทรงราชยานกันเสด็จไปเฝ้าพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์เป็นอันดับกันแล้ว เสด็จมาพระราชวัง จึงเสนาบดีมาเฝ้าตามประเพณีสืบมาแต่ก่อนแต่พระองค์ไปเฝ้าพระเชษฐาธิราชทั้ง 3 พระองค์ประมาณปีหนึ่ง...”

(พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:59)

จะเห็นว่าพระราชมารองค์น้อยเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “มัททว” ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรม ในยามเช้าพระองค์จะเสด็จไปเฝ้าพระเชษฐาทั้งสาม ก่อนเสด็จมาพระราชวังเป็นเวลาหนึ่งปี

แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้มีความสุขภาพอ่อนโยน อีกทั้งยังเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย จึงทำให้พระเชษฐาทั้งสามพระองค์ ปรึกษากันว่าพระราชกุมารองค์น้อยเป็นพระมหากษัตริย์ มาเข้าเฝ้าทุกวันนั้นไม่สมควร จึงให้สร้างตำหนักไว้กลางเมือง มีใจความดังนี้

...เชษฐาทั้ง 3 พระองค์จึงปรึกษากันถึงพระอนุชาธิราชกันพระเศวตฉัตรมาเฝ้านั้นมีบังควร ขอเราทั้ง 3 จะไปเฝ้าจึงจะควรแต่ครั้นเราไปเฝ้าก็จะเลื่องลือไปทุกประเทศ จำจะให้ทำตำหนักท่ามกลางเมืองอันหนึ่ง และเราจะไปนั่งที่นั่นและจะให้เชิญพระอนุชามานั่งพร้อมกัน ให้เสนาบดีมาเฝ้าว่ากิจราชการเวลาหนึ่ง...

(พระราชกุมารพี่น้องเวณราชสมบัติกัน.2506:60)

จากการที่พระราชกุมารองค์น้อยเป็นพระมหากษัตริย์ทรงใช้ราชธรรม “มัททว” อันแสดงให้เห็นถึงทรงมีอหิชาศัยอ่อนโยน มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ อ่อนโยนต่อผู้ที่ต่ำกว่า วางพระองค์เสมอต้นเสมอปลาย เป็นการประสานสัมพันธ์และความสามัคคีระหว่างเครือญาติ ส่งผลดีต่อการปกครองบ้านเมืองทำให้มีความสงบร่มเย็น ประชาชนมีความสุข อีกทั้งเป็นเสมือนเกราะป้องกันภัยมิให้มีการแย่งชิงพระราชอำนาจอีกด้วย ดังความว่า

“บ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข เพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระราชกุมารพี่น้องเวณราชสมบัติกัน.2506:60)

การปฏิบัติตนตามหลักธรรมข้อนี้เป็นเครื่องแสดงว่า พระเจ้ามามุน พระเจ้ายัมลิด พระราชบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลังแม้จะเป็นกษัตริย์แต่มิได้ถือองค์ว่าเป็นกษัตริย์แล้วจะต้องไว้ยศถือพระองค์ว่าเหนือกว่าผู้อื่น ทรงตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม “มัททว” แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ดังที่กล่าวข้างต้นเป็นผู้มีความสุขภาพอ่อนโยน ทั้งทางกาย วาจา ใจ เป็นผู้มีความสุข ภาพอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง มีอหิชาศัยไมตรีอันดีงาม ทำให้ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองเคารพนับถือซึ่งกันและกัน และยังทำให้ผู้ปกครองที่ใช้หลักธรรมข้อนี้ปกครองบ้านเมืองด้วยความสันติสุข

5. ตปี

ราชธรรม “ตปี” หรือความทรงเดช คือการแผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สมำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มี 2 พระองค์ คือ พระเจ้าฟาริดัน และพระเจ้าเมืองญามน

5.1 พระเจ้าฟาริดัน

พระเจ้าฟาริดัน เมื่อได้ฟังคำทูลของเหล่าเสนาบดี ก็มีพระทัยเอนเอียงคิดที่จะนำโลหิตเด็กเป็นกระสายยา แต่เมื่อพระองค์ได้ฟังวาทะของเด็กเยาะเย้ยว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรมคงไม่ฆ่าตน และตนนั้นเกิดเพื่อเป็นยารักษาพระองค์ให้หายจากพระโรคหรือ ความว่า "พระองค์ทรงธรรมอยู่มันคงเห็นจะโปรด (ประทานชีวิต) ข้าพเจ้าอยู่แล้ว พระองค์เจ้าก็มีโปรดข้าพเจ้า...และให้บังเกิดข้าพเจ้ามานี้จำเพาะจะให้ประกอบพระโสมภักษาโรคของพระองค์เจ้า จึงจะคลายหรือ..." (พระเจ้าฟาริดันหาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา.2506:12) พระเจ้าฟาริดันเมื่อได้ฟังคำของเด็ก พระองค์ก็ทรงคิดได้ว่า พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ควรรู้จักยับยั้งข่มใจมิให้รักชีวิตตนจนต้องเบียดเบียนผู้อื่น แล้วจึงตรัสแก่เหล่าเสนาบดี ดังความว่า

...แลพระเจ้าฟาริดัน ครั้นได้อินเด็กกราบทูลนั้นก็ราพิงในพระทัย แล้วจึงตรัสแก่เสนาทั้งปวงว่า พระมหากษัตริย์เจ้าผู้ทรงธรรม จะเอาโลหิตเด็กนี้ประกอบพระโสมภักษาเสวยนั้น ถึงว่าโรคจะคลายก็ดี อันว่าความตายนั้นก็มีพัน และการซึ่งจะทำทั้งนี้ก็เลื่องลืออยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ และเราทรงธรรมอยู่มาแต่ก่อนนั้น จะพลอยเสียไปถึงว่าโรคเราจะมิคลาย จะถึงแก่สวรรคตก็ตามบุญเราเกิด

(พระเจ้าฟาริดันหาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา.2506:12-13)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงผู้ปกครองมีราชธรรมข้อ "ตป" ในการปกครอง พระองค์ทรงปกป้องคุ้มครองชีวิตราษฎร เป็นผู้ปกครองผู้มีศีลธรรม รู้จักยับยั้งข่มใจ แม้ว่าเหล่าเสนาบดี มีความเห็นพ้องกันที่จะนำโลหิตเด็กเป็นกระสายยาเพื่อรักษาพระโรคของพระองค์และพระองค์ทรงคล้อยตามในครั้งแรก แต่พระองค์กลับระลึกได้ถึงความผิดชอบ ชั่วดี รู้จักบังคับและควบคุมตนเอง ชะงัดใจตนเองได้ กล่าวคือ ชะงัดอุปสรรคภายในจิตใจทำให้พ้นความเมาเมวเห็นแก่ชีวิตตนจึงตัดสินใจตรัส ไม่นำโลหิตเด็กมาทำเป็นกระสายยา และได้ตรัสกับเหล่าเสนาบดีว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม การนำโลหิตเด็กมาผสมโสมภักษาเสวยก็ไม่อาจพ้นความตายได้ ทั้งจะทำให้พระองค์มีพม่อม จึงทรงยอมสละชีพตนและคืนชีวิตแก่เด็ก จะเห็นว่าพระเจ้าฟาริดันสามารถจำกัดกิเลสของพระองค์ได้ด้วยพระองค์ มี "ตป" ในการเผาผลาญกิเลส และสามารถบังคับควบคุมพระองค์ได้อย่างยอดเยี่ยมชี้ให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มี "ตป" ผลจากการที่พระองค์มีราชธรรมนี้ทำให้ทรงหายจากพระโรคที่ทรงประชวร ดังตัวอย่าง

“...ในทันใดนั้น พระโรคของพระองค์ซึ่งเป็นในพระทรวงนั้นก็หายไป ด้วยพระเจ้าทรงธรรมโปรดเด็กนั้นแลฯ”

(พระเจ้าฟาริ둔หาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา.2506:12-13)

5.2 พระเจ้าเมืองญามน

พระเจ้าเมืองญามนเป็นพระมหากษัตริย์จากนิทานเรื่อง “พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน” ได้พระราชทานทรัพย์สมบัติเงินทองให้แก่ราษฎรมากมาย พระองค์ตรัสถามชายผู้หนึ่งซึ่งมาจากต่างเมืองว่ากษัตริย์เมืองใดทำทานเหมือนพระองค์บ้าง ชายผู้นั้นจึงกราบทูลว่าพระเจ้ามหาติมใจบุญ ผู้ใดจะขอสิ่งใดก็ไม่ขัดจนเป็นที่เลื่องลือ พระเจ้าเมืองญามนเมื่อได้ยินดังนั้นจึงมีพระทัยริษยาว่าเมืองของพระเจ้ามหาติมเป็นเมืองที่เล็กกว่าเมืองของพระองค์ สมบัติก็น้อยเหตุใดจึงได้รับการสรรเสริญมากกว่าพระองค์ จึงมีรับสั่งให้ทหารลงไปขอพระเศียรพระเจ้ามหาติมเป็นทาน ดังนี้

“พระเจ้าญามนได้ยินมีพระทัยริษยาว่า พระเจ้ามหาติมเป็น (เมือง) น้อยสมบัติก็น้อยจะได้ไหนมาทำทานหนักหนา ทำมาทั้งนั้นจะเท่าเราทำวันเดียวก็ไม่ได้ ความสรรเสริญยิ่งยิ่งกว่าเราอีก ถ้าขอสิ่งใดไม่ขัดเราจะให้พระเศียรพระเจ้ามหาติมลองดูจะให้หรือมิให้ประการใดตรัสดังนั้นแล้วก็สั่งให้ทหารไปยังเมืองอริศตาน”

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:44)

จากข้อความข้างต้นเมื่อพระเจ้าเมืองญามนนับได้ฟังความจากชายต่างเมืองว่าพระเจ้ามหาติมนั้นได้รับการยกย่องสรรเสริญมากกว่าพระองค์ก็เกิดความริษยา จึงมีรับสั่งให้ทหารลงไปขอพระเศียรพระเจ้ามหาติม ด้วยเหตุผลสามประการ *ประการแรก* มีพระทัยริษยาที่พระเจ้ามหาติมได้รับการยกย่องสรรเสริญมากกว่าพระองค์ทั้งๆ ที่เมืองของพระเจ้ามหาติมนั้นเล็กกว่าพระองค์ และมีทรัพย์สมบัติน้อยกว่าพระองค์ *ประการที่สอง* พระเจ้าญามนต้องการทราบว่าคุณค่าที่เลื่องลือนั้นมีข้อเท็จจริงประการใด *ประการที่สาม* ต้องการลองพระทัยพระเจ้ามหาติม

เมื่อทหารไปถึงเมืองอริศตาน ในขณะนั้นพระเจ้ามหาติมได้ปลอมพระองค์ไปทำทาน แล้วได้ทรงไต่ถามทหารว่าต้องการสิ่งใดพระองค์จะช่วยเหลือ ทหารไม่รู้ว่าเป็นพระเจ้ามหาติม และได้ยินว่าจาอ่อนหวานเห็นว่ามันจะไว้ใจได้จึงบอกว่า พระเจ้าญามนใช้ให้ตนนั้นมาขอพระเศียรพระเจ้ามหาติม ดังความว่า “...พระเจ้าญามนใช้ให้เรามาขอพระเศียรพระเจ้ามหาติม...” (พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:44) เมื่อพระเจ้ามหาติมทราบความจริงให้ทหารรีบตัดพระเศียรของพระองค์ ทหารได้ยินดังนั้นก็กราบลงพระบาท แล้วชื่นชมและจะนำความไปกราบทูลพระเจ้าเมือง

ญามนทุกประการ เมื่อพระเจ้าญามนได้ทราบความจากทหารก็ยกย่องสรรเสริญพระเจ้ามหาติว่า ดีสมดังคำเลื่องลือนั้นจริง ดังตัวอย่าง

“ทหารได้ยินดังนั้นก็กราบลงกับพระบาทพระเจ้ามหาติแล้วทูลว่า พระองค์ทรงธรรมดั่งนี้ข้าพเจ้าจะเอา ความดีทั้งปวงไปทูลก่อน ถ้าเจ้านายของข้าพเจ้ามีโปรดแล้ว ข้าพเจ้าจะถวายศรีษะแทนจึงจะควรแก่พระองค์ซึ่งอยู่ ข้าพเจ้านั้น พระเจ้ามหาติก็ให้เลี้ยงโภชนาอาหาร แล้วพระราชทานเสื้อผ้าให้ทหารๆ ก็กราบถวายบังคมลาไปทูล พระเจ้าญามนทุกประการ พระเจ้าญามนตรัสว่าทั้งปวงเขาเลื่องลือสรรเสริญพระเจ้ามหาตินั้นควรอยู่แล้ว จะหา ผู้ใดให้อีกกว่าพระเจ้ามหาตินั้นหาไม่ได้”

(พระเจ้ามหาติยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:44-45)

จากข้อความข้างต้นพระเจ้าญามนมีรับสั่งให้ทหารไปลองขอพระเศียรพระเจ้ามหาติ พระเจ้า มหาติก็ยอมให้พระเศียรของพระองค์เป็นทาน เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พระเจ้าญามนกลับพระทัยและ ยกย่องสรรเสริญพระเจ้ามหาติให้หลักธรรม “ตป” ในการแผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาย่ำยี จิตใจของพระองค์ และสามารถยับยั้งชั่งใจลงได้ไม่ริษยาผู้อื่น หลักธรรมในข้อนี้สามารถเชื่อมโยงใน ข้อ “ทาน” ทำให้ผลของการบำเพ็ญทานวัตถุของพระเจ้าญามนนั้นเป็นการให้ที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

6. อักโกธ

ราชธรรม “อักโกธ” หรือ อักโกธะ ความไม่โกรธ คือไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจักษ์ใจไว้ระงับ ความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มี 2 พระองค์ คือ พระเจ้ายินนู และ พระเจ้าวะดินชา

6.1 พระเจ้ายินนู

พระเจ้ายินนู เป็นพระมหากษัตริย์จากเรื่อง “พระเจ้ายินนูเลี้ยงลูกโจร” ได้เลี้ยงบะดัดซึ่งเป็นบุตรของโจรจนเติบโตใหญ่ และให้รับราชการ แต่บะดัดนั้นเห็นว่าพระเจ้ายินนูทรงเมตตาตนเองมาก จึงข่มเหงข้อโกงทรยศเงินทองของราษฎร เมื่อพระเจ้ายินนูทราบความ บะดัดจึงพาครอบครัวหนีไปอยู่กับพวกโจร บะดัดได้ไปเป็นหัวหน้าโจร เทียวปล้นจนราษฎรได้รับความเดือดร้อน เมื่อ เสนาบดีจับบะดัด ภรรยาและบุตรได้ พระเจ้ายินนูจึงมีรับสั่งว่าให้นำไปฆ่าเสีย มนตรีได้กราบทูล

หัตถานขอชีวิตบุตรของบะดัดไว้ โดยให้เหตุผลว่าบุตรของบะดัดนั้นยังเด็กไม่มีความผิด ดังความต่อไปนี้

...แล้วให้เอาบุตรภรรยาอายบะดัดฆ่าเสียด้วย ในทันใดนั้นมนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า ซึ่งพระองค์เจ้าโปรดให้ฆ่าอายบะดัดและพวกโจรนั้นก็ควรอยู่แล้ว และราษฎรจะได้ไปมาซื้อขายได้สะดวก แต่บุตรอายบะดัดมนตรีนันเด็กอยู่จะได้ทำความผิดด้วยหามิได้ ข้าพเจ้าจะขอพระราชทานชีวิตเด็กนี้เลี้ยงรักษาไว้เป็นบุตร...และเสนาบดีทั้งปวงก็พลอยขอขึ้นด้วย จึงพระเจ้ายินนุตรัสว่า เมื่อท่านทั้งปวงพร้อมกันขอโทษบุตรโจรแก่เราขณะนี้เอาเถิด แต่ใจเราไม่เห็นด้วย...พระเจ้ายินนุตรัสดังนั้นก็โปรดบุตรอายบะดัดมนตรีนันผู้ทูลขอ

(พระเจ้ายินนุเลี้ยงลูกโจร.2506:37-38)

ในการปกครองบ้านเมืองย่อมมีเหตุให้กษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองที่ปกครองชนทุกหมู่เหล่าย่อมมีอารมณ์โกรธได้เช่นกัน พระเจ้ายินนุถึงแม้จะโกรธบะดัดเพียงใด เมื่อเหล่ามนตรีทูลขอชีวิตบุตรบะดัด พระองค์ก็ทรงใช้ราชธรรม “อักษิณ” ช่มพระทัยให้สงบเยือกเย็น และไม่วินิจฉัยด้วยอำนาจแห่งความโกรธ พร้อมทั้งยังเมตตาไม่ฆ่าบุตรบะดัดอีกด้วย

6.2 พระเจ้าวะดินชา

พระเจ้าวะดินชา เสวยราชสมบัติ ณ เมือง เอกราช อยู่มาไม่นานชายผู้หนึ่งไปค้าขายยังต่างเมืองนำปัทมราชราคาแพงประมาณค่ามิได้มาถวายพระเจ้าวะดินชา พระองค์จึงให้ช่างทองนำไปทำพระธำมรงค์ เมื่อช่างทองหายไปหลายวันแล้วมิได้เอาพระธำมรงค์มาให้ พระองค์จึงตรัสสั่งแก่มหาดเล็กให้ไปให้ตามช่างทองนำแหวนมาทอดพระเนตร เมื่อช่างทองมาถึงหน้าพระที่นั่ง จึงทูลว่าปัทมราชนั้นแตกออกเป็นสองซีก พระเจ้าวะดินชาก็มิได้เอาความผิดกับช่างทอง ดังนี้

...ทอดพระเนตรเห็นปัทมราชแตกออกเป็นสองซีก จึงคิดในพระทัยว่าช่างทองโคกเศร้าด้วยเหตุเช่นนี้ ถ้าจะมีเอาน้ำใจช่างทองๆ ก็จะต้องถึงแก่ความตาย ตรึกในพระทัยดังนั้นแล้ว มีทนต์ให้ช่างทองกราบทูล จึงตรัสว่าปัทมราชแตกก่อนเมื่อดูแล้ว บัดนี้แตกออกเป็นสองซีกนั้นเหมือนในพระทัยเราคิดแล้ว แต่ว่ายากแก่ใจช่างทองซึ่งจะทำพระธำมรงค์แต่องค์เดียวนั้น จะต้องทำเป็นสององค์ และช่างทองได้ยินพระเจ้าวะดินชาตรัสดังนั้น ความทุกข์หนักในม้วยอยู่ในใจก็คลายออก และหน้าซึ่งโคกเศร้าอยู่นั้น ก็ขึ้นบานสดใสในบัดเดียวนั้น...ครั้นพระเจ้าวะดินชาได้ยินช่างทองกราบทูล ก็ทรงพระเมตตาตรัสว่าอย่าทุกข์ตรอมเลย เอาปัทมราชนี้ไปทำพระธำมรงค์มาเป็นสององค์เถิด

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชบุตร.256:47-49)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าวະดินชาทรงมีราชธรรม “อักโกธ” ในการปกครอง เมื่อทราบว่ปัทมราชนั้นแตกออกเป็นสองซีก พระองค์ก็ไมใช่อารมณ์เป็นเครื่องตัดสิน และยังทอดพระเนตรเห็นช่างทองโคกเศร้า แสดงให้เห็นว่าพระองค์รู้จักพิจารณาเอาพระทัยใส่สนใจต่อผู้อยู่ใต้ปกครอง พระเจ้าวະดินชาทรงมีพระทัยสงบเยือกเย็น เมื่อปัทมราชแตกเป็นสองซีกแล้วคิดในพระทัยว่าคงไม่ได้กลับคืนมา และด้วยความเมตตากรุณา พระองค์จึงให้อภัยแก่ช่างทองแล้วตรัสเอาใจช่างทองว่าพระองค์อยากได้พระธำมรงค์สองวง พระองค์ไม่โกรธมีเมตตาประจําใจจะรับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตราบเรียบสงบเยือกเย็น และพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทอง ดังปรากฏในการวิเคราะห์หลักธรรมในข้อ “ทาน” หน้า 22 ผลจากที่พระเจ้าวະดินชาทรงมีหลักธรรมในข้อนี้เป็นการสร้างรากฐานแห่งความจงรักภักดีที่ผู้ถูกปกครองมีต่อผู้ปกครอง เหล่าเสนาบดีจึงสรรเสริญพระเจ้าวະดินชา ดังนี้

“กราบถวายบังคมทูลสรรเสริญพระเดชพระคุณ อันว่าพระองค์โปรดจะนี้จะเลื่องลือเป็นแบบฉบับธรรมเนียมอยู่ในโลกนี้ จะได้เป็นอย่างธรรมสืบไป”

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:49)

7. อวิหิสนุจ

ราชธรรม อวิหิสนุจ หรือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิรอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง (พระธรรมปิฎก:2538.287)

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มี 2 พระองค์ คือ พระเจ้าฟาริτούνและพระเจ้าหุมาเยน

7.1 พระเจ้าฟาริτούν

พระเจ้าฟาริτούν จะนำโลหิตเด็กมาเป็นกระสายยารักษาพระโรคของพระองค์ เมื่อได้ฟังถ้อยคำตัดพ้อจากเด็ก จึงได้ทราบว่าเด็กไม่ยินยอมพร้อมใจ พระองค์ก็ทรงคิดได้ จึงตรัสแก่เหล่าเสนาบดี ดังนี้

...พระเจ้าฟาริτούν ครั้นได้ยินเด็กกราบทูลนั้นก็ราฟึงในพระทัย แล้วจึงตรัสแก่เสนาทั้งปวงว่าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม จะเอาโลหิตเด็กนี้ประกอบพระโอสถมาเสวยนั้น ถึงว่าโรคเราจะคลายก็ดี อันว่าความตายนั้นก็

มิได้พ้น และการซึ่งจะทำทั้งนี้ก็เสี่ยงลืออยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ และเราทรงธรรมมาแต่ก่อนนั้น จะพลอยเสียไปถึงว่าโรคเราจะมีคลาย จะถึงแก่สวรรคตก็ตามบุญเราเกิด

(พระเจ้าฟาริ둔หาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา.2506:12-13)

ความเป็นผู้มีราชธรรม ในข้อ “อวิหีสนุจ” ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พระเจ้าฟาริ둔เป็นผู้ปกครองที่ไม่เบียดเบียนราษฎร ดังจะเห็นได้จาก เมื่อพระองค์ได้ฟังวาทะของเด็ก จึงตรัสแก่เหล่าเสนาบดีว่า ถึงแม้จะนำโลหิตเด็กมาทำเป็นยารักษาพระโรคของพระองค์ให้หายได้ แต่พระองค์ก็หนีไม่พ้นความตาย ด้วยพระองค์เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต การที่พระองค์ทรงธรรมอยู่แต่ก่อนก็จะพลอยเสื่อมเสียไปด้วย ชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าฟาริ둔 ทรงเป็นผู้ไม่เบียดเบียนราษฎร แม้จะทำให้พระองค์สิ้นพระชนม์ก็ตาม ผลของการมีหลักธรรมในข้อนี้ทำให้หายจากพระโรคที่ทรงประชวร ดังความว่า

“ในทันใดนั้น พระโรคของพระองค์ซึ่งเป็นในพระทรวงนั้นก็หายไป ด้วยพระเจ้าทรงธรรมโปรดเด็กนั้นแลฯ”

(พระเจ้าฟาริ둔หาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา.2506:13)

7.2 พระเจ้าหุมาเยน

พระเจ้าหุมาเยน จากเรื่อง “พระเจ้าหุมาเยนคิดเก็บภาษีผลทับทิม” ครองราชสมบัติ ณ เมืองบุศรา เสด็จไปประพาสป่ากับเหล่าทหาร ในระหว่างทางได้ทรงแวะไปขอน้ำนายสวน นายสวนจึงปลิดทับทิม 1 ผล แล้วบีบได้น้ำเต็มชามให้เสวย เมื่อเห็นนายสวนปลิดทับทิมได้ผลมากมาย พระองค์ทรงคิดจะเริ่มเก็บภาษีผลทับทิม ครั้นขอให้นายสวนคั้นน้ำทับทิมให้อีกหนึ่งชาม เมื่อนายสวนบีบน้ำทับทิมต่อพระพักตร์ถึง 10 ผล ก็มิได้เต็มชามเหมือนดั่งเก่า พระองค์จึงทรงเลิกละความคิดที่จะเก็บภาษีทับทิม ครั้นนี้ น้ำทับทิมกลับมีให้เสวยดังเดิม นายสวนจึงได้กล่าวกับพระเจ้าหุมาเยนโดยไม่ทราบว่าเป็นพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ว่า พระมหากษัตริย์เมืองเราคิดที่จะเก็บภาษีผลทับทิมทำให้น้ำทับทิมแห้งไป ผลไม้ต่างๆ ก็ไม่มีรส และไม่ค่อยออกดอกผลเท่าที่ควร เมืองใดเก็บภาษีก็ไม่ค่อยมีคนทำเรือกสวนไร่นาก็ร้างไป แต่ถ้าลดภาษีลง ก็จะมีคนทำมากขึ้น พืชพรรณก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วย และเก็บภาษีได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ดังความปรากฏในนิทาน

“(เรา) ได้ยินธรรมเนียมผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบๆ มาว่า พระมหากษัตริย์เมืองใดก็ดี ผลไม้ซึ่งมิได้มีอากรให้เรียกเอาอากร ต้นไม้นั้นมิสู้เป็นผล รสนั้นก็คลายลง อันสิ่งใดที่เคยเรียกเอาอากรนั้น ถ้าเรียกให้เหลือ(เกิน) ไปกว่าธรรมเนียม ต้นไม้เรือกสวนไร่นาจะร่วงโรยไปเห็นมากจะได้น้อย รักที่น้อยจะได้มาก พระเจ้าหุมาเยนจึงได้ตรัสถามว่าเหตุอันใดจึงว่าดังนี้ผู้เฒ่านายสวนว่า ถ้าเรียกอากรมากขึ้น ผู้ทำเรือกสวนไร่นาก็จะร้างไป อากรก็ขาดลง ถ้าลด

อาการลงผู้ใดซึ่งเคยทำเรือกสวนไรร่านั้น เห็นจะได้ภาษีก็ชักชวนกันทำ และเคยปลูกต้นหนึ่งสองต้น ก็จะปลูกขึ้นคนละ 9 ต้น 10 ต้น เรียกอากรก็จะได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน...”

(พระเจ้ามหาบุญคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:16)

จากเหตุการณ์ครั้งนั้น พระองค์ก็ทรงเห็นจริงด้วยกับผู้เฒ่านายสวน เมื่อพระองค์เสด็จถึงพระราชวัง จึงมีรับสั่งว่าให้ลดภาษี ดังความว่า

“สิ่งใดแต่ก่อนโบราณมิได้เคยเรียกอากรอย่าให้เรียก ขนอนตลาดซึ่งเคยเรียกนั้นให้ลดลงกว่าแต่ก่อน และชาวพนักงานทั้งปวงก็ทำตามรับสั่ง...”

(พระเจ้ามหาบุญคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:16)

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่าพระเจ้ามหาบุญเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “อวิหิสนุจ” เมื่อพระองค์ได้ฟังคำชี้แจงจากนายสวนก็ไม่คิดเก็บภาษีผลทับทิมและสิ่งใดที่ไม่เคยเก็บภาษีก็ไม่ให้เก็บ แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่ไม่ต้องการเบียดเบียนราษฎร ทรงใช้หลักทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมืองของพระองค์ จากเหตุการณ์ที่พระองค์ไปแวะขอน้ำนายสวนเสวยและได้สอบถามสารทุกข์จากนายสวน เมื่อนายสวนเตือนสติให้ข้อคิดในการเก็บภาษีพระองค์ก็ทรงรับฟัง และทรงมีนโยบายสะสมราชทรัพย์ด้วยความชอบธรรมโดยไม่คิดเบียดเบียนทรัพย์สินของราษฎร ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขในบ้านเมือง แสดงให้เห็นภาพผู้ปกครองที่มีคุณธรรมและสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎรอย่างแท้จริง ผลจากที่พระเจ้ามหาบุญมีราชธรรมในข้อนี้ส่งผลให้ ส่วยและอากรต่างๆ เพิ่มขึ้นทุกปีราษฎรมีความสุข ดังที่ว่า

“ครั้นอยู่มาส่วยสาอากรก็ได้มากขึ้นทุกๆ ปี และราษฎรทั้งปวงก็อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยพระเจ้าทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎรนั้นแล”

(พระเจ้ามหาบุญคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:16)

8. อวิโรธน

ราชธรรม “อวิโรธน” หรือ อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ดีร้าย ลาภสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้ มี 2 พระองค์ คือ พระเจ้าสันหยันและพระเจ้าเวดินชา

8.1 พระเจ้าสันหยัน

พระเจ้าสันหยันเสด็จประพาสเนืองกับเหล่าทหารในป่า พระองค์ชักพระแสงเกาทัณฑ์ยิงลูกเด็กเลี้ยงโคเสียชีวิต ด้วยพระองค์เข้าพระทัยผิดคิดว่าเป็นเนื้อ จึงให้ทหารที่ตามเสด็จไปดูเนื้อที่อยู่ในพุ่มไม้ พบว่าเด็กถูกพระแสงเกาทัณฑ์ พระองค์เสียพระทัยในความผิดพลาดของพระองค์ยิ่งนัก จึงให้บิดามารดาของเด็กเลือกระหว่าง กองทองสูงเท่าพระองค์กับพระแสงเกาทัณฑ์ แล้วยินยอมให้บิดามารดาเด็กใช้พระแสงเกาทัณฑ์ยิงพระองค์เช่นเดียวกัน แต่บิดามารดาของเด็กให้อภัยพระองค์ ดังปรากฏในนิทานว่า

ทหารซึ่งมาฆ่าพระเจ้าสันหยันนั้นจึงไปในพุ่มไม้ เห็นแต่เด็กต้องเกาทัณฑ์ดินอยู่ จึงยกเอาเด็กนั้นมาถวายแก่พระเจ้าสันหยันฯ เห็นดังนั้นก็หยุดฆ่าทรงพระกรแสงนักหนา แล้วสั่งแก่คนเร็วก็ให้ไปหาบิดามารดาเด็กมาหา ณ ที่นี้ และคนเร็วก็ไปเสาะหาพบบิดามารดาเด็กพามาถึงพระเจ้าสันหยันฯ พบบิดามารดาเด็กนั้นเข้าไป ณ เมืองแล้วสั่งให้แต่งการศพตามธรรมเนียมแล้ว จึงเอาทองกองสูงเท่าพระองค์นั้น แล้วเอาพระแสงเกาทัณฑ์ซึ่งทรงนั้นวางไว้บนกองทอง จึงให้บิดามารดาเด็กนั้นเข้ามานั่งใกล้กองทองก็เสด็จจากพระที่นั่งนั้นไปนั่งลงใกล้กองทองแล้วปราศรัยโปรดแก่บิดามารดาเด็กว่า เราไม่ทันเห็นว่าบุตรของตัวอยู่ในพุ่มไม้ เราคิดว่าเนื้อ เรายิงเกาทัณฑ์ไปถูกบุตรของท่านก็ผิดอยู่แล้ว อย่าให้เป็นกรรมเป็นเวรแก่เราเลย ถ้ามีเอาโทษ (เราฯ) ให้กองทองสูงเท่าตัวเรานี้ ถ้ามียอมเอาทองจะพยาบาทแทนบุตรของตัว ก็ให้เอาพระแสงเกาทัณฑ์นี้ยิงเราให้ตายแทนบุตรของท่านเถิด

(พระเจ้าสันหยันยิงเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ. 2506:17-18)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าสันหยันมีหลักธรรม “อวิโรธน” เป็นผู้ปกครองไม่ประพฤตินอกเหนือแบบแผนกฎหมายในการปกครองบ้านเมือง เมื่อพระองค์ได้ยิงเด็กเสียชีวิตก็ทรงเสียพระทัยลำนึกผิด ซึ่งในขณะนั้นพระองค์อยู่ในป่ากับทหาร พระองค์ก็สามารถเสด็จหนีไปได้ แต่พระองค์ก็ทรงยอมรับผิดและให้ทหารไปตามหาบิดามารดาของเด็ก นับว่าพระองค์เป็นผู้ที่เที่ยงธรรมยอมรับผิดและขอภัยแก่บิดามารดาเด็ก โดยให้เลือกระหว่างการเอาชีวิตของพระองค์เพื่อแลกกับชีวิตบุตร และไถ่บาปด้วยการยกกองทองสูงเท่าพระองค์นั้นให้แก่บิดามารดาของเด็ก นับว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ปกครอง ที่ทรงประพฤติปฏิบัติต่อบิดามารดาเด็กได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรม “อวิโรธน” ซึ่งเป็นการสร้างรากฐานแห่งความจงรักภักดี เคารพเทิดทูนและศรัทธาต่อผู้ปกครอง ผลจากการที่พระองค์ทรงประพฤติธรรมข้อนี้ ส่งผลให้บิดามารดาของเด็กให้อภัยพระเจ้าสันหยัน ดังตัวอย่าง

“...อย่าว่าแต่ชีวิตบุตรข้าพเจ้าตายผู้เดียว ถึงชีวิตข้าพเจ้าและพวกข้าพเจ้าก็ดี ข้าพเจ้าขอถวายสละเดชะเคราะห์ ข้าพเจ้าจะได้ผูกกรรมเวรต่อละอองธุลีพระบาทหามิได้ ขอพระชันษาพระองค์เจ้าจงยืนพระบารมียิ่งๆ ขึ้นไป จะได้ปกเกล้าอาณาประชาราษฎรทั้งปวงอยู่เย็นเป็นสุข”

(พระเจ้าสันหยันยังเด็กโดยลำดับว่าเป็นเนื้อ.2506:18)

8.2 พระเจ้าวะดินชา

พระเจ้าวะดินชาเมื่อทรงทราบว่า พระราชบุตรของพระองค์ฆ่าบุตรของราษฎรเพื่อชิงนกสาธิกา พระองค์ก็ทรงตัดสินใจด้วยความยุติธรรม โดยสั่งให้ประหารชีวิตพระราชบุตรของพระองค์ มন্ত্রীผู้หนึ่งจึงกราบทูลทักท้วงว่า พระราชบุตรยังทรงพระเยาว์ ต่อไปในภายหน้าเป็นกษัตริย์แล้ว ก็ จะทรงเมตตาราษฎรดูเดียวกับพระราชบิดา ดังความว่า

...เห็นว่าอันธรรมเนียมผลมะม่วงเมื่ออ่อนนั้นฝาดเปรี้ยว ครั้นแก่จัดแล้วรสนั้นก็หวานหอมเป็นที่ชื่นใจราษฎรทั้งปวง อันผลมะม่วงนั้นจะเป็นมะขามหามิได้ และพระราชกุมารนั้นเป็นพระราชโอรสแห่งพระองค์เจ้า บัดนี้ยังทรงพระเยาว์อ่อนอยู่ ถ้าและได้ผ่านพิภพแล้วก็จะเมตตา แก่อาณาประชาราษฎรดูหนึ่งพระองค์เจ้า ฉะนั้น...

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:52)

จากเหตุผลข้างต้น พระเจ้าวะดินชาไม่ทรงเห็นด้วยกับคำทูลของมนตรีจึงตรัสตอบมนตรีว่า เสนาบดีได้ขอภัยโทษแทนพระราชโอรสนั้น ก็เปรียบเหมือนผลมะม่วงเมื่อดิบมีรสเปรี้ยว สุกแล้วหวานนั้นก็ความจริง แต่พระองค์กลับเห็นว่ามะม่วงนั้นมีดองเจาะ ถึงผลจะแก่ก็ไม่มีรสหวานแต่อย่างใด ทำให้ไม่เป็นที่ชื่นใจประชาราษฎร ควรจะประหารชีวิตพระราชโอรสของพระองค์ มีใจความว่า

...อันมนตรีกราบทูลขอโทษพระราชโอรสว่า ประดุจหนึ่งผลมะม่วงเมื่อดิบนั้นฝาดเปรี้ยว สุกแล้วจึงหวานนั้นก็จริงอยู่ แต่ว่าเสนาบดีเห็นสิ่งใดกราบทูลแก่เรานั้น เราเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรมจำจะปรึกษาก่อน ในปรึกษาเราเห็นว่าผลมะม่วงนั้นว่าจะดีอยู่หามิได้ บัดนี้เป็นดั่งจับแต่อ่อนไปแล้ว ถึงจะแก่ก็ไม่โอชารสที่ไหนจะชื่นน้ำใจราษฎร อันไม่ชื่นน้ำใจราษฎรจะเปรี้ยวเข็ดยิ่งกว่ามะขามอีก และว่าเป็นความคิดเด็กอยู่ในที่ไหนจะกลัวแก่ทัณฑ์บนแล้ว ขอบฆ่าเสียจึงจะควร

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:52-53)

จะเห็นว่าพระเจ้าวะดินชาทรงมีราชธรรม “อวิโรธน” พระองค์มีพระทัยหนักแน่นไม่เอนเอียง จะเห็นว่าเมื่อโอรสทำผิดก็ยอมให้ฆ่าพระราชโอรส จึงตัดสินด้วยความเที่ยงธรรมไม่เลือกที่มักรักที่ชัง

ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นพระราชบุตรของพระองค์ก็ตามแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีความยุติธรรม ปฏิบัติภารกิจด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เทียงตรง มีสติตั้งมั่น ไม่มีอคติความลำเอียง การที่พระองค์ทรงมีหลักธรรมข้อนี้ส่งผลให้มนตรีนึ่งกราบทูลสรรเสริญพระองค์ มีใจความว่า

“มนตรีนึ่งกราบทูลสรรเสริญพระเดชพระคุณพระเจ้าวระดินชาว่าพระองค์เจ้านั้นทรงพระกรุณาสง่าใจ
ทั่วโลกประดุจนึ่งพระอาทิตย์”

(พระเจ้าวระดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:53)

และเหล่าเสนาบดีทั้งหลายก็ได้ทูลทักทวน ขอพระราชทานชีวิตพระโอรสไว้ว่า

...ขอให้พระองค์เจ้าปรีชาก่อนพระองค์เจ้ารักพระราชกุมารนั้นประดุจนึ่งแก้วในดวงจิต ด้วยโปรดอาณา
ประชาราษฎรนั้นจะประหารทำลายดวงแก้วเสียนั้นมิควร สิ่งใดซึ่งรักแล้วนั้นเป็นที่รำลึก รำลึกแล้วมิได้เห็นย่อมโศก
เศร้า จะขุนหมองในพระหฤทัย ถ้าขุนหมองแล้วเสนาบดีจะว่าราชการระงับทุกข์ของราษฎรนั้นก็ขัดสน ราษฎรก็
จะได้รับความเดือดร้อนนักข้าพเจ้าจะขอพระราชทานชีวิตพระราชโอรสไว้ ข้าพเจ้าจะขอทำทัณฑ์บนถวายแทน
พระราชโอรส ถ้าพระราชโอรสทำผิดครั้งนี้อีก ขอให้ฆ่าข้าพเจ้าเสียด้วยพระราชโอรสเถิด...ถึงฆ่าพระราชกุมารเสีย
แล้วไซ้บุตรยายจะเป็นคินมากี่หาไม่ บาบยิ่งซ้ำเติมไปอีก พระราชกุมารทำผิดให้รู้ทั่วแผ่นดิน พระองค์เจ้าทรง
ธรรมจะให้ฆ่าพระราชกุมารเสีย จะลืออยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์

(พระเจ้าวระดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:53-54)

เมื่อเหล่าเสนาบดีกราบทูลทักทวนพระองค์ก็ฟังความคิดเห็นของเหล่าเสนาบดี และมนตรีนึ่ง
ผู้หนึ่งได้ขอทำทัณฑ์เพื่อป้องกันการประทุพผิตของพระราชโอรส แล้วให้ไถ่โทษด้วยการเอาทองกอง
สูงเท่ากับพระองค์ให้แก่ยายเฒ่าแทนชีวิตบุตรของนาง “...สั่งให้เสวกให้ไปขนทองเอาทองมาให้ยาย
เฒ่า...ให้พระราชกุมารฯ เสด็จลงมายืนใต้กองทอง แล้วว่าแก่ยายเฒ่าว่า อย่าให้พยาบาลชั่วนี้ชั่ว
หน้าสืบไปเลย...” (พระเจ้าวระดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:55) เหตุการณ์ครั้งนี้สะท้อนให้
เห็นภาพของผู้ปกครองที่ปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรม มีความยุติธรรม แสดงให้เห็นถึงความ
มีราชธรรม “อวิโรธน” ผลจากการที่พระเจ้าวระดินชาทรงมีราชธรรมนี้ ยายเฒ่าจึงให้อภัยมิได้
พยาบาลพระองค์สืบไป และให้พรพระองค์ให้มีพระชันษายืนยาว ยายเฒ่าจึงมั่งมีเป็นเศรษฐี ตั้งแต่
บัดนั้นเป็นต้นมา ดังนี้

“ข้าพเจ้ามิได้พยาบาลแก่พระองค์สืบไป แล้วขอให้พระชนมายุของพระองค์ยืนไปตราบเท่ากำหนด ครั้น
เสร็จแล้วเสวกบิรารักขนทองไปถึงเรือนยายเฒ่าฯ ก็มั่งมีเป็นเศรษฐี เพราะพระองค์ทรงธรรมแก่ยายเฒ่าฯนั้นแลฯ”

(พระเจ้าวระดินชาพิพากษาโทษราชบุตร.2506:55)

จักรวรรดิวัตร

จักรวรรดิวัตรธรรม คือ หลักธรรมสำหรับนักปกครอง เป็นวัตรของพระมหากษัตริย์ที่พึงปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นหลักธรรมภายนอกใช้ในการปกครองบ้านเมือง เป็นหลักธรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปกครองโดยตรง ผู้ปกครองต้องระลึกละเอียดอยู่เสมอว่าจะต้องปกครองตนให้ได้ก่อน เพราะจะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง พิฑูรย์ มลิวัลย์ (2528:66) กล่าวว่า ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นจริยวัตรที่สำคัญยิ่งซึ่งผู้มีอำนาจปกครองคณะหรือผู้บริหารบ้านเมืองจะพึงยึดถือปฏิบัติ นักปกครองต้องสำนึกอยู่เสมอว่าจะต้องปกครองตนให้ได้ก่อน เพราะตนจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ที่ต้องเป็นผู้รับผิดชอบ ต่อความเจริญและความเสื่อมของส่วนรวม นอกจากนี้ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2538 : 20) ยังได้กล่าวว่า หลักธรรมจักรวรรดิวัตรเป็นราชธรรมที่ต้องประกอบกับธรรมข้ออื่น พระมหากษัตริย์ที่จะสามารถปฏิบัติธรรมข้อนี้ได้ต้องมีจิตใจที่ตั้งมั่นในศรัทธาความดีโดยสมบูรณ์ก่อน เพราะเนื้อหาของหลักธรรมนี้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ยากในโลกแห่งความจริง อันเนื่องมาจากระบบการปกครองที่เปลี่ยนไป ดังนั้นในการปกครองบ้านเมืองผู้ปกครองจึงควรยึดมั่นในธรรม และอาศัยธรรมในข้อนี้ในการปกครองบ้านเมือง เพื่อให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

ราชธรรมจักรวรรดิวัตรที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรม มี 6 ข้อ คือ ขตฺติยเยสุ , อนุยฺยเตสุ, พฺราหมณคหปติเกสุ, เนคมชานปเทสุ, มิคปกฺขีสุ, วิสุมฺโลภสุส ดังนี้

1. ขตฺติยเยสุ

ราชธรรม “ขตฺติยเยสุ” คือ สงเคราะห์กษัตริย์ซึ่งเสวยราชสมบัติอยู่ตามเมืองขึ้นเมืองออก พิฑูรย์ มลิวัลย์ (2528: 67) ได้กล่าวว่า หลักธรรมข้อนี้เป็นการผูกไมตรีกับประเทศอื่น ให้การสนับสนุนผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองด้วยกัน ไม่กีดกันหรืออิจฉาริษยากัน ผู้ปกครองต้องสำนึกตนอยู่เสมอว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำที่ต้นนั้นต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ใต้ปกครอง อย่างไรก็ตามหากผู้ปกครองรู้จักสงเคราะห์ รู้จักสนับสนุนผู้ที่ควรสงเคราะห์ ควรสนับสนุนในฐานะผู้ปกครองด้วยกัน โดยถือหลักด้วยที่ด้วยอาศัยกันแล้ว การปกครองบ้านเมืองย่อมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดผลดีสมประสงค์

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าเมืองอรุณเป็นกษัตริย์ที่ครองราชย์ยาวนานไม่มีโรคภัยเบียดเบียน เมื่อพระองค์ได้ทราบเนื้อความในพระราชสาส์น

จากพระเจ้ายัมลิด พระมหากษัตริย์แห่งเมืองยูมาน ซึ่งได้ส่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการและมีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้าเมืองอู๋ม เนื้อความในพระราชสาส์นได้สอบถามวิธีการปกครองบ้านเมืองว่าเหตุใดพระเจ้าเมืองอู๋มจึงครองราชย์นานถึง 20 ปี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน พระชันษาก็ยืนยาวไม่มีอันตรายใดๆ มาแล้วพาน พระเจ้าเมืองอู๋มจึงทรงแนะนำวิธีการปกครองบ้านเมืองให้เป็นสุขด้วยการบำเพ็ญทานแก่ราษฎรเป็นตัวอย่างแก่ราชทูตเมืองยูมานโดยให้ข้อคิดแก่ราชทูตเมืองยูมาน มีรับสั่งให้พาราชาทูตเมืองยูมานไปที่ลานไทร แล้วให้ทานแก่ราษฎรของพระองค์ เมื่อให้ทานแล้วก็มีรับสั่งให้ราษฎรแข่งต้นไทร ครั้นยังไม่ถึง 7 วันต้นไทรก็เหี่ยวเฉา ใบแห้งร่วงหล่นไป ราษฎรที่เคยอาศัยร่มเงาของพระไทรก็หาที่พึ่งไม่ได้ ครั้นพอครบ 7 วัน พระองค์ก็มาให้ทานที่ลานไทร เมื่อให้ทานแล้วก็มีรับสั่งให้ราษฎรให้พรต้นไทร ปรากฏว่า 7 วันต่อมาต้นไทรชุ่มชื้นและมีใบดกดังเดิม แล้วมีรับสั่งให้ราชทูตเมืองยูมานไปทูลพระเจ้ายัมลิด ดังปรากฏในนิทาน

...วันศุกร์ให้ไปปวาร้องราษฎรไปพร้อมกันที่ท่าเลพระไทรใหญ่นั้น เราจะให้ทานราษฎรตามอย่างแต่ก่อนทุกครั้ง และให้พาเอาราชทูตซึ่งมาแต่เมืองยูมานนั้นไปด้วย ครั้นวันศุกร์แลมนตรี้ให้ปวาร้องราษฎร และพาราชาทูต ณ เมืองยูมานไปดูตามรับสั่ง และเสด็จออกไปทำทานแก่อานาประชาราษฎรวันนั้นมิพอแล้ว สั่งแก่ราษฎรให้แข่งต้นไทรให้ผลแลใบเหี่ยวแห้งหล่นไปอย่าให้ทันถึง 7 วัน แต่เราจะให้ทานแก่วนิพกสืบไปอีก และราษฎรทั้งปวงก็แข่งต้นพระไทรตามรับสั่งนั้น แล้วพระเจ้าอู๋มเสด็จกลับเข้ามา ครั้นถึงวันศุกร์พระเจ้าอู๋มให้ไปดูเห็นต้นไทรเหี่ยวแห้งไป จึงสั่งมนตรี้ให้พาราชาทูตออกไปดู แล้วร้องประกาศให้ราษฎรไปรับทาน ณ ต้นไทรเหมือนแต่ก่อน และพระเจ้าอู๋มเสด็จไปถึงต้นพระไทร ทอดพระเนตรเห็นต้นพระไทรนั้นผลแลใบเหี่ยวแห้งหล่นไป และราษฎรซึ่งเคยอาศัยต้นพระไทรนั้นผลแลใบเหี่ยวแห้งหล่นไป และราษฎรซึ่งเคยได้อาศัยต้นพระไทรร่มแดดนั้นก็หาที่พึ่งมิได้ และพระมหากษัตริย์ไปให้ทานอานาประชาราษฎรวนิพกแล้ว ให้ว่าแก่ราษฎรว่าต้นพระไทรนี้เป็นที่อาศัยแก่บุคคลทั้งปวงเหี่ยวแห้งไปแล้ว สั่งให้อานาประชาราษฎรวนิพกให้พรแก่ต้นพระไทรให้คืนชื่นชุ่มดังเก่า บุคคลทั้งปวงจะได้อาศัย และอานาประชาราษฎรก็ชวนกันให้พรว่า ขอให้ต้นพระไทรชุ่มชื้นดังเก่า แล้วพระเจ้าอู๋มเสด็จกลับมา ครั้นถึงวันศุกร์พระเจ้าอู๋มให้ไปชันสูตรดูเหตุ เห็นต้นพระไทรนั้นแตกใบสดชื่นขึ้นอย่างแต่ก่อน และพระเจ้าอู๋มให้พาราชาทูตออกไปทำทานดูหนึ่งทุกครั้ง และตรัสแก่ราชทูตว่าต้นไทรนั้นจะได้ เป็นอย่างธรรมเนียมไปกราบทูลแก่พระเจ้ายูมาน เกิด ราชทูตแจ้งซึ่งพระเจ้าอู๋มตรัสดังนั้นแล้วราชทูตกราบทูลถวายบังคมลา

(พระเจ้านันทบุรีพระกรณดิ่ง.2506: 32-34)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอู๋มเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม "ชตฺติยเยสุ" พระองค์ได้แนะนำวิธีการปกครองบ้านเมืองด้วยการบำเพ็ญทานวัตถุ เพื่อช่วยเหลือราษฎรที่อยู่ในปกครองของพระองค์ นับว่าพระองค์เต็มใจถ่ายทอดวิธีการปกครองบ้านเมืองอย่างไม่ปิดบัง เต็มใจให้ความช่วยเหลือ ถือว่าพระองค์นั้นเป็นผู้ปกครองที่สงเคราะห์ผู้ปกครองเมืองอื่น ทรงมีน้ำพระทัย

กว้างขวาง มีพระอัยยาศัยโมตริที่ดิงาม ทรงถือหลักการปกครองแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน เห็นได้จาก พระองค์ได้ช่วยเหลือและชี้ทางให้กับพระเจ้ายัมลิด โดยแนะนำวิธีการปกครองบ้านเมืองโดยใช้ หลักธรรมในข้อทวนวัตถุ ในการปกครองแก่ราชทูตของพระเจ้ายัมลิด แสดงให้เห็นถึงความมี น้ำพระทัยที่ดิงามของพระองค์ และความเอื้ออาทรที่มีต่อกษัตริย์เมืองอื่นๆ ซึ่งช่วยกระชับ สัมพันธไมตรีระหว่างเมืองทั้งสองให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น การปกครองโดยใช้ราชธรรมข้อนี้ ส่งผลดีใน การปกครองบ้านเมือง อีกทั้งยังเป็นเสมือนเกราะป้องกันข้าศึกศัตรูรุกรานอีกด้วย ทำให้บ้านเมือง เกิดความสันติสุข มีความมั่นคงปลอดภัย

2. อนุชนเตสุ

ราชธรรม "อนุชนเตสุ" คือ การสงเคราะห์กษัตริย์และข้าราชการบริพารผู้ตามเสด็จ การอนุเคราะห์ พระราชวงศ์ศานวงศ์ พิฑูรย์ มลิวลย์ (2528:68) ได้กล่าวว่าผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองจะต้องเห็น ความสำคัญของผู้น้อยหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะในการปกครองบ้านเมืองจำเป็นต้องมีคนช่วยเหลือ ผู้ปกครองเปรียบเสมือนเป็นต้นไม้ใหญ่ที่มีผู้ถูกปกครองเป็นต้นไม้เล็กล้อมอยู่โดยรอบและต้นไม้เล็ก เหล่านั้นจะช่วยป้องกัน ช่วยต้านลมมิให้ปะทะต้นไม้เต็มแรง ต้นไม้ใหญ่จึงยืนต้นอยู่ได้โดยปลอดภัย ผู้ปกครองก็เช่นเดียวกัน จะมีความปลอดภัยได้ก็ด้วยมีผู้ใต้บังคับบัญชาคอยช่วยเหลือ ดังนั้นจึงควร เอาใจใส่สงเคราะห์ผู้ใต้ปกครอง ควรช่วยเหลือเขาด้วยความเต็มใจและจริงใจ

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในราชธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระราชกุมารบุตร พระอัครมเหสีฝ่ายหลัง เมื่อพระเจ้าณรักเจสุสวรรคต พระราชบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลังได้ครอง ราชสมบัติแทนพระราชบิดา พระองค์ก็ทรงแบ่งเครื่องราชบรรณาการซึ่งมีในแผ่นดิน และแบ่งบ้าน เมืองออกเป็น 4 ส่วน พระองค์ 1 ส่วน และพระเชษฐาทั้ง 3 องค์ องค์ละส่วน ดังความที่ปรากฏ ในนิทานว่า

...และเครื่องบรรณาการซึ่งมีในแผ่นดินปันเป็น 4 ภาค ได้แก่พระองค์ภาคหนึ่งได้แก่พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์องค์ละภาค และพระองค์ทรงทศพิธราชธรรม อยู่จำเนียรมาพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ปรึกษากันว่า จะให้ เจ้าแผ่นดินกันเสด็จตรอกนอกพระราชวังทุกวันเห็นไม่บังควรเราจะไปเข้าเฝ้าถึงพระราชวังจึงจะควรแก่บ้านเมือง แต่นั้นไปพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ก็ไปเฝ้าถึงพระราชวังในท้องพระโรงนั่งตามลำดับลูกหลวง...

(พระราชกุมารพี่น้องเวณราชสมบัติกัน.2506:60)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระราชบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง ทรงเป็นพระมหา -

กษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม “อนุยฺนเตสุ” พระองค์ทรงเป็นผู้วางแผนด้านการบริหารบ้านเมืองด้วยความเป็นธรรม มีความยุติธรรมในการปกครองบ้านเมือง ถึงแม้พระองค์จะได้ขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ก็ทรงห่วงใยพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ ด้วยการแบ่งบ้านเมืองออกเป็นภาคให้ปกครองเท่ากับพระองค์ ซึ่งให้เห็นภาพของผู้ปกครองที่มีจิตใจเมตตากรุณา แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่รู้จักเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันในญาติวงศ์ ผลของการใช้ราชธรรมข้อนี้ยังช่วยกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ อีกทั้งยังเป็นเสมือนเกราะป้องกันบ้านเมืองมิให้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกัน ทำให้บ้านเมืองมีความเข้มแข็ง มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลดีต่อการปกครองช่วงต่อมา ทำให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ดังตัวอย่าง

“แต่นั้นไปพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ก็ไปเฝ้าถึงพระราชวังในท้องพระโรงนั่งตามลำดับลูกหลวง และพระเชษฐามีได้ถวายบังคมพระองค์รักษาแผ่นดินอยู่รักษาปัดวีตามคำพระราชบิดา อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข เพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระราชกฤตยพินิจของเวณราชสมบัติกัน.2506:60)

3. พราหมณคหปติเกสุ

ราชธรรม “พราหมณคหปติเกสุ” คือ สงเคราะห์พราหมณ์และคหบดี ผู้ปกครองพึงรู้จักเกื้อกูลพราหมณ์และคหบดีด้วยการสนับสนุนให้ได้รับความสะดวกในการประกอบกิจการเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นการช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชาติได้ดียิ่งขึ้น

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าเนาวสวณวาทิน ที่ทรงตัดสินใจตัดสินคดีความของ 2 เศรษฐี ดังมีเรื่องราว มีเศรษฐีผู้หนึ่งในเมืองของพระเจ้าเนาวสวณวาทิน ยากจนลง จึงขายที่ดิน และเศรษฐีผู้ซื้อที่ดินผืนนั้นได้ให้บ่าวไพร่พินดินเพื่อปลูกเรือน จึงพบตุ่มทอง 7 ตุ่ม ตุ่มเงิน 1 ตุ่ม หีบเหล็ก 1 หีบ มีพลอยทับทิมมรกตอันมีค่าอยู่ในหีบมากมาย เศรษฐีผู้ซื้อจะคืนสมบัติให้แก่เศรษฐีผู้ขาย แต่เศรษฐีผู้ขายไม่ยอมรับสมบัติคืน เศรษฐีทั้งสองจึงทุ่มเถียงกันไปมาตกลงกันไม่ได้ จึงให้กาฎิพิพากษาให้ ผู้พิพากษาปรึกษากันแล้วก็ตกลงกันไม่ได้ จึงกราบทูลแก่พระเจ้าเนาวสวณวาทินผู้ทรงธรรม พระเจ้าเนาวสวณวาทินจึงสงเคราะห์ให้ยุติคดีความตัดสินความให้กับเศรษฐีทั้งสองอย่างเฉลียวฉลาด วิธีการตัดสินคดีความของพระองค์คือให้บุตรของเศรษฐีทั้งสองแต่งงานกัน และยกทรัพย์สมบัติให้แก่บุตรของเศรษฐีนั้น เศรษฐีทั้งสองก็พอใจในคำพิพากษา นับว่าพระเจ้าเนาวสวานได้สงเคราะห์แก่เศรษฐีด้วยความยุติธรรม ดังความว่า

...พระเจ้าเนาวสวณวาทินทรงธรรมฯ จึงให้หากฎีผู้พิพากษาเสนาบดีมาพร้อมกันปรึกษาว่าของทั้งนี้จะให้แก่อูโตะ เสนาบดีและกฎีปรึกษาพร้อมกันว่า เศรษฐีทั้ง 2 มิยอมรับสิ่งของนั้นแล้ว และแผ่นดินนี้เป็นแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ เกิดสิ่งใดๆ ในแผ่นดินนั้นชอบเป็นของพระมหากษัตริย์ และเศรษฐีทั้ง 2 ก็ยอมทูลเกล้าถวาย จึงพระเจ้าเนาวสวณวาทินตรัสแก่เสนาบดีและเศรษฐีทั้ง 2 ว่าท่านทั้งปวงพร้อมกันพิพากษาว่าแผ่นดินของเรานั้นควรแล้ว แต่เราเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรม ประกอบอยู่ทุกสิ่งประการ จะปรารณาเอาทรัพย์สินซึ่งราษฎรได้นั้นมิชอบ จึงทรงพระกรุณาตรัสถามเศรษฐีทั้งสองว่า มีบุตรอยู่หรือหาไม่ ได้ จึงเศรษฐีเจ้านั้นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรชายคนหนึ่งอายุ 20 ปี และเศรษฐีผู้นั้นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรหญิงคนหนึ่งอายุได้ 17 ปี ครั้นพระเจ้าเนาวสวณวาทินได้ยินเศรษฐีทั้งสองกราบทูลดังนั้น ตรัสว่าบุตรเศรษฐีทั้งสองชอบยกให้อยู่เป็นคู่กัน และของทั้งนี้ยกให้แก่บุตรทั้งสองนั้น เกิดเศรษฐีทั้งสองแก่แล้ว กฎีเสนาทั้งปวงยกมือถวายบังคมถวายพระพร สรรเสริญพระเดชพระคุณ...

(พระเจ้าเนาวสวณวาทินพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน.2506:28-29)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าเนาวสวณวาทิน ทรงเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม "พราหมณ์คนปกติเกสุ" ในการปกครองบ้านเมือง พระองค์ทรงสงเคราะห์หัดดีลดความให้กับเศรษฐีข้างต้น ถึงแม้เศรษฐีทั้งสองจะตกลงกันไม่ได้และยินดีที่จะยกทรัพย์สินสมบัติให้แก่พระองค์ แต่ด้วยพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรมก็ไม่ยอมรับทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้น แต่ตัดสินความโดยไม่มีใจเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แสดงให้เห็นภาพผู้ปกครองมีความเที่ยงธรรม ปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม ห่วงใยและดูแลผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง เห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาชน ผลของการปฏิบัติตามราชธรรมข้อนี้ส่งผลให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ จะปลูกสิ่งใดก็เกิดผล ราษฎรมีความสุข ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ดังตัวอย่าง

" แผ่นดินบ้านเมืองก็จะเป็นสุข จะปลูกสิ่งใดก็เกิดผลๆ นั้นและรวงก็เติบโตใหญ่มีรสต่างๆ ราษฎรทั้งปวงได้รับพระราชทานกำลัง โรคภัยมิสู้เบียดเบียนได้ จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ"

(พระเจ้าเนาวสวณวาทินพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน.2506:30)

4. เนคมชานปเทศ

ราชธรรม "เนคมชานปเทศ" คือ สงเคราะห์ชาวนิคม ชาวนชนบท พิฑูรย์ มลิวลย์ (2528 : 69-70) กล่าวว่า การอนุเคราะห์ราษฎรทุกท้องถิ่นด้วยการส่งเสริมทั้งด้านการศึกษาอบรม การประกอบอาชีพ และการบำบัดทุกข์บำรุงสุขในด้านอื่นๆ เช่น ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น เมื่อราษฎรได้รับการสงเคราะห์อนุเคราะห์ได้รับการศึกษาเล่าเรียนดี มีรายได้สูงขึ้น มี

ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ดี การปกครองก็จะราบรื่น เพราะประชาชนมีความอยู่ดีกินดี มีความรักใคร่ปรองดองกัน ไม่เบียดเบียนกัน บ้านเมืองก็จะมีความสุข

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มี 2 พระองค์คือ พระเจ้าเนาวสวาน และพระเจ้ามันสุร

4.1 พระเจ้าเนาวสวาน

พระเจ้าเนาวสวานได้ทำระฆังแขวนไว้ที่หน้าประตูในระยะใกล้พอชักได้ยิน เพื่อให้ราษฎรที่มีกิจธุระต่างๆ ได้ร้องทุกข์ หรือต้องการฟ้องร้องเสนาบดี ด้วยพระองค์ทรงเกรงว่าเสนาบดีจะเห็นแก่กัน เพิกเฉยต่อความทุกข์ร้อนของราษฎร อยู่มาวันหนึ่งพระเจ้าเนาวสวานได้ยินเสียงระฆังจึงสั่งให้ข้าราชการบริพารไปดูพบหญิงเฒ่าผู้หนึ่งเป็นราษฎรที่เดือดร้อน ทหารจึงนำมาหน้าพระที่นั่ง นางให้การกราบทูลว่าสาลิมนตรี้ได้รื้อเรือนของตนและปลูกเรือนในที่ดินของนาง พระเจ้าเนาวสวานจึงเรียกสาลิมนตรี้มาสอบถามจึงทราบว่าสาลิมนตรี้ผิดจริง จึงสั่งให้ประหารชีวิตสาลิมนตรี้เสีย หญิงชราขอรับในการตัดสินของพระองค์ ตั้งแต่นั้นมาเสนาบดีไม่กล้าข่มเหงราษฎรอีกเลย ดังใจความว่า

พระเจ้าเนาวสวานสั่งให้ถามหญิงเฒ่าผู้นั้น ว่าผู้ใดทำข่มเหงประการใด จึงมาชักสายระฆัง หญิงเฒ่าให้การกราบทูลว่า เดิมที่บ้านข้าพเจ้าได้อยู่มาแต่ผู้เฒ่าผู้แก่สืบๆ กันมาจนถึงข้าพเจ้า อายุข้าพเจ้าได้ถึงเพียงนี้ผู้ใดจะได้ทำข่มเหงข้าพเจ้าน่ามิได้ แลบัดนี้สาลิมนตรี้ทำข่มเหงหลายเรือนข้าพเจ้าเสีย แล้วสาลิมนตรี้ปลูกเรือนลงที่บ้านข้าพเจ้า แลข้าพเจ้าเป็นคนยากจนใครจะเห็นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงนั่งเฝ้าความมาถึงเดือนหนึ่งแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าได้ยินว่า พระเจ้าทรงธรรมแต่สัตว์มาฟ้องยังเอามาเป็นธุระให้สำเร็จได้ จึงข้าพเจ้ามาชักสายระฆังหวังจะให้แจ้งได้ละอองธุลีพระบาท จึงพระเจ้าเนาวสวานให้หามนตรี้มาถามสาลิมนตรี้ให้การว่า ข้าพเจ้าจะปลูกเรือนลงที่บ้านหญิงเฒ่า นั้นจริงข้าพเจ้าให้เงินค่าที่ดินหญิงเฒ่ามีเอา พระเจ้าเนาวสวานจึงตรัสว่า สาลิมนตรี้ทำข่มเหงจริงอยู่แล้ว จึงพระเจ้าเนาวสวานให้ถลกหนังสาลิมนตรี้เสียบไว้ที่บ้านนั้น แล้วไปป่าวร้องราษฎรทั้งปวงมาดูอย่าให้ดูเยี่ยงสาลิมนตรี้สืบไป

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:26-27)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าเนาวสวานเป็นผู้ปกครองที่ทรงใช้ราชธรรม "เนคมชานปเทศ" พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่สงเคราะห์ราษฎรทุกท้องถิ่น ปกป้องดูแลความเรียบร้อยของบ้านเมืองโดยตัดสินคดีความด้วยความเที่ยงธรรม ถึงแม้ว่าเสนาบดีจะมีความใกล้ชิดกับพระองค์ แต่พระองค์ก็ไม่มีจิตใจเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายเสนาบดี ด้วยพระองค์ทรงมีราชธรรมข้อนี้ทำให้ราษฎรมีความอบอุ่นใจ มีความรู้สึกปลอดภัย บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ทำให้เสนาบดีไม่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ดังตัวอย่าง

“เสนาบดีและราษฎรก็มีข่มเหงแก่กันเลย บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสุวัน.2506:27)

4.2 พระเจ้ามันสุร

พระเจ้ามันสุรทรงประจวบพระกรรมทั้งสองตึง จะฟังเนื้อความสิ่งใดก็ไม่ได้ยิน จึงมีรับสั่งให้เหล่าเสนาบดีมาพร้อมกันแล้วตรัสว่า พระองค์ประจวบครั้งนี้ประหลาดกว่าทุกครั้ง นูทั้งสองมิได้ยินสิ่งใดเลย ตรัสดังนั้นแล้วพระองค์ก็ทรงพระกันแสง ด้วยทรงเกรงว่าหากราษฎรร้องทุกข์พระองค์จะไม่ได้ยิน พระองค์จึงตรัสสั่งเสนาบดีให้ตีฆ้องร้องปาวแก่ราษฎรว่าหากมีเรื่องทุกข์ร้อนใจสิ่งใด ให้ราษฎรห่มเสื้อดำมาร้องทุกข์ มีใจความดังนี้

...พระเจ้ามันสุรจึงตรัสแก่เหล่าเสนาบดีว่าไซ้เราจะกลัวความตายหาไม่ได้ เรากันแสงนี้ด้วยทุกข์ของประชาราษฎรทั้งปวง ด้วยว่าพระกรรมเราตึงไปแล้ว เกลือกว่าอาณาประชาราษฎรจะร้องฟ้องทุกข์เราๆ จะมีได้ยิน เหตุฉะนั้นเราจึงทรงพระกันแสงถึงราษฎรทั้งปวง ตรัสแล้วสั่งแก่เสนาบดีให้ตีฆ้องร้องปาวแก่อาณาประชาราษฎร ถ้าผู้ใดทำข่มเหงแก่ราษฎรเป็นประการใดนั้น ให้ราษฎรห่มเสื้อดำมาร้องทุกข์เราจึงแจ้งว่าราษฎรมีสารทุกข์...

(พระเจ้ามันสุรพระกรรมตึง.2506:34)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามันสุรเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “เนคมชานปเทสุ” ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริมีรับสั่งให้ราษฎรใส่เสื้อดำมาร้องทุกข์หากมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ ถึงแม้ว่าพระกรรมของพระองค์จะตึงไม่ได้ยิน ก็ยังหาวิธีที่จะทราบสารทุกข์จากราษฎร หลักธรรมข้อนี้ยังปรากฏเชื่อมโยงในหลักธรรมทศพิธราชธรรมในข้อ “ปริจาคะ” ดังปรากฏในหน้า 31 อีกด้วย กล่าวคือนอกจากพระองค์จะลงเคราะห์ราษฎรตามหลักจักรวรรดิวัตรซึ่งจัดเป็นธรรมภายนอก อันเป็นราชจริยวัตรที่ผู้ปกครองพึงปฏิบัติสำหรับใช้ในการปกครองบ้านเมือง แล้วยังทรงเสียดสละความสุขส่วนพระองค์ตามหลักทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นราชธรรมที่มีภายในซึ่งพระมหากษัตริย์พึงมีอยู่ในพระองค์อีกด้วย ดังนั้นจึงนับว่าพระเจ้ามันสุรทรงมีราชธรรมทั้งสองข้อนี้ภายในเวลาเดียวกัน จะเห็นว่าพระองค์ทรงใช้หลักธรรมข้อนี้ในการปกครองบ้านเมืองแสดงให้เห็นภาพความห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎร อีกทั้งเอาพระทัยใส่ต่อประโยชน์ของบ้านเมือง ในการที่จะรับทราบสารทุกข์ของราษฎร โดยสร้างความอบอุ่นใจให้แก่ราษฎร ให้มีความมั่นคงปลอดภัย ปัญหาร้ายแรงต่างๆ ก็ไม่เกิดขึ้น ผลจากที่พระองค์มีหลักธรรมในข้อนี้ทำให้ พระเจ้ามันสุรทรงหายจากพระโรคพระกรรมตึง ดังตัวอย่าง

“พระโรคพระกรรมซึ่งตึงอยู่นั้นก็หายด้วยทรงธรรมนั้นแล”

(พระเจ้ามันสุรพระกรรมตึง.2506:34)

5. มิคปุกชีสุ

ราชธรรม “มิคปุกชีสุ” คือ สงเคราะห์ฝูงเนื้อและนกทั้งปวง โดยพระราชทานอภัยแก่เนื้อและนกทั้งหลาย เป็นการจตุรกริชาฝูงเนื้อ นก และสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์ คัมภีร์ของสัตว์เหล่านั้นไว้ให้เป็นสมบัติของชาติ

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพาดิธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าเนาวสวาน

พระเจ้าเนาวสวานมีรับสั่งให้ทหารทำระฆังแขวนไว้ที่ใกล้แต่พอชักได้ยิน เพื่อให้ราษฎรที่มีความทุกข์มาร้องทุกข์ อยู่มาวันหนึ่ง แม่ (ล่อ) ตัวหนึ่งมาคาบสายระฆังชัก พระเจ้าเนาวสวานได้ยินเสียงระฆังจึงสั่งให้คนเร็วไปดูจึงเห็นล่อตัวหนึ่ง ผอมมีแต่หนังหุ้มกระดูก พระองค์จึงมีรับสั่งให้ทหารไปสืบหาเจ้าของล่อ เมื่อพบเจ้าของล่อแล้ว พระองค์ทรงมีรับสั่งให้เจ้าของล่อเลี้ยงดูให้ข้าวและหญ้าดังแต่ก่อน ล่อจึงอ้วนพีเหมือนเดิม ดังความที่ว่า

...เห็นแม่ตัวหนึ่งยังแต่หนังหุ้มกระดูก เดินนั้นก็หาแรงมิได้ และคนเร็วเอาแม่จูงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าเนาวสวานฯ เห็นแม่ผอมนักจึงตรัสว่าดีร้ายจะมีเหตุ ให้ไปสืบเจ้าของแม่นั้นมา คนเร็วไปสืบช่างประมกเจ้าของแม่นั้น พาเอาตัวมาหน้าที่นั่งแล้วถามช่างประมกว่า แม่นี้อยู่ที่ไหน เหตุอันใดจึงผอมนัก ช่างประมกให้กราบทูลว่า แม่ตัวนี้ของข้าพเจ้า เดิมแม่หนุ่มอยู่นั้นข้าพเจ้าบรรทุกผ้าบนหลังไปมาทุกวัน ข้าพเจ้าปรนให้กินจึงแม่พ้ออยู่ ครั้นแม่แก่แล้วข้าพเจ้าจึงปล่อยเสียให้ไปหากินเองจึงแม่ผอมลงฉะนี้ ครั้นพระเจ้าเนาวสวานได้ทรงฟังก็ตรัสว่า เมื่อแม่หนุ่มใช้การปรนให้กินได้ ครั้นแม่แก่หาแรงมิได้ขับให้ไปหากินเองนั้นมิชอบ ให้ช่างประมกเอาข้าวและหญ้ามารปรนทุกวันกว่าแม่จะพื้ดแก่ แลช่างประมกได้ยินพระเจ้าเนาวสวานตรัสดังนั้น ก็ปรนแม่ให้กินทุกวันตามรับสั่ง แม่นั้นก็พื้ดแก่...

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:25-26)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าเนาวสวานทรงใช้หลักธรรม “มิคปุกชีสุ” ในการปกครองบ้านเมือง ถึงแม้ว่าผู้ที่อยู่ใต้ปกครองจะเป็นสัตว์เดรัจฉานเมื่ออาศัยอยู่ในบ้านเมืองของพระองค์ พระองค์ก็ให้ความสำคัญ ทรงปกป้องคุ้มครองด้วยความเมตตา มีจิตใจเมตตาการุญต่อสัตว์ ให้ความคุ้มครองที่กว้างไกล แม้แต่สัตว์ก็ยังให้ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ซึ่งถือเป็นบุญกุศลย่อมแสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองมีจิตใจเปี่ยมด้วยความรักความเมตตาการุญ ให้ความคุ้มครองไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ผลของการมีหลักธรรมในข้อนี้ ในการปกครองบ้านเมืองก็ย่อมเป็นไปด้วยความสงบร่มเย็น มนุษย์และสัตว์ต่างไม่เบียดเบียนกัน ผลที่พระองค์ทรงประพาดิธรรมในข้อนี้ส่งผลให้ราษฎรต่างยกย่องสรรเสริญว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงธรรม ดังตัวอย่าง

“...เนื้อความนี้เลื่องลือไปว่า พระเจ้าทรงธรรมแต่สัตว์มาพ้องยังเอารุระ”

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสวาน.2506:26)

6. วิสุมโลกสส

ราชาธรรม “วิสุมโลกสส” คือ ทรงเว้นจากวิสมโลกะ กล่าวคือไม่ละโมภโลกมากจนเกินไป พิทุรย์ มลิวลย์ (2528:74-75) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับ ราชาธรรม “วิสุมโลกสส” ว่าเป็นการห้ามจิตมิให้ปรารถนาในลาภที่พระมหากษัตริย์สมควรจะได้ คือ การไม่เห็นแก่ได้ ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ของตน กดขี่ข่มเหง บังคับเอาสิ่งที่ตนอยากได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นผู้ปกครองบ้านเมืองที่หวังความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ตนเองและประเทศชาติ จึงควรละเว้นจากความโลภ

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติธรรม ขื่อนี้มี 8 พระองค์คือ พระเจ้าบหราม พระเจ้าเนาวสวานวาติน พระเจ้าเมืองขาม พระเจ้ามหาติม พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ และพระราชกุมารบุตรพระอัศรมเหสีฝ่ายหลัง

6.1 พระเจ้าบหราม

พระเจ้าบหรามมิได้เอาพระทัยใส่ในกิจการบ้านเมือง ไว้ใจให้เจ้าสรรมนตรีปกครองบ้านเมือง พระองค์เสด็จประพาสป่าเป็นอาจินต์ เจ้าสรรมนตรีจึงคิดขบถต่อแผ่นดิน เบียดบังส่วยสาอากร มิได้เอาเข้าท้องพระคลัง ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ถูกข่มเหงรังแก เมื่อพระองค์ทรงทราบ เจ้าสรรมนตรีข่มเหงราษฎร ราษฎรได้อพยพโยกย้ายไปอยู่เมืองอื่นหมด พระองค์จึงตรัสว่าเจ้าสรรมนตรีเป็นขบถ จึงมีรับสั่งให้บริวารพยัสสินสรรมนตรี แล้วคืนพยัสสินเหล่านั้นให้แก่ราษฎร ดังนี้

พระเจ้าบหรามสั่งให้บริวารพยัสสินของๆ เจ้าสรรมนตรินั้นได้หนังสือพระเจ้าตรุคัสตานให้มาแก่เจ้าสรรมนตรี ว่าซึ่งให้มีหนังสือมาถึงเราว่าให้ยกทัพมาช่วยนั้น เราได้ยกพลมาช่วยตามหนังสือแล้ว ครั้นพระเจ้าบหรามแจ้งในหนังสือนั้นแล้วเห็นเจ้าสรรมนตรีเป็นขบถแท้...สิ่งของซึ่งเจ้าสรรมนตรีอายขบถทำข่มเหงเอาของผู้ใดนั้น ก็ให้คืนแก่ผู้นั้น...

(พระเจ้าบหรามตั้งคนคิดเป็นเสนาบดี.2506:22-23)

จะเห็นว่าพระเจ้าบหรามทรงเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในราชาธรรม “วิสุมโลกสส” เมื่อบริวารพยัสสินของสรรมนตรีซึ่งข่มเหงมาจากราษฎร พระองค์ก็คืนให้แก่ราษฎรทั้งหมดโดยไม่นำมาเป็นสมบัติส่วนพระองค์ แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นผู้ปกครองที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์ ไม่ต้องการพยัสสินของราษฎร พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่ไม่มีความโลภ ผลของการมีหลักธรรมข้อนี้ส่งผลให้ราษฎรที่หนีไปอยู่เมืองอื่นก็กลับมาพร้อมเพรียงดังเดิม กองทัพที่ยกออกไปรบข้าศึก ข้าศึกก็พ่ายแตกหนีไป บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ดังตัวอย่าง

“แลราษฎรทั้งปวงได้ยินก็เลื่องลือไป และบรรดาซึ่งแตกหนีไปนั้นก็กลับมาพร้อมมูลดังเก่าแล้ว ออกไป
รุกรานข้าศึกฯ ก็พ่ายแพ้แตกหนีไปและบ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุขหาอันตรายมิได้ ด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (พรเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ.2506:22-23)

6.2 พระเจ้านาวสาวนาวาติน

พระเจ้านาวสาวนาวาตินได้พิจารณาตัดสินคดีความเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติให้กับเศรษฐีทั้งสอง เมื่อเศรษฐีทั้งสองตกลงกันไม่ได้ต่างทุ่มเถียงกันและไม่ยอมรับสมบัติในที่ดินผืนนั้น จึงได้ตกลงใจที่จะถวายทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้นให้พระเจ้านาวสาวนาวาติน พระองค์ก็ทรงไม่ยอมรับทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้น แต่พระองค์กลับตัดสินให้บุตรและบุตรของเศรษฐีทั้งสองได้แต่งงานกัน พร้อมทั้งยกทรัพย์สินสมบัตินั้นให้แก่บุตรของเศรษฐี ดังความว่า

...เศรษฐีทั้ง 2 มียอมรับเอาสิ่งของนั้นแล้ว และแผ่นดินนี้เป็นแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ เกิด
สิ่งใดๆ ในแผ่นดินนั้นชอบเป็นของพระมหากษัตริย์ และเศรษฐีทั้ง 2 ก็ยอมทูลเกล้าฯ ถวาย จึงพระเจ้านาวสาวน
ตรัสแก่เสนาบดีและเศรษฐีทั้ง 2 ว่า ท่านทั้งปวงพร้อมกันพิพากษาว่าแผ่นดินของเรานั้นควรแล้ว แต่เราเป็น
พระมหากษัตริย์ทรงธรรม ประกอบอยู่ทุกสิ่งทุกประการ จะปรารณาเอาทรัพย์สินซึ่งราษฎรได้นั้นมิชอบ จึงทรง
พระกรุณาตรัสถามเศรษฐีทั้งสองว่า มีบุตรอยู่หรือหาไม่ ได้ จึงเศรษฐีเจ้านั้นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรชายคนหนึ่ง
อายุ 20 ปี และเศรษฐีผู้ชื่อนั้นกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีบุตรหญิงคนหนึ่งอายุได้ 17 ปี ครั้นพระเจ้านาวสาวนได้
ยินเศรษฐีทั้งสองกราบทูลดังนั้น ตรัสว่าบุตรเศรษฐีทั้งสองชอบยกให้เป็นคู่กัน และของทั้งนี้ยกให้แก่บุตรทั้งสองนั้น
เกิด เศรษฐีทั้งสองแก่แล้ว...

(พระเจ้านาวสาวนพิพากษาทรัพย์สินแผ่นดิน.2506:29)

คำกล่าวของพระเจ้านาวสาวนาวาตินแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “วิสุ-
มโลกสุ” เป็นผู้ปกครองที่ไม่มีความละโมภ ไม่คิดอยากได้ทรัพย์สินของราษฎร ถึงแม้เศรษฐีทั้งสอง
จะเต็มใจถวายทรัพย์สินสมบัติให้พระองค์ก็ตาม ราชธรรมข้อนี้ยังเชื่อมโยงครอบคลุมไปถึงหลักธรรม
จักรวรรดิวัตรในข้อ “พราหมณคหปติเกสุ” ที่ว่าด้วยการสงเคราะห์เศรษฐีอีกด้วย นับว่าพระองค์ทรงใช้
หลักธรรมทั้งสองข้อนี้ ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติที่อยู่ภายนอกพระองค์สำหรับใช้ในการปกครองบ้านเมืองใน
เวลาเดียวกัน ถือว่าเป็นการปกครองที่สัมพันธ์กันระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ผลของการมี
ราชธรรมนี้ทำให้เหล่าเสนาบดีและผู้พิพากษายกย่องสรรเสริญและให้พรพระองค์ บ้านเมืองมีความ
ร่มเย็นเป็นสุข จะปลูกพืชพรรณใดๆ ก็ให้ผลดกและมีผลใหญ่ ราษฎรมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง
ดังตัวอย่าง

“ กาฏีเลนาทั้งปวงยกมือถวายพระพร สรรเสริญพระเดชพระคุณแล้วกราบทูลพระเจ้าเนาวสว่น พระองค์โปรดทั้งนี้ถือว่าพระองค์เข้าสู่นิพพานก็ดี อันประการซึ่งมาโปรดมาทั้งนี้ก็จะเลื่องลือไปทั่วประเทศ เป็นอันทั่ว พระจันทร์พระอาทิตย์ด้วยทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎร และฝ่าฝืนก็จะตกเป็นปกติอยู่ตามเทศกาล แผ่นดินบ้านเมืองก็จะเป็นสุข จะปลูกสิ่งใดก็จะเกิดผลๆ นั้นและรวงก็เติบโตใหญ่มีรสต่างๆ ราษฎรทั้งปวงได้รับพระราชทานกำลังโรคภัยมิสู้เบียดเบียนได้ จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระเจ้าเนาวสว่นพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน.2506:29-30)

6.3 พระเจ้าเมืองขาม

พระเจ้ามหาติมหาบุญแก่ราษฎรนิพก ผู้ใดจะขอสิ่งใดพระองค์ก็พระราชทานให้ตามปรารถนา ความนี้ได้เลื่องลือไปถึงพระเจ้าเมืองขาม พระเจ้าเมืองขามก็ตรัสว่า พระองค์นั้นทำบุญให้ทานให้แก่ราษฎรมากมายเช่นกัน แต่คนก็ไม่เลื่องลือเท่าพระเจ้ามหาติมหาบุญ พระเจ้าเมืองขามจึงแต่งราชทูตนำพระราชสาส์นไปขออัฐมัจฉาจำนวน 300 ตัว ซึ่งมีราคาแพงและหายาก เมื่อพระเจ้ามหาติมหาบุญอ่านพระราชสาส์นแล้วจึงตั้งข้อร้องเรียนว่าขออัฐมัจฉาจากราษฎรของพระองค์ ครั้นได้อัฐมัจฉาครบ 300 ตัวแล้ว ก็ให้ราชทูตนำไปถวายแก่พระเจ้าเมืองขาม เมื่อพระเจ้าเมืองขามได้รับอัฐมัจฉาทั้ง 300 ตัว พระองค์ทรงเห็นว่า เมืองของพระเจ้ามหาติมหาบุญนั้นเป็นเมืองเล็ก แต่กลับมีน้ำพระทัยทั้งดงาม พระเจ้าเมืองขามจึงคืนอัฐมัจฉาแก่พระเจ้ามหาติมหาบุญ แล้วพระราชทานผ้าแพรพรรณบรรทุกเต็มหลังอัฐมัจฉาทั้ง 300 ตัว ดังความว่า

“เราเป็นเมืองใหญ่กว่าพระเจ้ามหาติมหาบุญอีก พระเจ้ามหาติมหาบุญมีน้ำใจถึงเพียงนี้ เราจะเอาอัฐมัจฉาเปล่ามิดคร จึงให้เอาพรรณผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกหลังอัฐมัจฉาให้เต็มทั้ง 300 ตัว แล้วให้เอาคืนมาพระราชทานแก่พระเจ้ามหาติมหาบุญ”

(พระเจ้ามหาติมหาบุญยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าเมืองขามเป็นพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม “วิสุตโลกสุต” เป็นผู้ปกครองที่ไม่คิดอยากได้ของผู้อื่น ถึงแม้พระองค์จะทรงหลงพระทัยขออัฐมัจฉาจากพระเจ้ามหาติมหาบุญ เมื่อพระเจ้ามหาติมหาบุญพระราชทานอัฐมัจฉาให้แล้ว พระองค์ก็คืนอัฐมัจฉาให้แก่พระเจ้ามหาติมหาบุญ พร้อมทั้งผ้าแพรพรรณ และสิ่งของต่างๆ บรรทุกหลังอัฐมัจฉาให้เต็มทั้ง 300 ตัว แสดงให้เห็นว่า พระเจ้าเมืองขามเป็นผู้ปกครองที่ไม่มีความละโมภคิดอยากได้ของผู้อื่น มีน้ำพระทัยกว้างขวาง มีพระอัธยาศัยนุ่มนวล รักษาธรรมตามหน้าที่ไม่เอารัดเอาเปรียบ มีความเห็นใจ และเข้าใจผู้ที่อยู่ในฐานะผู้ปกครองด้วยกัน พระองค์จึงตรัสให้ข้อคิดกับผู้ได้ปกครองดังข้อความข้างต้น นับว่าพระเจ้าเมืองขามได้ประพฤติธรรมเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งทางตรงและอ้อมให้แก่ผู้ได้ปกครองของพระองค์

6.4 พระเจ้ามหาติม

เมื่อพระเจ้าเมืองขามได้นำอัฐดำคืนให้แก่พระเจ้ามหาติม พร้อมทั้งพระราชทานผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกเต็มหลังอัฐดำ ทั้ง 300 ตัว พระเจ้ามหาติมจึงมีรับสั่งให้คืนอัฐดำและสิ่งของที่พระเจ้าเมืองขามพระราชทานให้แก่เจ้าของอัฐดำ ดังปรากฏในนิทาน

"...ให้หาบรรดาเจ้าของอัฐมาพร้อมกันแล้ว ว่าอัฐของผู้ใดก็ให้เอาอัฐของผู้นั้นไปทั้งสิ่งของบรรทุกมานั้น และเงินค่าอัฐนั้นก็มีเอา ยกพระราชทานให้แก่เจ้า(ของ) อัฐนั้นสิ้น..."

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระเจ้ามหาติมเป็นผู้ที่มีราชธรรม "วิสมโลภสฺส" พระองค์เป็นผู้ปกครองไม่ละโมภไม่คิดอยากได้ของผู้อื่น ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมเมื่อพระเจ้าเมืองขามคืนอัฐดำ พร้อมทั้งผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกเต็มหลังอัฐ พระองค์ก็คืนอัฐพร้อมทั้งสิ่งของบนหลังอัฐให้แก่เจ้าของอัฐ แสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่ไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ได้ พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทรงห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎร ผลจากการปฏิบัติตนตามหลักธรรมนี้ส่งผลให้ พระเจ้าเมืองขามยกย่องสรรเสริญพระเจ้ามหาติม ดังตัวอย่าง

"ราชทูตจึงกลับไปทูลตามที่ได้เห็นและพระเจ้าเมืองขามก็ตรัสสรรเสริญพระเจ้ามหาติมว่า ดีสมดังคำเล่าลือนั้นจริง"

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43)

6.5 พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์

พระราชกุมารบุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง เมื่อได้ครองราชสมบัติพระองค์ก็ไม่ยอมรับ แต่กลับจะยกพระราชสมบัติให้แก่พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ พระเชษฐาทั้ง 3 ก็ไม่ยอมรับราชสมบัติแล้วให้เหตุผลว่าตนนั้นจะล่วงละเมิดคำของพระราชบิดานั้นไม่ได้ เมื่อพระราชบิดายกราชสมบัติให้แล้วก็ควรจะเชื่อฟังและปกครองบ้านเมืองสืบไป ดังความว่า

"...จึงพระราชกุมารทั้ง 3 ตรัสเสมอกันว่า ซึ่งเจ้าให้สมบัติแก่พี่ๆ ไม่เอา จะล่วงข้ามคำพระราชบิดาไมได้ อันธรรมเนียมจะล่วงผู้ใหญ่ได้แต่พระมหากษัตริย์ ซึ่งว่าเจ้าว่าเป็นผู้น้อย ผู้ใหญ่ยังอยู่จะล่วงผู้ใหญ่นั่นก็ชอบ แต่บัดนี้พระราชบิดาเจ้าอนุญาตแล้วเจ้าจงรักษาเมืองไปเถิด..."

(พระราชกุมารพี่น้องเวนราชสมบัติกัน.2506:57)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์เป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม "วิสมโลภสฺส" ซึ่งให้เห็นว่า พระราชมารทั้ง 3 เป็นผู้ปกครองที่ไม่ละโมภโลภมาก ทรงมีราชธรรม "วิสมโลภสฺส" ปรากฏอย่างชัดเจน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์ จึงได้ตรัสกับพระราชมารองค์น้อย ให้ยึดมั่นในคำของพระราชบิดา โดยนัยสาเหตุที่พระเชษฐาไม่ยอมรับราชสมบัตินั้นอาจมีเหตุผลสองประการด้วยกัน *ประการแรก* คือยึดมั่นในถ้อยคำของพระราชบิดาแสดงให้เห็นว่า พระเชษฐาทั้งสามพระองค์นั้นมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ละโมภหวังในลาภยศและตำแหน่ง เชื่อฟังในถ้อยคำของผู้ใหญ่จึงไม่ยอมรับราชสมบัติที่พระราชมารองค์น้อยคืนให้ด้วยว่าตนนั้นไม่สมควรที่จะได้ครองราชย์ *ประการที่สอง* ด้วยเงื่อนไขที่พระราชบิดาได้วางไว้ ดังความว่า "...อันธรรมเนียมไก่ปากยาวจะจิกปีกให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะบาดให้ตัดเล็บเสีย ธรรมเนียมปฏีจาละลายเพราะน้ำให้รักษาปฏีไว้จึงดี ถึงมาตรว่าจะเพลิงกองเทียมภูผาก็ไม่ละลายเท่าเมสิดงา..." (พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:57) ด้วยเหตุผลที่พระราชบิดาได้วางเงื่อนไขในการปกครองบ้านเมืองว่า หากกษัตริย์ไม่ดีได้ครอบครองบ้านเมืองก็ให้รับราชสมบัติคืน บ้านเมืองนั้นสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด จึงเป็นเหตุผลทำให้พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ตั้งมั่นในราชธรรม "วิสมโลภสฺส" ส่งผลให้กาลต่อมาพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ได้ปกครองบ้านเมือง ดังตัวอย่าง

"เครื่องบรรณาการซึ่งมีในแผ่นดินปันเป็น 4 ภาค ได้แก่พระองค์ภาคหนึ่งได้แก่พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ องค์ละภาค..."

(พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:60)

6.6 พระราชมารบุตรพระอัศรมเหสีฝ่ายหลัง

พระราชมารบุตรพระอัศรมเหสีฝ่ายหลังเมื่อได้ปกครองบ้านเมือง จึงกราบทูลว่า พระองค์เป็นผู้น้อย ไม่สมควรที่จะปกครองบ้านเมืองและจะขอยกพระราชมบัติให้แก่พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ แต่พระเชษฐาก็ไม่ยอมรับ กาลต่อมาพระราชมารบุตรพระอัศรมเหสีฝ่ายหลัง จึงได้แบ่งบ้านเมืองออกเป็น 4 ภาค ให้พระเชษฐาองค์ละส่วน ดังนี้

"...จึงบ้านเมืองอาณาประชาราษฎร์จะอยู่เย็นเป็นสุข และพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ เห็นพระอนุชาธิราช ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินมายอมกราบถวายบังคมพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์เป็นคำรบ และเครื่องบรรณาการซึ่งมีในแผ่นดินปันเป็น 4 ภาค ได้แก่พระองค์ภาคหนึ่งได้แก่พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์องค์ละภาค และพระองค์ทศพิธราชธรรม..."

(พระราชมารพื่อน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:60)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระราชกุมารบุตรพระอัคมเหสีฝ่ายหลัง ทรงปกครองบ้านเมืองโดยใช้ราชธรรมในข้อ “วิสมโลภสฺส” จะเห็นว่าพระราชกุมารบุตรพระอัคมเหสีฝ่ายหลังมิได้หวังประโยชน์ส่วนพระองค์ ไม่หวังในพระราชอำนาจและตำแหน่งจึงแบ่งบ้านเมืองออกเป็น 4 ภาคเท่าๆ กัน ให้พระเชษฐาทั้งสามพระองค์ได้ปกครองบ้านเมืองเท่ากับพระองค์ ซึ่งให้เห็นว่าทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรมและสร้างธรรมให้เกิดขึ้นระหว่างเครือญาติ ด้วยความไม่ละโมภของซึ่งตรงกับหลักธรรมในข้อ “วิสมโลภสฺส” ผลจากที่พระราชกุมารบุตรพระอัคมเหสีฝ่ายหลังทรงมีราชธรรมข้อนี้ส่งผลให้มีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและไม่เกิดการแย่งชิงราชสมบัติในภายหลัง อันจะทำให้บ้านเมืองนั้นมีความสงบสุขร่มเย็น ประชาชนมีความสุข บ้านเมืองมีความมั่นคงและมีความเป็นปึกแผ่นมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

“แต่นั้นไป พระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ก็ไปเฝ้าถึงพระราชวังในท้องพระโรงนั่งตามลำดับลูกหลวง และพระเชษฐามีได้ถวายบังคมพระองค์ รักษาแผ่นดินอยู่รักษาปัดวีตามคำพระราชบิดา อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระราชกุมารพี่น้องเวณราชสมบัติกัน.2506:60)

ราชจริยธรรม 10 ประการ

ราชจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นราชจริยวัตรที่สำคัญสำหรับผู้ปกครองพระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม คือทรงดำรงมั่นอยู่ในราชจริยธรรม บ้านเมืองนั้นก็จะมีเจริญรุ่งเรือง ชุมนาง ชำราชากรและประชาชนที่อยู่ในความปกครองของพระองค์ ก็จะมีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตอย่างทัดเทียมกันและบ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์

“ราชจริยธรรม” อันเป็นจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม มี 7 ข้อด้วยกัน คือ มิคปุกฺขิสฺส, ปุตุเตสฺส, มิตฺตามจุเจสฺส, วาหเนสฺส, พลลสฺส จ, คาเมสฺส, นิคเมสฺส จ, ฏฐุสฺส, ชนปเทสฺส จ และ สมจริยาธมมํ ดังนี้

ราชจริยธรรม “มิคปุกฺขิสฺส” ทรงประพฤติธรรมต่อหมู่เนื้อและนก คือ ทรงพระราชทานอภัยแก่หมู่เนื้อและนก ทรงห้ามปราชมีให้ใครทำอันตรายแก่สัตว์เหล่านั้น มีประเด็นที่คล้ายคลึงกับราชธรรม จักรวรรดิวัตรในข้อ “มิคปุกฺขิสฺส” คือการสงเคราะห์ฝูงเนื้อและนกทั้งปวง โดยพระราชทานอภัยแก่เนื้อและนกทั้งหลาย ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในจักรวรรดิวัตรข้างต้นแล้ว (ดังปรากฏในหน้า 56)

1. ปุตุเตสุ

ราชจริยธรรม “ปุตุเตสุ” พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติธรรมต่อพระโอรสธิดา คือทรงอบรมสั่งสอนไม่ให้ประพฤตินิสัยให้อยู่ในคุณความดี ให้เกิดอุปนิสัยในการศึกษาศิลปวิทยา ทรงจัดการให้มีการอภิเษกสมรสตามควรแก่วัยและทรงมอบราชสมบัติให้ในกาลเวลาอันสมควร

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติธรรมขื่อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าธนรักเจสุ

พระเจ้าธนรักเจสุเสวยราชสมบัติแห่งเมืองอิหราราชนครมีพระมเหสี 4 พระองค์ เมื่อพระองค์ใกล้เสด็จสวรรคต พระอัครมเหสีฝ่ายหลังจึงทวงสัญญาที่พระเจ้าธนรักเจสุเคยให้ไว้แก่นาง โดยขอให้พระราชบุตรของนางได้ครองราชสมบัติ พระเจ้าธนรักเจสุจึงให้ราชบุตรทั้งสี่และเสนาบดีมาพร้อมเพรียงกัน แล้วจึงมีพระราชโองการตรัสว่าพระองค์จะยกบ้านเมืองให้แก่บุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง ตามคำสัญญาที่ให้ไว้ “อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์ได้ตรัสแล้วเหมือนนางข้างไม่กลับคืน...” (พระราชกุมารพีน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:56) โดยวางเงื่อนไขในการปกครองว่า สิ่งใดที่ไม่ดีก็ให้ตัดออก บ้านเมืองนั้นสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด หากใครทำผิดก็ให้ว่ากันไปตามผิด ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานดังนี้

“อันธรรมเนียม ไก่ปากยาวจะจิกปีกให้ตัดปากเสีย เล็บยาวจะบาดให้ตัดเล็บเสีย ธรรมเนียมปัดวีจ่าละลายเพราะน้ำ ให้รักษาปัดวีให้คงดี ถึงมาตรว่าจะเอาเพลิงกองเทียมภูผาก็ไม่ละลายเท่าเมสิดงา และบ้านเมืองทั้งนี้ให้บุตรพระอัครมเหสีฝ่ายหลังรักษาทั้งสิ้น ตรัสเท่านั้นแล้วพระโรคของพระองค์ยิ่งหนักขึ้นก็ดับจิตเสด็จสวรรคาลัย...

(พระราชกุมารพีน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:57-58)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าธนรักเจสุ ทรงเป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรม ในข้อ “ปุตุเตสุ” เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าใกล้สวรรคต ทรงเกรงว่าพระราชโอรสทั้งสี่พระองค์จะแย่งชิงพระราชสมบัติกัน พระองค์จึงมีพระทัยอันแน่วแน่ที่จะมอบราชสมบัติให้แก่ราชบุตรของพระอัครมเหสีฝ่ายหลัง ดังที่พระองค์ให้คำสัตย์สัญญาไว้กับนาง เพื่อป้องกันแก้ไขมิให้มีการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างพี่น้อง และทรงเป็นผู้มองการณ์ไกล โดยป้องกันมิให้ความเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมืองด้วยการวางเงื่อนไขในการปกครองบ้านเมืองไว้ก่อนที่จะยกราชสมบัติให้กับราชบุตรเพื่อให้ประพฤติไปตามทำนองคลองธรรมดังที่ปรากฏในข้างต้น นับว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีความรอบคอบในการปกครอง การปกครองบ้านเมืองของพระองค์โดยใช้ราชธรรมข้อนี้ ส่งผลดีในการปกครองบ้านเมืองให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ประชาชนพลเมืองมีความร่มเย็นสุข ดังตัวอย่าง

“อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระราชกุมารพีน้องเวนราชสมบัติกัน.2506:60)

2. มิตรตามจุเจสุ

ราชจริยธรรม “มิตรตามจุเจสุ” พระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติธรรมต่อพระสหายและอำมาตย์ คือทรงสงเคราะห์คน เหล่านั้นด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ คือ ทานี พระราชทานสิ่งของควรให้แก่ คนที่ควรให้ตามกาลเวลา ปิยวาจา ทรงเจรจาปราศรัยด้วยวาจาสุภาพ ไพเราะ อดุทธจริยา ทรง ประพฤติอำนวยการที่เป็นประโยชน์ สมานตตดา มีพระราช หฤทัยเสมอดันเสมอปลายทั้งในยามสุข และยามทุกข์ ร่วมกับพระสหายและอำมาตย์ เหล่านั้น ทั้งทรงมีพระวาจาสัตย์ มีพระวาจาไม่คลาด เคลื่อนจากทำนองคลองธรรม

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติธรรมข้อนี้มี 3 พระองค์ คือ พระเจ้ามหาติม พระเจ้าเมืองขาม และพระเจ้าวะดินชา

2.1 พระเจ้ามหาติม

พระเจ้ามหาติมเป็นพระมหากษัตริย์ ที่ทรงใฝ่ในการทำบุญให้ทานแก่ราษฎรและวนิพก ผู้ใดจะขอสิ่งใดก็จะพระราชทานให้ตามปรารถนา พระเจ้าเมืองขามได้ยินความเลื่องลือนั้น จึงได้ ลองแต่งราชทูต นำราชสาส์นมาทูลขออัฐดำซึ่งหายากและมีราคาแพง เมื่อพระเจ้ามหาติมทราบ ความในพระราชสาส์นและต้อนรับราชทูตตามธรรมเนียมแล้ว จึงมีรับสั่งให้ทหารไปสอบถามขอซื้อ อัฐดำจากราษฎร เมื่อได้อัฐดำครบทั้ง 300 ตัวแล้วจึงถวายแก่พระเจ้าเมืองขาม ความว่า

“พระเจ้ามหาติมแจ้งในพระราชสาส์นและเลี้ยงราชทูตตามธรรมเนียมแล้ว จึงให้ไปตีฆ้องร้องป่าวแก่ ราษฎรบ้านนอกทั้งปวงว่า ถ้าจะมีผู้ใดมีอัฐดำให้เอาเข้ามา ถ้าเป็นราคามากน้อยเท่าใดจะคิดราคาให้ ตามบรรดา ราษฎรซึ่งมีอัฐดำก็จัดมาถวายแก่พระเจ้ามหาติม และพระเจ้ามหาติมก็คิดให้ตามราคา ครั้นอัฐดำครบ 300 ตัว แล้ว ก็ให้ราชทูตพาไปถวายแก่พระเจ้าเมืองขาม”

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:42-43)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหาติมเป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรม ” มิตรตามจุเจสุ” ดังปรากฏจากพฤติกรรมของพระองค์ที่ทรงประพฤติธรรมต่อเหล่าเสนาอำมาตย์ซึ่งเป็นราชทูต มาจากเมืองขาม ทรงสงเคราะห์โดยใช้หลักธรรม สังคหวัตถุ 4 ในข้อที่ว่าด้วย “สมานตตดา” ด้วยการให้การต้อนรับราชทูตจากเมืองขามเป็นอย่างดี ถึงแม้พระองค์จะทราบว่าราชทูตมาทูลขออัฐและ พระองค์ก็ไม่ได้รับผลประโยชน์ในครั้งนี้ก็ยังประพฤติตนเสมอดันเสมอปลาย และทรงประพฤติธรรมต่อ กษัตริย์เมืองอื่น กล่าวคือทรงพระราชทานอัฐดำแก่พระเจ้าเมืองขามตามที่ทูลขอ ซึ่งหลักธรรมใน

ข้อนี้ได้ครอบคลุมไปถึงทศพิธราชธรรม ในข้อ 1 “ทาน” ซึ่งให้เห็นว่าพระเจ้ามหาติมเป็นผู้ปกครองที่มีจิตใจกว้างขวาง มีน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยอัธยาศัยไมตรีที่งดงาม เป็นผู้ปกครองที่สร้างสัมพันธไมตรีกับผู้ปกครองเมืองอื่น ธรรมในข้อนี้จึงเป็นเสมือนกำแพงเมืองที่ปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองให้มั่นคงปลอดภัย ข้าศึกไม่รุกรานและทำให้บ้านเมืองมีความสุข ผลจากที่พระเจ้ามหาติมทรงประพฤติธรรมในข้อนี้ทำให้ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากพระเจ้าเมืองขาม ดังตัวอย่าง

“...พระเจ้าเมืองขามก็ตรัสสรรเสริญพระเจ้ามหาติมว่า ดีสมคำเล่าลือนั้นจริง”

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43)

ความอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงพระเจ้าเมืองญามนได้ยินความเลื่องลือว่า พระเจ้ามหาติมใจบุญยิ่งนักและผู้คนยกย่องสรรเสริญมากกว่าพระองค์ จึงมีรับสั่งให้ทหารลองไปขอพระเศียรพระเจ้ามหาติม เมื่อทหารไปถึงศาลาโรงทาน พระเจ้ามหาติมก็ได้สอบถาม ทหารไม่รู้ว่าพระเจ้ามหาติม จึงบอกว่าพระเจ้าญามนใช้ให้มาขอพระเศียรพระเจ้ามหาติม เมื่อพระเจ้ามหาติมทราบความจริงทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า ถ้าพระเจ้าญามนต้องการพระเศียรของพระองค์ก็ให้ทหารรีบตัดแล้วนำไปถวายพระเจ้าญามน ดังปรากฏในนิทานความว่า

“เรานี้คือพระเจ้ามหาติมถ้าพระเจ้าญามนต้องพระราชประสงค์เศียรเราๆ จะถวายตามปรารถนา บัดนี้ก็เป็นทีลับอยู่แล้วจงเร่งตัดเอาเศียรเราไปเกิดอย่าให้คนทั้งปวงรู้เห็น”

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหาติมเป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรม “มีตุตามจุเจสุ” ดังปรากฏจากพฤติกรรมของพระองค์ที่ทรงประพฤติธรรมต่อพระเจ้าญามนซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์เมืองอื่น ด้วยทรงสงเคราะห์โดยใช้หลักธรรม สังคหวัตถุ 4 ในข้อที่ 1 “ทาน” ว่าด้วยพระราชทานสิ่งของควรให้แก่คนที่ควรให้ตามกาลเวลา กล่าวคือพระองค์เป็นผู้ปกครองที่ทรงฝึกฝนในการให้ทานให้แก่ผู้ปกครองด้วยกัน ดังจะเห็นได้ว่าทรงยอมมอบพระเศียรเป็นทานแก่พระเจ้าญามน และข้อที่ 2 “ปิยวาจา” ทรงมีพระอัธยาศัยนุ่มนวล เป็นที่ไว้วางใจและมีจริยวัตรที่นุ่มนวล ถึงแม้ทหารของพระเจ้าญามนจะเพ่งจ้องกับพระเจ้ามหาติม แต่ก็ให้ความไว้วางใจ ดังตัวอย่าง “ทหารได้ยินพระวาจาอ่อนหวานเห็นว่ามีใจรักใคร่พอจะไว้วางใจได้” (พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:44) ซึ่งให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้มีคุณลักษณะของผู้ปกครองที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้คนทั่วไป ถึงแม้จะพูดจาปราศรัยกับพระองค์เพียงครั้งแรกก็ตาม ผลจากที่พระเจ้ามหาติมมี

ราชธรรมในข้อนี้ส่งผลให้พระองค์ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากผู้ปกครองเมืองอื่น และมีพระชันษายืนยาว เสวยราชสมบัติจนสิ้นพระชนม์ ประชาชนมีความสุข ดังตัวอย่าง

“...พระเจ้าญามานตรัสว่าทั้งปวงเขาเลื่องลือสรรเสริญพระเจ้ามหาตินั้นควรอยู่แล้ว จะหาผู้ใดยิ่งกว่าพระเจ้ามหาตินั้นหามิได้ อายุได้ 152 ปีเสวยราชสมบัติจนตาย ราชภฏอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”
(พระเจ้ามหาติดยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:45)

2.2 พระเจ้าเมืองขาม

พระเจ้าเมืองขามได้ยินความเลื่องลือว่าพระเจ้ามหาติเป็นพระมหากษัตริย์ที่ใฝ่ในการทำบุญให้ทาน พระเจ้าเมืองขามจึงลองพระทัยพระเจ้ามหาติด้วยการให้ราชทูตไปขออัฐดำ 300 ตัว พระเจ้ามหาติจึงให้ราชทูตนำไปถวายแก่พระเจ้าเมืองขามตามที่ทูลขอ พระเจ้าเมืองขามทรงเห็นว่าบ้านเมืองของพระองค์นั้นใหญ่กว่าเมืองพระเจ้ามหาติ แต่พระเจ้ามหาติยังมีน้ำใจถวายอัฐดำซึ่งหายากและมีราคาแพงให้แก่พระองค์ จึงคืนอัฐดำและเอาผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกจนเต็มหลังอัฐ ดังปรากฏในนิทาน

“เราเป็นเมืองใหญ่กว่าพระเจ้ามหาติอีก พระเจ้ามหาติมีน้ำใจถึงเพียงนี้ เราจะเอาอัฐเขาเปล่ามิควร จึงให้เอาพรรณผ้าแพรพรรณและสิ่งของบรรทุกหลังอัฐให้เต็มทั้ง 300 ตัว แล้วให้เอาคืนมาพระราชนานแก่พระเจ้ามหาติ”

(พระเจ้ามหาติดยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:43)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าเมืองขามเป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรม “มิตตามจุเจสุ” ทรงเป็นผู้ปกครองที่มีความเมตตากรุณาและมีน้ำใจไมตรีต่อผู้ปกครองเมืองอื่น ทรงประพฤติตนไม่คลาดเคลื่อนไปจากทำนองคลองธรรม ด้วยทรงสงเคราะห์ผู้ปกครองเมืองอื่นโดยใช้หลักธรรม สังคหวัตถุ 4 หลักธรรมข้อนี้ยังเชื่อมโยงครอบคลุมในทศพิธราชธรรม ในข้อที่ 1 “ทาน” กล่าวคือเมื่อพระเจ้ามหาตินำอัฐมาถวายพระองค์ก็พระราชทานสิ่งของบรรทุกเต็มหลังอัฐคืนพระเจ้ามหาติ และ “มิตตามจุเจสุ” ในข้อที่ 2 “ปิยวาจา” ที่ได้ให้ข้อคิดกับเหล่าเสนาบดีว่าเมืองของพระองค์นั้นใหญ่กว่าแต่พระเจ้ามหาติมีน้ำใจกับพระองค์ นับว่าพระเจ้าเมืองขามเจรจาด้วยเหตุผลที่ไพเราะน่าฟัง นอกจากนี้พระองค์ยังได้ประพฤติดุจธรรมในข้อที่ 3 “อตุลจริยา” คือ ทรงอำนวยการให้เป็นประโยชน์ด้วยการพระราชทานสิ่งของพร้อมกับอัฐดำคืนพระเจ้ามหาติทำให้ราชภฏได้รับประโยชน์ในครั้งนี้ นับว่าพระเจ้าเมืองขามให้ความสำคัญกับบ้านเมืองที่ใกล้เคียงกันซึ่งต้องมีการ

เอื้อเพื่อเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน ผลจากการที่พระเจ้าเมืองขามปฏิบัติตนตามราชธรรมข้อนี้ส่งผลให้บ้านเมืองมีความสงบสุข ข้าศึกไม่รุกราน ราชจริยธรรมข้อนี้จึงเป็นเสมือนเกราะที่ป้องกันบ้านเมืองให้มีความศานติสุข

2.3 พระเจ้าวะดินชา

พระเจ้าวะดินชามีรับสั่งให้ช่างทองนำปัทมราช (ทับทิม) ซึ่งมีราคาแพง ประมาณค่าไม่ได้ไปทำเป็นพระอัมรงค์ เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่าช่างทองหายไปหลายวัน จึงมีรับสั่งให้ทหารไปตามช่างทอง ครั้นช่างทองมาถึงหน้าพระที่นั่ง พระเจ้าวะดินชาทรงทอดพระเนตรเห็นว่าช่างทองรูปร่างผิดไปจากแต่ก่อน ท่าทางมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ เมื่อช่างทองทูลว่าปัทมราชนั้นตกแตกออกเป็น 2 ซีก พระองค์ก็ไม่โกรธแต่อย่างใด และตรัสเอาใจแก่ช่างทองว่าอย่าทุกข์ใจไปเลย ปัทมราชนั้นในพระทัยของพระองค์ต้องการเป็นสององค์ แต่เกรงว่าจะทำได้ยากจึงไม่สั่งให้ทำ แล้วมีรับสั่งให้ช่างทองไปทำพระอัมรงค์เป็นสององค์ พร้อมทั้งพระราชทานเสื้อผ้าให้แก่ช่างทอง ดังความที่ว่า

....ช่างทองเอาปัทมราชไปผูกเรือนหลายวันแล้วมิได้เอามาให้ฯ เร่งเอามาจะทอดพระเนตร และมหาดเล็กก็ไปหาช่างทองมา นายช่างทองก็ตกใจหน้าเผือดหาขวิญมิได้ ครั้นถึงหน้าพระที่นั่ง พระเจ้าวะดินชาทอดพระเนตรเห็นช่างทองโคกเคร้ารูปร่างผิดไปกว่าแต่ก่อน หลากในพระทัยจึงตรัสถามช่างทองว่า รูปร่างผิดไปกว่าแต่ก่อนดังนี้ เป็นเหตุสิ่งใดให้ว่าเกิด ช่างทองจึงแก้ปัทมราชนั้นออกมาถวายพระเจ้าวะดินชาฯ ทอดพระเนตรเห็นปัทมราชแตกออกเป็นสองซีก จึงคิดในพระทัยว่าช่างทองโคกเคร้าด้วยเหตุฉะนี้ ถ้ามิเอาน้ำใจช่างทองฯ ก็จะต้องแก่ความตายตรีกในพระทัยดังนั้นแล้ว มิทันให้ช่างทองกราบทูล จึงตรัสว่าปัทมราชแต่ก่อนเมล็ดเดียว บัดนี้แตกออกเป็นสองซีกนั้นเหมือนในพระทัยเราคิดแล้ว แต่ว่ายากแก่ใจช่างทองซึ่งจะทำพระอัมรงค์แต่องค์เดียวนั้น จะต้องทำเป็นสององค์ และช่างทองได้ยินพระเจ้าวะดินชาตรัสดังนั้น ความทุกข์ซึ่งหมกหมักอยู่ในใจนั้นก็คลายออก และหน้าโคกเคร้าอยู่นั้น ก็ขึ้นบานสดใสในบัดเดียวนั้น...ครั้นพระเจ้าวะดินชาได้ยินช่างทองกราบทูล ก็ทรงพระเมตตาตรัสว่าอย่าทุกข์ตรอมเลย เอาปัทมราชนี้ไปทำพระอัมรงค์มาเป็นสององค์เถิดแล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทองฯ ก็ขึ้นชมเอาปัทมราชไปทำพระอัมรงค์มาถวาย

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชาบุตร.256:47-49)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าวะดินชาเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม "มิตตามจฺเจสุ" ตามหลักราชจริยธรรม ดังจะเห็นได้จากพระองค์ทรงประพฤติธรรมต่อเสนาอำมาตย์ด้วยความเมตตา กรุณา ในการปฏิบัติราชธรรมนี้ครอบคลุมถึงหลักธรรม สังคหวัตถุ 4 ในข้อที่ 1 ทานํ คือ พระราชทานสิ่งของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ตามกาลเวลา เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าช่างทองทำปัทมราชตกแตก

ก็ไม่เอาความผิด อีกทั้งยังได้พระราชทานเสื้อผ้าให้กับช่างทอง ข้อที่ 2 ปิยวาจา คือ ทรงเจรจาปราศรัยด้วยวาจาปลอบประโลม ไม่ให้ช่างทองทุกข์ใจที่ทำปัทมราชตกแตก ผลจากที่พระเจ้าวະดินชาทรงมีราชธรรมในข้อนี้ส่งผลให้ ช่างทองยกย่องสรรเสริญพระองค์ ดังตัวอย่าง

“ช่างทองกราบถวายบังคมสรรเสริญพระเดชพระคุณ”

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษพระราชนุตร.2506:48)

เมื่อเหล่าเสนาบดีเห็นว่าพระเจ้าวະดินชามีเอาความผิดกับช่างทอง อีกทั้งยังพระราชทานเสื้อผ้าให้แก่ช่างทอง จึงทูลทัดทานด้วยเกรงว่าจะมีช่างทองคนอื่นๆ ทำเป็นเยี่ยงอย่าง พระเจ้าวະดินชาจึงตรัสว่าไม่มีใครอยากทำผิด ครั้นจะลงโทษก็ตายเปล่าและยังได้รับคำครหานินทา ถ้าฆ่าราชบุรุษก็เหมือนกับทำลายกำแพงเมืองของพระองค์ ดังความปรากฏในนิทานว่า

ทันใดนั้นมนตรีผู้หนึ่งกราบทูลว่า อันปัทมราชนี้หายากนัก และช่างทองนี้มิได้มีอักษณาสัยให้แตกควรจะให้ลงพระราชอาญาเสียอีก และพระองค์เจ้ามาโปรดพระราชทานเสื้อผ้าแก่ช่างทองทั้งนี้ ช่างทองทั้งปวงก็จะดูเยี่ยงไป พระเจ้าวະดินชาตรัสแก่มนตรีว่า กราบทูลเราทั้งนี้ก็ชอบอยู่แล้ว แต่มนุษย์นั้นใครหอนจะให้ผิดเป็นเพราะบาป เพราะเคราะห์ด้วยอุกฤษฐ์เข้าแทรกจึงเป็นดังนี้ จะให้ช่างทองใช้ปัทมราชอย่างนี้ก็หายาก และรูปพรรณช่างทองแต่เพียงนี้ที่ไหนจะหามาใช้ได้ และซึ่งจะลงพระราชอาญานั้นก็ตายเปล่า ของก็จะไม่ได้ความครหานินทาก็จะเลื่องลืออยู่ อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์จำจะโปรดอาณาประชาราษฎร์ฯ นั้นประดุจหนึ่งอิฐกำแพงเมือง ถ้ามิโปรดจะฆ่าเสียนั้นประดุจหนึ่งขูดอิฐจากกำแพงออกเสีย...

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษพระราชนุตร.2506:49)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรม “มิตตามจฺเจสุ” ซึ่งครอบคลุมถึงหลักสังคหัตถุธรรม 4 ในข้อ 2 ทรงเจรจาปราศรัยด้วยวาจาสุภาพ ดังจะเห็นได้จากพระเจ้าวະดินชาตรัสกับช่างทองด้วยวาจาสุภาพอ่อนโยน ข้อที่ 3 “อตฺถจริยา” คือ ทรงประพฤติอันวยสิ่งทีประโยชน์ ดังจะเห็นได้จากพระเจ้าวະดินชาได้ให้เหตุผลและให้ข้อคิดในทางที่เป็นประโยชน์และถูกต้องแก่เหล่าเสนาบดี ผลของการปฏิบัติราชจริยธรรมส่งผลให้ เหล่าเสนาบดีสรรเสริญพระองค์ ดังตัวอย่าง

“เสนามนตรีกราบถวายบังคมทูลสรรเสริญพระเดชพระคุณ อันว่าพระองค์โปรดจะนี้จะเลื่องลือเป็นฉัฏฐธรรมนิยมอยู่ในโลกนี้ จะได้เป็นอย่างเป็นธรรมเนียมสืบไป”

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษพระราชนุตร.2506:49)

3. วาหนesu พลesu จ

ราชจริยธรรม “วาหนesu พลesu จ” คือ ทรงประพฤติธรรมต่อสัตว์พาหนะและเหล่าพยุหเสนา คือทรงบำรุงสัตว์พาหนะให้มีความอุดมสมบูรณ์ ให้งานใช้งานแต่พอสมควร ทรงส่งเสริม ทะเกิ้ล ทหารหาญ พระราชทานสิ่งของเครื่องอุปโภค บริโภค เงินเดือนและยศศักดิ์ เป็นต้น ตามควรแก่ฐานะ

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าเนาวสว่น

พระเจ้าเนาวสว่นได้ตัดสินใจความให้กับแม่ (ล่อ) ที่มาร้องทุกข์ด้วยว่าเจ้าของไม่เลี้ยงดูในยามแก่เฒ่า พระองค์จึงมีรับสั่งให้เจ้าของเลี้ยงดูเป็นอย่างดี แม่จึงตัวอ้วนพีดังเดิม ดังปรากฏในนิทาน

พระเจ้าเนาวสว่นสั่งให้ทำระฆังแขวนไว้ใกล้แต่พอชกได้ยินเสียงระฆังอยู่ กาลวันหนึ่งแม่ของช่างประมก ตัวหนึ่งมาคาบสายระฆังนั้นชก พระเจ้าเนาวสว่นได้ยินเสียงระฆัง ให้คนเร็วออกมาดูเห็นแม่ตัวหนึ่งยังแต่หนึ่งหุ้ม กระดุก เดินนั้นก็หาแรงมิได้ และคนเร็วเอาแม่จูงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าเนาสว่นฯ เห็นแม่ผอมนักจึงตรัสว่าดี ร้ายจะมีเหตุ ให้ไปสืบเจ้าของแม่นั้นมา คนเร็วไปสืบช่างประมกเจ้าของแม่นั้นพาเอาตัวมาน้ำพระที่นั่งแล้วถาม ช่างประมกว่า แม่นี้ของผู้ใด เหตุใดจึงผอมนัก ช่างประมกให้กราบทูลว่า แม่ตัวนี้เป็นของข้าพเจ้า เดิมแม่หนุม อยู่นั้นข้าพเจ้าบรรทุกผ้าบนหลังไปมาทุกวัน ข้าพเจ้าปรนให้กินจึงแม่พ็อยู่ ครั้นแม่แก่แล้วข้าพเจ้าจึงปล่อยเสียให้ ไปหากินเอง จึงแม่ผอมลงฉะนี้ ครั้นพระเจ้าเนาวสว่นได้ทรงฟังก็ตรัสว่า เมื่อแม่หนุมใช้การปรนให้กินได้ ครั้นแม่ แก่หาแรงมิได้ขับให้ไปหากินเองนั้นมิชอบ ให้ช่างประมกเอาข้าวและหญ้ามาปรนทุกวันกว่าแม่จะพ็ดังเก่า และช่าง ประมกได้ยินพระเนาวสว่นตรัสดังนั้น ก็ปรนแม่ให้กินตามรับสั่ง แม่นั้นก็พ็ดังเก่า

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสว่น.2506:25-26)

ความเป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรมในข้อ “วาหนesu พลesu จ” ดังปรากฏเป็นพฤติกรรม ของ พระเจ้าเนาวสว่น แสดงให้เห็นภาพของผู้ปกครองที่ตั้งมั่นในราชจริยธรรม ด้วยพระองค์มีความ เมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อสัตว์ที่อยู่ในปกครองของพระองค์ สัตว์ที่อยู่ในปกครองมาฟ้องพระองค์ ก็ยังเอาเป็นธุระ ทรงเอาพระทัยใส่และให้การช่วยเหลือ ทรงจัดการป้องกันแก้ไขมิให้มีการกระทำความ ผิด มิให้มีความเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง ทำให้มนุษย์และสัตว์ต่างไม่เบียดเบียนข่มเหงกัน แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีความเอาใจใส่ต่อราชกิจเอื้อประโยชน์สุขแก่ราษฎร ครอบคลุมไปถึงทุก สรรพสิ่งไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ที่อยู่ในปกครอง นำมาซึ่งความชอบธรรม ผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นแรง เสริมสร้างความมั่นคงภายในบ้านเมือง และเกื้อหนุนบารมีอำนาจแห่งความเป็นผู้ปกครองที่ทรงธรรม มากยิ่งขึ้น ผลจากที่พระองค์ทรงมีราชจริยธรรมนี้ส่งผลให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ดังตัวอย่าง

“บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสว่น.2506:25-26)

4. คาเมสุ นิคเมสุ จ

ราชจริยธรรม “คาเมสุ นิคเมสุ จ” คือ พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติธรรมต่อไพร่ฟ้าประชาชน ด้วยทรงไม่เบียดเบียนลงโทษใครโดยมิชอบธรรม และไม่ทรงกดขี่ข่มเหงบีบคั้น เอาภาษีอากรโดยไม่เป็นธรรม เป็นต้น

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ทรงประพฤติธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าหุมาเยน

พระเจ้าหุมาเยนเสด็จไปประพาสล่ากวางกับเหล่าทหาร เมื่อพระองค์ไปขอนำนายสวนเสวย และได้สนทนาเรื่องภาษีผลทับทิม ทำให้พระองค์ได้ข้อคิด และไม่คิดจะเก็บภาษีแก่ราษฎร แล้วมีรับสั่งแก่เจ้าพนักงานว่า สิ่งใดที่ไม่เคยเก็บภาษีอย่าเรียกเก็บ แล้วจึงตรัสงดเว้นภาษีนายสวน ดังความปรากฏในนิทาน

“พระองค์เจ้ามาคิดแต่ในพระทัยว่า อย่าเลยเราไม่เรียกอากรทับทิมอีกแล้ว...พระเจ้าหุมาเยนก็ตรัสแก่เสนาบดีให้แต่งตราห้ามให้แก่ผู้เฒ่านายสวน บรรดาแคว้นแคว้นในจังหวัดนี้ พระราชทานให้แก่ผู้เฒ่านายสวนเป็นอันขาดทีเดียว แล้วพระเจ้าหุมาเยนเสด็จกลับเข้ามาถึงวัง แล้วสั่งชาวพนักงานว่า สิ่งใดแต่ก่อนแต่โบราณมิได้เคยเรียกอากรอย่าให้เรียก ขนอนตลาดซึ่งเคยเรียกนั้นให้ลดลงกว่าแต่ก่อน ...”

(พระเจ้าหุมาเยนคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:15-16)

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นถึงพระเจ้าหุมาเยน ทรงเป็นผู้ปกครองใช้ราชธรรม “คาเมสุ นิคเมสุ จ” ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชน ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่อยู่ในปกครอง ด้วยพระองค์ทรงบริหารบ้านเมืองด้วยวิธีเพิ่มราชทรัพย์อันชอบธรรม ดังจะเห็นได้จากพระองค์เก็บภาษีที่ละเล็กที่ละน้อย ไม่คิดเบียดเบียนราษฎร อีกทั้งยังทรงเสด็จเยี่ยมเยียนสอบถามทุกข์สุขประชาชนด้วยพระองค์เอง แสดงให้เห็นภาพผู้ปกครองที่มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ มีความห่วงใยต่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง ซึ่งทำให้ทราบสารทุกข์ที่แท้จริงของราษฎรและทรงแก้ไขปัญหของบ้านเมืองได้อย่างถูกต้อง ด้วยพระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองที่ตั้งมั่นในราชจริยธรรมข้อนี้ส่งผลให้ สามารถเก็บภาษีได้มากขึ้นทุกปี ประชาชนมีความสุข ดังตัวอย่าง

“ครั้นอยู่มาสายสากกรก็ได้มากขึ้นทุกๆ ปี และราษฎรทั้งปวงก็อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยพระเจ้าทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎรนั้นแลฯ”

(พระเจ้าหุมาเยนคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:16)

5. ฏฐะสุ ชนปเทศ จ

ราชจริยธรรม "ฏฐะสุ ชนปเทศ จ" คือ ทรงประพฤติธรรมต่อรัฐและชนบท คือไม่ทรงกระทำให้รัฐและ ชนบท (มณฑล - ภาค) ลำบากเดือดร้อนโดยใช้เหตุ ทรงมีพระหฤทัยมุ่งประโยชน์แก่รัฐและชนบทเป็นสำคัญ

ตัวละครพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในราชธรรมข้อนี้ มี 3 พระองค์ คือ พระเจ้าบรมม พระเจ้ายินนุ และพระเจ้าวระดินชา

5.1 พระเจ้าบรมม

พระเจ้าบรมมเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์อยู่เนื่องนิจ ไม่สนใจที่จะปกครองบ้านเมือง "มิได้เอาพระทัยใส่ในราชการบ้านเมืองทั้งปวง" (พระเจ้าบรมมตั้งคนคิดเป็นเลขนาบตี.2506:19) ไว้ใจให้เจ้าสรรมนตรีดูแลบ้านเมืองแทนพระองค์ เมื่อพระองค์ทราบว่ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากถูกเจ้าสรรมนตรีข่มเหง พระเจ้าบรมมจึงมีรับสั่งให้ล้อมเรือนเจ้าสรรมนตรี และสอบถามไ้ความว่เจ้าสรรมนตรีมีความผิดหลายข้อด้วยกัน และเป็นขบถต่อบ้านเมือง จึงให้ถลกหนังเจ้าสรรมนตรีเสียบไว้เหมือนกับเด็กเลี้ยงแกะได้ทำกับสุนัข ดังปรากฏในนิทาน

จึงพระเจ้าบรมมตรัสสั่งแก่ครุมนตรี ว่ให้ยกพลทหารสิบพันไปช่วยหนุนทัพเจ้าเมืองหน้าด่านก่อน กว่เราจะคิดราชการสืบไป แล้วสั่งแก่เหตยักมณตรีว่ เราได้ตั้งให้เจ้าสรรมนตรีเป็นว่ราชการบ้านผู้ใหญ่เมืองทั้งปวง และราษฎรตื่นแตกหนีไปด้วยเหตุอันใดจึงมิได้ (นำ) เนื้อความกราบทูลพระกรุณา และส่วยสาอากรสิ่งของในท้องพระคลังทั้งนั้น ก็เอาไปทำอันตรรายเสีย...จึงถามเหตยักมณตรีว่ เจ้าสรรมนตรีให้การเป็นประการใดบ้าง เหตยักมณตรีกราบทูลว่ ข้าพเจ้าตามเจ้าสรรมนตรีฯ นึ่งเสียมิได้ให้การเป็นประการใดหาได้ จึงพระเจ้าบรมมทรงพระพิโรธสั่งให้จับเจ้าสรรมนตรีไว้จำ...จึงพระเจ้าบรมม สั่งให้ล้อมเรือนเจ้าสรรมนตรีไว้แล้ว จึงเอาตัวผู้มีชื่อซึ่งเจ้าสรรมนตรีทำข่มเหงมาสืบถามว่ เหตุอันใดจึงมาต้องจองจำอยู่ฉะนี้ ผู้นึ่งกราบทูลว่เจ้าสรรมนตรีทำข่มเหง จับเอาน้องข้าพเจ้ามาฆ่าเสีย แล้วเก็บพัสดุเอาพัสดุทองเงินของข้าพเจ้าไป คนหนึ่งให้การว่เจ้าสรรมนตรี ให้นำหนังสือและสิ่งของไปถวายพญาตรุคสีสดานฯ จึงให้ยกทัพมา ข้าพเจ้าแจ้งเนื้อความว่เจ้าสรรมนตรีต่างๆ จึงจับข้าพเจ้าไปโดยดีจำจองไว้ และผู้มีชื่อกล่าวโทษเจ้าสรรมนตรีต่างๆ เนื้อความข้อใหญ่เป็นหลายข้อจึงพระเจ้าบรมมสั่งให้รับเอาทรัพย์สินสิ่งต่างๆ เจ้าสรรมนตรีนึ่งได้นำหนังสือพระเจ้าตรุคสีสดานให้มาแก่เจ้าสรรมนตรี ว่ซึ่งให้มีหนังสือมาถึงเราว่ให้ยกทัพมาช่วยนั้น เราก็ได้ยกพลมาช่วยตามหนังสือนั้นแล้ว ครั้นพระเจ้า บรมมแจ้งในหนังสือนั้นแล้วเห็นเจ้าสรรมนตรีเป็นขบถแท้ แล้วจึงสั่งให้ถลกหนังเสียบขอไว้ดูหนึ่งเด็กเลี้ยงแกะทำแก่สุนัขนั้น แลให้ตีฆ้องร้องปาวให้ราษฎรทั้งหลายมาดู

(พระเจ้าบรมมตั้งคนคิดเป็นเลขนาบตี.2506:20-23)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบารามทรงเป็นผู้ปกครองที่เชื่อมั่นในราชจริยธรรม "รฏฐะสุ ขนปเทสุ จ" ทรงปกครองเสนาบดีและราษฎรด้วยความเมตตาธรรม ถึงแม้ในครั้งแรกนั้น พระองค์ทรงหลงผิดไปชั่วขณะหนึ่งไม่สนใจราชกิจภายในบ้านเมือง เป็นเหตุที่ทำให้พระองค์เกือบเสียเมืองและประชาชนได้รับความเดือดร้อน แต่เมื่อพระองค์ได้ทราบปัญหาของบ้านเมืองก็สามารถแก้ไขปัญหาล่วงไปได้ด้วยดี ทำให้เกิดความถูกต้องชอบธรรมในการปกครอง ทรงมีความรอบรู้และมีความเข้าใจทั้งราชกิจภายในและภายนอกในชาติบ้านเมืองของพระองค์ ผลจากที่พระองค์ทรงมีราชจริยธรรมในข้อนี้ส่งผลให้ ราษฎรกลับมาอาศัยในบ้านเมืองดังเดิมและมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ บ้านเมืองมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ดังตัวอย่าง

"...บรรดาซึ่งแตกหนีไปนั้นก็กลับมาพร้อมมูลดังเก่าแล้ว ออกไปรุกรานข้าศึกๆ ก็พ่ายแพ้แตกหนีไปและบ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุขหาอันตรายมิได้ ด้วยพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ"

(พระเจ้าบารามตั้งคนคิดเป็นเสนาบดี.2506:21-23)

5.2 พระเจ้ายินนุ

พระเจ้ายินนุเมื่อทรงทราบว่าบะดัดมนตริโจรที่พระองค์นำมาขบเลี้ยงและทรงไว้วางพระทัย แต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีนั้นได้กระทำการข่มเหงราษฎรโดยไปคบกับพวกโจรปล้นฆ่าราษฎร พระองค์จึงตรัสสั่งให้เสนาบดี และให้เหล่าทหารทำกลอุบายจับบะดัดมนตริและพวกโจร เมื่อทหารนำความมา กราบทูลพระองค์ จึงมีรับสั่งให้เอาตัวบะดัดมนตริและพวกโจรไปประหารชีวิตหน้าพระที่นั่ง ดังความที่ปรากฏในนิทาน

บะดัดมนตริคุมพวกโจรเที่ยวตชิงจณราษฎรซึ่งไปมาค้าขาย ณ เมืองมิเสนนั้นขัดสนนัก และเมื่อแจ้งถึงพระเจ้ายินนุฯ สั่งให้หาเสนาบดีมาปรึกษา ว่าอ้ายบะดัดมนตริทำข่มเหงราษฎรและหนีไปคบกับพวกโจรอยู่ ณ ภูเขา ทำร้ายแก่ราษฎรจะนี้จะไว้มิชอบ อุปมาดุจหนึ่งต้นไม้แรกขึ้นนั้นอ่อนง่าย ถ้าละไว้ต้นไม้ใหญ่ยังรากลงลึก แล้วจะถอนยากให้คิดอ่านเร่งจับเสียจึงควร เสนาบดีกราบทูลว่า บะดัดมนตริไปตั้งป้อมค่ายเป็นมั่นคงอยู่ ซึ่งจะเข้าจับเอาทั้งครัวอพยพนั้นขัดสนนักจะต้องแต่งกลอุบายล่อลวงบะดัดมนตริพาพวกโจรให้ไปเสียจากที่นั่นก่อน จึงจะเข้าจับเอาครัวอพยพได้ ครั้นพระเจ้ายินนุได้ยินมนตริกราบทูลดังนั้น ก็ตรัสสั่งแก่เสนาบดีให้แต่งสินค้ำบรรทุกหลัง อูฐร้อยหนึ่ง และให้ทหารชำนาญในการณรงค์พันหนึ่งให้สะกดรอยตามไป เมื่อเห็นพวกผู้ร้ายออกติดตามตีชิงเอาสิ่งของ แล้วจึงให้ทหารทั้งนี้เข้าจับเอาครอบครัวอพยพในภูเขานั้น แล้วยกทัพติดตามล้อมอ้ายบะดัดมนตริและพวกโจรจนได้ เสนาบดีทำตามพระเจ้ายินนุตรัสสั่งดังนั้น ก็จับอ้ายบะดัดมนตริและพวกโจรครัวอพยพได้เป็นอันมาก แล้วเอาเนื้อความเข้ามากกราบทูลแก่พระเจ้ายินนุฯ เสด็จออกตรัสสั่งแก่เสนาบดี ให้เอาตัวอ้ายบะดัดมนตริและพวกโจรทั้งนั้นไปฆ่าเสียหน้าพระที่นั่ง

(พระเจ้ายินนุเลี้ยงลูกโจร.2506:36-37)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ายีนูเป็นผู้ปกครอง ที่ทรงประพฤติราชจริยธรรม ในข้อ “รฏฐุสุ ชนปเทสุ จ” ในการปกครองบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จากเมื่อบะดัดมนตรีที่พระองค์ได้ ชุบเลี้ยงไปคบกับพวกโจรและสร้างความเดือดร้อนปล้นทรัพย์สินของราษฎรในปกครองของพระองค์ ถึงแม้พระองค์นั้นเคยชุบเลี้ยงบะดัดก็ตาม แต่ด้วยผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่และความเที่ยงธรรมที่มีอยู่ในพระองค์จึงใช้สติปัญญาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แล้วมีรับสั่งให้ชักกลอุบายจนสามารถจับ บะดัดและพวกโจรได้ จะเห็นว่าพระองค์มีความมุ่งมั่นในราชกิจเป็นสำคัญ ปกครองบ้านเมืองโดยไม่ ให้ผู้ใดมาข่มเหงราษฎรในความปกครองดูแลของพระองค์ ทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งประโยชน์แก่ไข มิให้มีการกระทำความผิดและสิ่งที่ไม่ดีที่เกิดขึ้นภายในบ้านเมือง อีกทั้งยังให้ความปลอดภัย สร้าง ความอบอุ่นใจ ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินแก่ราษฎร ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์มีความเอา ใจใส่ต่อราชกิจเอื้อประโยชน์สุขแก่ราษฎร นำมาซึ่งความชอบธรรม ผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นแรงเสริมสร้างความ มั่นคงภายในชาติบ้านเมือง และเกื้อหนุนอำนาจบารมีแห่งความเป็นผู้ปกครองมากยิ่งขึ้น

5.3 พระเจ้าวะดินชา

พระเจ้าวะดินชาจากเรื่อง “พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชาบุตร” ทรงประจวบ แพทย์ต้องการดินที่เรือนร้างสามปี จะปั้นรูปเท่าพระองค์สะเดาะพระเคราะห์พระโรคของพระองค์จึง จะคลาย พระเจ้าวะดินชาจึงมีรับสั่งให้เสนาบดีนั้นเอาดินร้างที่ไม่มีเจ้าของมาเรือนละหนึ่งหยิบมือ เสนาบดีก็ทำตามรับสั่งพบว่าในเมือง ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขและไม่มีเรือนร้าง ไปพบเรือนร้างนอก เมืองหลังหนึ่งและนำดินนั้นมาถวาย พระเจ้าวะดินชาจึงให้นำตัวนายอำเภอที่มีเรือนร้างนั้นมาถาม นายอำเภอและเพื่อนบ้านจึงให้การกราบทูลว่า เจ้าของเรือนนั้นเป็นชาวเมืองอื่นอาศัยอยู่จนถึงหน้า มรสุมแล้วจึงกลับไป ดังความที่ว่า

มิชามินาน พระเจ้าวะดินชาทรงประจวบ จึงตรัสแก่เสนาบดีว่า แพทย์จะต้องการดินที่ร้างแต่ใน 3 ปี เจ้าเรือนละเสียหาผู้ใดจะอยู่มิได้นั้น จะปั้นรูปเท่าพระองค์เราสะเดาะพระเคราะห์พระโรคเราจะคลาย ให้เสนาบดี สั่งไปทุกอำเภอจะได้อำเภอละที่เรือนนั้นเอาดินมาแต่ละเรือนละหยิบ อำเภอหนึ่งจะได้มากน้อยเท่าใด ให้กฎหมาย เอามาแจ้งจงทุกอำเภอ เสนาบดีก็ทำตามรับสั่งไปสืบดูในเมืองนอกเมืองรอบแขวงจังหวัด เห็นราษฎรอยู่เย็นเป็น สุขจะได้มีเรือนร้างหาเขาก็หาไม่ได้ ไปพบนอกเมืองเรือนเดียวจึงให้เอาดินนั้นมาถวายและกราบทูลว่า ได้ไปเที่ยวดู ทุกอำเภอมีแต่มั่นคงพร้อมมูลกันอยู่ จะได้มีเรือนร้างเซแต่อกไปกว่านี้หาไม่ได้ พระเจ้าวะดินชาจึงให้ไปเอาตัวนาย อำเภอที่บ้านเรือนร้างนั้นมาถามว่า เจ้าเรือนนี้ไปไหนมีเหตุผลการใด จึงเจ้าเรือนละเรือนเสียดังนี้ นาย อำเภอและเพื่อนบ้านนั้นให้การกราบทูลว่า เจ้าเรือนนั้นเป็นชาวเมืองอื่นมาค้าขายอาศัยอยู่จนถึงมรสุมแล้วกลับไป จะได้มีเหตุผลสิ่งใดหาไม่ได้...

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชาบุตร.2506:46-47)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าวະดินชา เป็นผู้ปกครองที่มีราชจริยธรรมในข้อ “รฏฐุสุ ชนปเทศ จ” คือทรงประพฤติธรรมต่อรัฐและชนบททรงมีพระทัยมุ่งประโยชน์ แก่รัฐและชนบทเป็นสำคัญ เป็นผู้ปกครองที่ทรงห่วงใยเอาใจใส่ปกป้องดูแลในทุกข์สุขของราษฎร ด้วยพระองค์กระทำกุศโลบายในการที่จะช่วยให้พระองค์ทราบปัญหาของราษฎรว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร ถึงแม้ว่าพระองค์จะมีได้ทรงไปเยี่ยมเยือนราษฎรด้วยพระองค์เอง ซึ่งให้เห็นว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีสติปัญญา มีความรอบรู้ ด้วยวิธีควบคุมผู้ที่อยู่ใต้ปกครองได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ มีกุศโลบายที่จะปกครองบ้านเมืองให้มีความมั่นคงปลอดภัย หากราษฎรมีความร่มเย็นเป็นสุข ก็จะทำให้ผู้ปกครองมีความสบายใจ บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข ผลจากพระเจ้าวະดินชาทรงมีราชจริยธรรม “รฏฐุสุ ชนปเทศ จ” ส่งผลให้ บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข และพระองค์ทรงหายจากพระโรคที่ทรงประชวร ดังตัวอย่าง

“...บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเย็นพระหฤทัย ซึ่งพระโรคนั้นก็คลายลง”

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษพระราชนุตร.2506:46-47)

6. สมจริยาธมม

ราชจริยธรรม “สมจริยาธมม” พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติธรรมจริยา คือ ทรงดำรงมั่นอยู่ในกุศลธรรมบท 10 ประการ สำเร็จด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต มีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม 4 ประการ ต่อไพร่ฟ้าประชาชนโดยทั่วหน้า

พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม ทรงประพฤติปฏิบัติตนตามราชธรรมในข้อ “สมจริยาธมม” ทรงเป็นผู้ปกครองที่ประพฤติธรรมจริยา คือ ทรงดำรงมั่นอยู่ในกุศลกรรมบท 10 ประการ ประกอบด้วย กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย ประพฤติผิดในกาม พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้า โลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่พยายามป้องกัน ไม่คิดร้ายเบียดเบียนผู้อื่น ทรงเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

เนื้อหาที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม พบว่าพระมหากษัตริย์บางพระองค์ไม่ประพฤติธรรมหลงผิดชั่วขณะหนึ่งแต่ด้วยทรงมีคุณธรรมเป็นทุนเดิม พระองค์ก็ระลึกได้และสามารถแก้ไขวิกฤตของบ้านเมืองได้อย่างปลอดภัย ดังปรากฏพฤติกรรม ดังนี้

พระเจ้าวิวาทะ ครั้งแรกพระองค์เป็นผู้ที่ไม่ประพฤติดุกรรมด้วยมีอุปนิสัยตระหนี่เกรงว่าผู้อื่นจะได้พันธุ้มะม่วงที่มีรสหวาน จึงมีรับสั่งให้เจาะห้วมะม่วงมิให้ผู้ใดนำเมล็ดพันธุ์ไปปลูกได้ ดังความว่า “จึงสั่งแก่นายอุททยานว่าถ้าหากม่วงหล่นให้นายอุททยานเผาไซหั่วเสีย...ถ้าผู้ใดได้ห้วม่วงไปปลูกจะเอานายอุททยานเป็นโทษจงสิ้นชีวิต” (แปลงรตผลมะม่วง.2506:67) เมื่อพระเจ้าวระบัตตานได้ให้บทเรียนโดยทำให้มะม่วงนั้นมีรสชม พระองค์ก็ทรงระลึกได้และกลับพระทัยและเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ดังความว่า “ไม้มามาปนด้วยไม้นวนๆ ก็พลอยชม ประดุจมาณพคนดีไปคบคนชั่วก็พาชั่วไป แต่นั่นก็ละม้ายจริยะที่รู้เสีย พระองค์ทรงธรรมบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ” (แปลงรตผลมะม่วง.2506:70)

พระเจ้าหุมายน คิดที่จะเก็บภาษีผลทับทิมเพราะความโลภและทรงกลับพระทัยเมื่อผู้เฒ่าได้ให้คติในการปกครองบ้านเมืองที่ว่า “เห็นมากจะได้น้อยรักที่น้อยจะได้มาก” (พระเจ้าหุมายนคิดจะเก็บภาษีผลทับทิม.2506:16)

พระเจ้ายินนู มีรับสั่งให้ฆ่าบะดัดและภรรยาซึ่งเป็นโจร เป็นการฆ่าลายชีวิตผู้อื่น แต่ก็ทรงทำไปด้วยทรงเห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาชน ดังความว่า “อ้ายบะดัดมนตรีทำข่มเหงข้าราชการ...อุปมาดุจหนึ่งต้นไม้มากขึ้นนั้นถองง่ายถ้าละไว้ต้นไม้ใหญ่ยังรากลงลึกแล้วถองยากให้เร่งคิดอ่านเร่งจับเสียจึงควร” (แปลงรตผลมะม่วง.2506:36) เพราะการประหารโจรทำให้ผู้ถูกปกครองมีความรู้สึกอบอุ่นใจ มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน บ้านเมืองมีความสงบสุข

นอกจากนี้ พระเจ้าสันหยันยังเด็กโดยมิได้เจตนาด้วยเข้าพระทัยผิดคิดว่าเป็นเนื้อ แต่พระองค์ก็ให้ความเป็นธรรมแก่บิดามารดาเด็ก โดยให้บิดามารดาของเด็กเลือกกระหว่างชีวิตของพระองค์ กับ กองทองสูงเท่าพระองค์ ดังตัวอย่าง “เราไม่ทันเห็นว่าบุตรของตัวอยู่ในสุ่มทุมไม้ เราคิดว่าเนื้อ เรายิงเกาทัณฑ์ไปถูกบุตรของท่านผิดอยู่แล้ว อย่าให้เป็นกรรมเป็นเวรแก่เราเลย ถ้ามิเอาโทษ (เราๆ) ให้ กองทองสูงเท่าตัวเรานี้ ถ้ามิยอมเอาทองจะพยายามแทนบุตรตัว ก็ให้เอาแสงเกาทัณฑ์นี้ยิงเราให้ตายแทนบุตรของท่านเถิด” (พระเจ้าสันหยันยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ.2506:17) เพื่อเป็นการทดแทนชีวิตให้แก่บิดามารดาเด็ก แสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้สำนึกผิด ทำให้บิดามารดาของเด็กไม่ผูกพยาบาท และถวายพระพรขอให้พระชันษายืนยาว ดังตัวอย่าง “...อย่าว่าแต่ชีวิตบุตรข้าพเจ้าตายผู้เดียว ถึงชีวิตข้าพเจ้าและทั้งพวกข้าพเจ้าก็ดี ข้าพเจ้าขอถวายสละเดชะเคราะห์ข้าพเจ้าจะได้ผูกกรรมเวรต่อละอองธุลีพระบาทหามิได้ ขอพระชันษาพระองค์เจ้าจงยืนพระบารมียิ่งๆ ขึ้นไป จะได้ปกเกล้าฯ อาณาประชาราษฎรทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุข” (พระเจ้าสันหยันยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ.2506:18)

ผลจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติธรรมในข้อนี้ ทำให้ผู้ใต้ปกครองมีความอบอุ่นใจ มีความปลอดภัย ธรรมเป็นเสมือนฐานรากที่ทำให้ผู้ใต้ปกครองมีความจงรักภักดี เคารพเทิดทูนและศรัทธาในตัวผู้ปกครอง

ราชสังคหวัตถุ

ราชสังคหวัตถุ 4 เป็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิธีการปกครอง เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาบริหารบ้านเมืองปฏิบัติราชกิจภายในบ้านเมืองของพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองพึงยึดถือธรรมข้อนี้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อผูกมัดใจผู้ที่อยู่ในปกครอง ด้วยการสงเคราะห์อนุเคราะห์ในเรื่องต่างๆ ตามความจำเป็น เช่น สนับสนุนอาชีพ ให้ทุนแก่ผู้ประกอบการค้า การให้เงินเดือนและรางวัลแก่ข้าราชการ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม พระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่ปกครองบ้านเมืองโดยอาศัยหลักธรรมในข้อนี้ จะทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครอง มีความรักเทิดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สังคมจะมีความยั่งยืนและมีความสุข

ราชสังคหวัตถุ 4 ที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม มี 3 ข้อคือ สัสเมธัง ปุริสเมธะ วาชไปยะ ดังนี้

1. สัสเมธัง

ราชธรรม "สัสเมธัง" ตามหลักราชสังคหวัตถุ เป็นการฉลาดบำรุงธัญญาหาร กล่าวคือ ผู้ปกครองมีความปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ทรงประพฤติธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้าหุมายุน

พระเจ้าหุมายุนครองราชสมบัติ ณ เมืองบุศราเสด็จไปประพาสป่ากับเหล่าทหาร ในระหว่างทางได้ทรงกระหายน้ำจึงแวะไปขอน้ำชาวสวน เจ้าของสวนจึงปลิดทับทิม 1 ผล แล้วบีบได้น้ำเต็มชามให้เสวย เมื่อเห็นนายสวนปลิดทับทิมได้ผลมากมาย พระองค์ทรงคิดจะเริ่มเก็บภาษีผลทับทิม ครั้นขอให้นายสวนคั้นน้ำทับทิมให้อีกหนึ่งชาม เมื่อนายสวนบีบน้ำทับทิมต่อหน้าพระพักตร์ถึง 10 ผล ก็มิได้เต็มชามเหมือนดังเก่า พระองค์จึงทรงเลิกละความคิดที่จะเก็บภาษีทับทิม คราวนี้น้ำทับทิมกลับมีให้เสวยดังเดิม นายสวนจึงได้กล่าวกับพระเจ้าหุมายุนว่า นี่แสดงว่ากษัตริย์เมืองเรามีคิดจะเก็บภาษีทับทิมแล้ว ถ้าเรียกเก็บภาษีอากรมาก ราษฎรที่เคยทำเรือกสวนไร่นาก็จะเลิกทำ อากรที่เก็บได้จะลดลง แต่ถ้ากษัตริย์เมืองใดลดค่าอากรลงมาก ราษฎรก็จะชักชวนทำกันมากขึ้น และเรียกอากร

ได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน จากเหตุการณ์ครั้งนั้น เมื่อพระองค์เสด็จถึงพระราชวัง จึงมีรับสั่งแก่ชาวพนักงานว่าให้ลดภาษี ดังความว่า

“...ผู้เฒ่านายสวนก็ยิ้มแย้มว่าท่านเอ๋ยพระมหากษัตริย์เมืองเรามิคิดจะเรียกเอาอากรทับทิมแล้ว จึงนำทับทิมออกดั่งเก่า (เรา) ได้ยินธรรมเนียมผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบๆ มาว่า พระมหากษัตริย์เมืองใดก็ดี ผลไม้ซึ่งมิได้มีอากรให้เรียกเอาอากรต้นไม้มีสุมเป็นผล รสนั้นก็คลายลง อันสิ่งใดเคยเรียกเอาอากรนั้น ถ้าเรียกให้เหลือ (เกิน) ไปกว่าธรรมเนียม ต้นไม้เรียกสวนไร่นาก็จะร่วงโรยไป เห็นมากจะได้น้อย รักที่น้อยจะได้มาก พระเจ้าหุมาयูนจึงตรัสถามว่าเหตุอันใดจึงเป็นดังนี้ผู้เฒ่านายสวนว่า ถ้าเรียกอากรมากขึ้น ผู้จะทำเรียกสวนไร่นานั้นก็ร้างไป อากรก็ขาดลง ถ้าลดอากรลงผู้ใดซึ่งเคยทำเรียกสวนไร่นานั้น เห็นจะได้ภาษีก็ชักชวนกันทำ และเคยปลูกต้นไม้หนึ่งสองต้น ก็จะปลูกขึ้นคนละ 9 ต้น 10 ต้น เรียกอากรก็ได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน พระเจ้าหุมาयูนก็เห็นจริงด้วย ในกาลวันนั้นเสนาบดีรพลก็มาพร้อมกัน ณ ที่นั้น จึงผู้เฒ่านายสวนรู้ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ก็ตกใจหน้าเผือดไป พระเจ้าหุมาयูนก็ตรัสแก่เสนาบดีให้แต่งตราคุ้มห้ามให้แก่ผู้เฒ่านายสวนบรรดาแว่นแคว้นอยู่ในจังหวัดนี้ พระราชทานให้แก่ผู้เฒ่านายสวนเป็นอันขาดทีเดียว แล้วพระเจ้าหุมายูนเสด็จกลับถึงวัง แล้วสั่งชาวพนักงานว่า สิ่งใดแต่ก่อนโบราณมิได้เคยเรียกอากรอย่าให้เรียก ขนอนตลาดซึ่งเคยเรียกนั้นให้ลดลงกว่าแต่ก่อน และชาวพนักงานทั้งปวงก็ทำตามรับสั่ง...”

(พระเจ้าหุมายูนคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:15 -16)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าหุมายูนเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “สัสเมธัง” เมื่อพระองค์ได้ฟังคำชี้แจงของนายสวน ทำให้พระองค์ได้ข้อคิดและเห็นด้วย พระองค์จึงใช้หลักราชสังคหวัตถุธรรมในการปกครองบ้านเมืองของพระองค์ ดังจะเห็นได้จากพระองค์ได้เสด็จไปตามสารทุกข์ของราษฎร ทรงเอาใจใส่ในทุกข์สุขของราษฎร จึงไม่คิดที่จะเก็บภาษีเพื่อส่งเสริมการเกษตรให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อความอุดมสมบูรณ์และประโยชน์สุขของบ้านเมือง พฤติกรรมของพระเจ้าหุมายูนนี้ยังเชื่อมโยงครอบคลุมไปถึงหลักทศพิธราชธรรมในข้อ “อวิหีสนุจ” ดังปรากฏในหน้า 44 คือไม่คิดเบียดเบียนราษฎร เก็บภาษีแต่พอควร พระองค์ทรงประพฤติธรรมทั้งสองข้อนี้ แสดงให้เห็นภาพผู้ปกครองที่ห่วงใยในทุกข์สุขของราษฎรอย่างแท้จริง ผลจากที่พระเจ้าหุมายูนมีราชธรรมในข้อนี้ส่งผลให้เก็บส่วยและอากรได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ประชาชนมีความสุข ดังนี้

“ครั้นอยู่มาส่วยสาอากรก็ได้มากขึ้นทุกๆ ปี และราษฎรทั้งปวงก็อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยพระเจ้าทรงธรรมแก่อาณาประชาราษฎรนั้นแลฯ”

(พระเจ้าหุมายูนคิดเก็บภาษีผลทับทิม.2506:16)

2. ปุริสเมธะ

ราชธรรม “ปุริสเมธะ” ฉลาดบำรุงข้าราชการ คือรู้จักสงเคราะห์ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ตลอดจนบำรุงคน รู้จักสร้างคนดี ส่งเสริมคนดี คนที่มีความรู้ ความสามารถ พิจารณารับคนเข้ารับราชการในทางที่ถูกที่ควร

ตัวละครของพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นในราชธรรมข้อนี้มีพระองค์เดียว คือ พระเจ้ายินนุ

มนตรีผู้หนึ่งได้เลี้ยงบุตรของบะดัดซึ่งเป็นโจร ครั้นบุตรของบะดัดเล่าเรียนจนรู้หนังสือดีแล้วจึงนำบุตรของบะดัดมาถวายพระเจ้ายินนุเพื่อเข้ารับราชการในบ้านเมือง แต่พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะนำบุตรบะดัดมารับราชการ แล้วพระองค์ก็ตรัสกับมนตรีว่า บะดัดนั้นตั้งให้เป็นมนตรีก็ไม่เชื่อสัตย์คนที่มีเชื้อสายมาจากคนร้าย ก็ยังคงเป็นคนร้ายอยู่เช่นนั้น ไม่ควรรับเข้ามาอยู่ด้วย มีใจความดังนี้

...ซึ่งจะเอาบุตรโจรมาให้เราใช้นั้นไม่เห็นด้วย ข้าบะดัดบิดามันนั้นเราได้ตั้งให้เป็นถึงมนตรี และยังมีได้สัตย์ซื่อตรงต่อเราและจะเอาบุตรมันมาให้ใช้นั้น ประดุจเอาลูกเสือมาให้เลี้ยงถึงจะฝึกสอนสักเท่าใดๆ อันว่าเสือนั้นจะหายลายหรือชาติเสือก็จะเป็นเสืออยู่เช่นนั้น

(พระเจ้ายินนุเลี้ยงลูกโจร.2506 :39)

เหตุการณ์ครั้งนั้นพระเจ้ายินนุขาดความรอบคอบในการพิจารณาคนเข้ารับราชการ จึงได้นำบะดัดบุตรโจรมาเลี้ยงดูจนก่อให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง แต่ด้วยพระปรีชาสามารถจึงสามารถกำจัดบะดัดลงได้และปกครองบ้านเมืองได้อย่างสงบสุขอีกครั้งหนึ่ง บทเรียนในครั้งนั้นจึงเป็นประสบการณ์ทำให้พระเจ้ายินนุมีคุณสมบัติของผู้ปกครองคือรู้จักพิจารณาคน และมีความรอบคอบมากยิ่งขึ้น ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่าผู้ที่มารับราชการควรเป็นบุคคลที่มีลักษณะเช่นไร อย่างไรก็ตามถึงแม้พระองค์จะไม่ทรงเห็นด้วยที่จะรับบุตรของบะดัดมารับราชการ แต่ก็ด้วยความเมตตาพระองค์ก็ได้ขจัดมนตรีที่ทูลขอให้บุตรบะดัด ซึ่งให้เห็นว่าพระองค์มีราชธรรม “ปุริสเมธะ” ในการปกครองบ้านเมือง อยู่มาวันหนึ่ง บิดาของบะดัดคบคิดกับพวกโจรเอาทรัพย์สิน และเอาเม็ดเชือกคอมันตรีและบุตรทั้งสอง ดังคำที่พระองค์ได้ให้ข้อคิดกับมนตรี ความว่า

“บุตรข้าบะดัดซึ่งมนตรีขอไว้ฉัน...คบคิดกับพวกโจรเอาเม็ดเชือกคอมันตรีและบุตรทั้งสองนั้นเสียแล้ว เก็บเอาพัสดุทองเงินพากันไปอยู่ด้วยพวกโจร ณ ภูเขาซึ่งข้าบะดัดเคยอยู่นั้น”

(พระเจ้ายินนุเลี้ยงลูกโจร.2506:39)

หลังเกิดเหตุการณ์ครั้งนั้นพระเจ้ายินนูได้ให้ข้อคิดแก่เหล่าเสนาบดีว่าไม่ควรละทิ้งธรรมเนียมโบราณที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา กล่าวคือไม่ควรไว้วางใจผู้ที่มีเชื้อสายโจร ดังนี้

“แล้วตรัสแก่เสนาบดีว่าผู้ใดละอย่างธรรมเนียมโบราณเสียนั้นย่อมเป็นเช่นนี้แลฯ”

(พระเจ้ายินนูเลี้ยงลูกโจร.2506:40)

จะเห็นว่าคำกล่าวของพระเจ้ายินนูที่เคยตรัสไว้กับเหล่าเสนาบดีนั้นเป็นจริง อันแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่รู้จักพิจารณาคน รู้จักเลือกคนดีมีความสามารถมารับราชการเพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง และฉลาดในการบำรุงข้าราชการในปกครองบ้านเมืองพระองค์

3. วาซไปยะ

ราชธรรม “วาซไปยะ” คือ ผู้ปกครองมีวาทะดุจดั่งใจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลายถามไถ่ทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานมีประโยชน์ เน้นทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

ตัวละครพระมหากษัตริย์ ที่ทรงประพฤติธรรมข้อนี้ มี 4 พระองค์ คือ พระเจ้ายินนู พระเจ้ามหาติม พระเจ้าวะดินชา และพระเจ้าวิวาทะ

3.1 พระเจ้ายินนู

พระเจ้ายินนูเมื่อทรงทราบว่าจะดัดมนตรีนุตรโจร ซึ่งพระองค์นำมาชุบเลี้ยงและแต่งตั้งให้เป็นมนตรีดูแลปกครองบ้านเมืองแทนพระองค์นั้น ชมเหง่ข้อโกงเบียดบังเอาทรัพย์สินของราษฎร และหนีไปคบกับพวกโจร พระองค์จึงตรัสกับเหล่าเสนาบดีให้เร่งกำจัดบะดัดและเมื่อพระเจ้ายินนูให้เหล่าเสนาบดีจับบะดัดมาได้ก็ให้ฆ่าภรรยาและบุตรด้วย มंत्रीผู้หนึ่งจึงได้ทูลทักทวน ขอพระราชทานชีวิตบุตรของบะดัด พระเจ้ายินนูได้ฟังมนตรีกราบทูลดังนั้น จึงตรัสว่าคนร้ายจะสอนในสิ่งที่ผิดงามอย่างไรก็ไม่สามารถเป็นคนดีได้ และได้กล่าวให้ข้อคิดแก่เหล่าเสนาบดีดังนี้ ดังปรากฏในนิทาน

อันคนร้ายจะเอาความดีสั่งสอนเท่าใดๆ กับหอนจะขับทราบ ดุหนึ่งเอาผลมะนาวทั้งชั้นบนหลังคาก็จะกลิ้งกลับลงมา ที่ไหนจะค้างอยู่ได้ อันว่าเชื่อพวกผู้ร้ายนี้ชอบแต่ตัดให้ขาดจนราก เหมือนหนึ่งว่าดับเพลิงนั้นจำจะ

ดับให้หมด อันดับเพลิงให้ติดกรุ่นอยู่นั้นไม่ควร ถ้าจะฆ่าอสรพิษแล้วจะเลี้ยงพิษพันธุ่อสรพิษไว้นั้นมิชอบ ซึ่งให้เราโปรดบุตรชายบะดัดผู้รายนั้น ประดุจหนึ่งจะให้ฝนตกเป็นอัตรยา ผลไม้ทั้งปวงจะเน่าไป ที่ไหนจะงอกพืขึ้นขึ้นมาได้ และจะเอาอ้อมาเคี้ยวกินต่างอ้อยนั้นจะหวานละหรือ ...อันจะไวใจเด็กยังน้อยอยู่นั้นไม่ควร ช่างสารกำลังมากยังพ่ายแพ้แก่ยุงอันตัวน้อย...

(พระเจ้ายINUเลี้ยงลูกใจ.2506:37-38)

จากข้อความข้างต้นพระเจ้ายINUได้ชี้แจง โดยใช้วาทศิลป์เปรียบเทียบให้ข้อคิดแก่เหล่าเสนาบดีว่า คนรายนั้นแม้จะสอนอย่างไรก็ไม่อาจจะเป็นคนดีขึ้นมาได้ ควรทำลายตัตรากถอนโคน และตัดไฟเสียแต่ต้นลม หากจะฆ่าอสรพิษและเลี้ยงลูกมันไว้นั้นไม่ดี เปรียบดังฝนตกลงมากจนเกินไปผลไม้ก็จะเน่าและไม่สามารถถลกขึ้นใหม่ได้ หากจะเอาอ้อมาเคี้ยวแทนอ้อยนั้นก็คงไม่หวานเหมือนอ้อย และไม่ควรไวใจเด็ก ช่างที่ถือว่าตัวใหญ่ยังพ่ายแพ้แก่ยุงที่ตัวเล็กได้เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงพระเจ้ายINUเป็นผู้ที่มีราชธรรม "วาชไปยะ" เป็นผู้ปกครองที่มองการณ์ไกล มีความรอบคอบ รู้จักชี้แจงแนะนำแก่เหล่าเสนาบดีด้วยความมีเหตุผลและมีประโยชน์ ว่าไม่ควรเลี้ยงบุตรของบะดัดไว้เพราะจะทำให้เกิดโทษในภายหลังเช่นครั้งที่เคยชุบเลี้ยงบะดัด

3.2 พระเจ้ามหาติม

พระเจ้ามหาติมเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทำบุญให้ทานแก่อาณาประชาราษฎร์จนเดือนละหน มนตรีผู้หนึ่งกราบทูลทักท้วงว่าให้ทานเดือนละหนนั้นมากนัก ขอให้พระราชทานปีละหน พระเจ้ามหาติมจึงตรัสแก่มนตรีว่า เงินในท้องพระคลังนั้นเปรียบดั่งน้ำทะเลให้ทานแก่ราษฎรที่ยากจนเหมือนดังฝนตกทำให้แผ่นดินและต้นไม้มีความชุ่มชื้น และน้ำฝนนั้นก็มิได้ค้างอยู่กับต้นไม้แต่น้ำจะไหลคืนสู่ทะเลดังเดิมและน้ำทะเลไม่มีวันแห้ง มีใจความดังนี้

เงินท้องพระคลังพระมหากษัตริย์นั้นดั่งน้ำทะเลให้ทานแก่ผู้ยากจนประดุจหนึ่งฝนตกให้แผ่นดินและต้นไม้เย็น ครั้นขึ้นแล้วน้ำฝนก็จะซาไปท้องทะเลดังเก่า และน้ำฝนนั้นจะได้ค้างอยู่กับต้นไม้หาไม่ได้ อันทะเลนั้นบ่หอนจะแห้ง...

(พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน.2506:41-42)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหาติมเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรมและยึดมั่นในราชธรรมในข้อ "วาชไปยะ" ถึงแม้มนตรีจะทูลทักท้วง แต่พระองค์ก็ชี้แจงแนะนำให้เหตุผลด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา มีพระราชจริยวัตรที่นุ่มนวล ทรงยึดถือหลักธรรมใน

การปกครอง ชี้แจงให้มนตรีเข้าใจว่า เงินในท้องพระคลังเมื่อทำทานไปแล้วก็จะได้กลับมามากเหมือนเดิม ไม่ได้หมดไปไหน แสดงให้เห็นว่าทรงห่วงใยในทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎรอย่างแท้จริง

กาลต่อมามีครั้งพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีทรงเสด็จขึ้นในวันนั้นฝนทองได้ตกลงมาในพระราชวังเป็นอันมาก ทำให้มีทรัพย์สินในท้องพระคลังเพิ่มมากขึ้น เงินในท้องพระคลังไม่ได้พร่องเลย พระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีทรงเห็นว่า การทำบุญทำทานนั้น ถ้าใครทำทานก็จะมีบาปทั้งชาตินี้และชาติหน้า ดังความปรากฏในนิทาน

“ในกาลวันนั้นหาฝนทองตกลงในพระราชวังเป็นอันมากและมนตรีซึ่งกราบทูลให้ทำทานก็ปากปิดเจรจาเมื่อครั้งพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีเสด็จขึ้นในวันนั้นจึงตรัสแก่เสนาบดีทั้งปวงว่า อันการทำบุญให้ทานนั้น ถ้าบุคคลผู้ใดทำทานก็จะได้บาปโทษทั้งภาคนี้และภาคหน้า และฝนทองซึ่งตกลงมานั้นให้เก็บเอาไปใส่ไว้กับเงินที่ท้องพระคลัง และในแคว้นนั้นเงินทองก็ผุดขึ้นมาจากแผ่นดินเป็นหลายตำบลเงินที่ท้องพระคลังนั้นจะทำบุญให้ทานเท่าใดก็ได้ไม่หมดพร่อง...”

(พระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีทรงเสด็จขึ้นเป็นทาน.2506:42)

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “ราชาไปยะ” พระองค์ทรงสั่งสอนชี้แจงแนะนำ ด้วยการโน้มน้าวใจให้ข้อคิดกับเสนาบดีว่า การทำบุญให้ทานหากใครขัดนั้นก็เป็นบาปติดตัวไปในชาตินี้และชาติหน้า จะเห็นว่าพระองค์เป็นผู้ปกครองที่ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องไปตามทำนองคลองธรรม ผลจากการที่พระองค์ทรงมีหลักธรรมข้อนี้ส่งผลให้พระชันษาของพระองค์ยืนยาว เสวยราชสมบัติจนสิ้นพระชนม์ บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุขด้วยมีผู้ปกครองที่ทรงธรรม ดังตัวอย่าง

“ อายุได้ 152 ปี เสวยราชสมบัติจนตาย ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขด้วยทรงธรรมนั้นแลฯ”

(พระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดีทรงเสด็จขึ้นเป็นทาน.2506:41-42)

3.3 พระเจ้าวะดินชา

พระเจ้าวะดินชาให้ช่างทองนำปัทมราชที่มีราคาแพงหาค่าประมาณมิได้ ไปทำเป็นพระธำมรงค์ หลายวันต่อมาทรงเห็นว่าช่างทองมิได้เอาพระธำมรงค์มาให้ จึงให้มหาดเล็กไปตามช่างทอง เมื่อพระองค์ทราบข่าวปัทมราชนั้นแตกเป็นสองซีก พระองค์ก็มีเอาความผิดกับช่างทอง ทั้งยังตรัสด้วยวาจาอ่อนหวานกับช่างทอง ดังความที่ว่า

...จึงตรัสว่าปัทมราชแต่ก่อนเมล็ดเดียว บัดนี้แตกแตกออกเป็นสองซีกนั้นเหมือนในพระพุทธรูปเราคิดแล้วแต่ว่ายากแก่ใจช่างทองซึ่งจะทำพระธำมรงค์แต่องค์เดียวนั้น จะต้องทำเป็นสององค์ และช่างทองได้ยินพระเจ้า-

วะดินชาตรัสดังนั้น ความทุกข์ซึ่งหมกหมักอยู่นั้นก็คลายออก และหน้าซึ่งโคกเศร้าอยู่นั้น ก็ขึ้นบานสดใสในบัดเดี๋ยวนั้น และช่างทองกราบถวายบังคมสรรเสริญพระเดชพระคุณ และทูลว่าปัทมราชนี้พลัดมือตกถูกหน้าต่างแตกนั้นโทษข้าพเจ้าถึงตายแล้วและพระองค์เจ้าตรัสไล่เกล้าฯ ข้าพเจ้าทั้งนี้เหมือนหนึ่งพระราชทานชีวิตข้าพเจ้าคืนมาใหม่ ครั้นพระเจ้าวะดินชาได้ยืนช่างทองกราบทูล ก็ทรงพระเมตตาตรัสว่าอย่าทุกข์ตรอมเลย เอาปัทมราชนี้ไปทำพระอัมรค์มาเป็นสององค์เถิด

(พระเจ้าวะดินชาประหารชีวิตราชบุตร:2506:48)

ทันใดนั้นมนตรีผู้หนึ่งจึงทูลทัดทานพระเจ้าวะดินชาว่าปัทมราชนี้หายาก ควรจะลงพระราชอาญา ช่างทองทั้งปวงก็จะได้ดูเป็นเยี่ยงอย่าง พระเจ้าวะดินชาตรัสแก่มนตรีว่า ไม่มีใครที่อยากทำผิด ครั้นจะลงโทษก็จะตายเปล่า การฆ่าราชบุตรนั้นเหมือนการทำลายกำแพงเมือง ดังนี้

...กราบทูลเราทั้งนี้ก็ชอบอยู่แล้ว แต่มนุษย์นั้นใครหนอจะให้ผิดเป็นเพราะบาปเพราะเคราะห์ด้วยอุตุลเข้าแทรกจึงเป็นดังนี้ จะให้ช่างทองใช้ปัทมราชอย่างนี้ก็หายาก และรูปพรรณช่างทองแต่เพียงนี้ที่ไหนจะหามาใช้ได้ และซึ่งจะลงพระราชอาญานั้นก็ตายเปล่า ของก็จะไม่ได้ความครหานินทาที่จะเลื่องลืออยู่ อันธรรมเนียมพระมหากษัตริย์จำจะโปรดอาญาประหารราชบุตรฯ นั้นประดุจหนึ่งกำแพงเมือง ถ้ามิโปรดจะฆ่าเสียนั้นประดุจหนึ่งขุดอิฐรากกำแพงออกเสีย

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชบุตร:2506:49)

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าวะดินชาเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “วาชไปยะ” ถึงแม้พระองค์จะทราบว่ปัทมราชที่มีราคาแพงมากนั้นแตกออกเป็นสองซีก ทรงปรากฏทางพระราชจริยวัตรที่นุ่มนวล พระองค์จึงชี้แจงเหตุผลแก่มนตรีให้เกิดความเข้าใจสองประการด้วยกัน ประการแรกนั้น ไม่มีใครอยากทำผิด ปัทมราชนี้หายากและมีราคาแพงช่างทองก็ไม่สามารถขัดใช้ได้ ประการที่สอง ถ้าหากพระองค์ลงโทษช่างทองก็เกรงว่าจะได้รับคำครหานินทา ช่างทองก็ตายเปล่า เปรียบการฆ่าราชบุตรเหมือนการขุดและทำลายกำแพงเมือง ข้อความนี้พระเจ้าวะดินชาทรงเห็นว่า การทำร้ายผู้ที่อยู่ในปกครองเหมือนกับการทำลายความมั่นคงของชาติบ้านเมือง ผลจากที่พระองค์ทรงมีราชธรรม “วาชไปยะ” นี้จึงได้ให้เหตุผลชี้แจงที่ทำให้เกิดความเข้าใจกับผู้ใต้ปกครอง เป็นการสร้างรากฐานแห่งความจงรักภักดีและเคารพเทิดทูนให้ผู้ถูกปกครองพึงมีต่อผู้ปกครอง เหล่าเสนาบดีจึงทูลสรรเสริญพระองค์ ดังตัวอย่าง

“เสนาบดีกราบถวายบังคมทูลสรรเสริญพระเดชพระคุณ อันว่าพระองค์โปรดขณะนี้เลื่องลือเป็นแบบฉบับธรรมเนียมอยู่ในโลกนี้ จะได้เป็นอย่างธรรมเนียมสืบไป”

(พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชบุตร:2506:49)

ความอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงพระเจ้าวະดินชาเมื่อทราบความว่าพระราชบุตรได้ฆ่าบุตรของ
 ราษฎรเพื่อชิงนกสาธิกา พระองค์จึงตัดสินประหารชีวิตราชบุตรแต่เหล่าเสนาบดีได้ทูลทัดทาน
 พระเจ้าวະดินชาจึงตรัสว่า ราษฎรจะได้จดจำไว้เป็นเยี่ยงอย่าง ดังนั้นจึงควรลงโทษพระราชบุตร
 พระองค์ด้วย และเปรียบพระราชโอรสตั้งมะม่วงที่มีดวงแมลงเจาะไชเสียแล้ว เมื่อผลสุกคงไม่มีรส
 หวานดังเดิม ความว่า

...ซึ่งอัศรมหาเสนากราบทูลว่าพระราชโอรสจุรัศมีในดวงพระเนตรนั้นควรอยู่แล้ว และซึ่งจะฆ่าพระราช
 โอรสเสียว่ารัศมี ในดวงพระเนตรจะเสื่อมสูญไปนั้น เราไม่เห็นสมอันเป็นพระมหากษัตริย์รัศมีซึ่งจะเห็นสิ่งใดนั้น มิ
 ใช่ว่าจะไว้แก่พระองค์ ไว้แก่เสนาบดีทั้งหลาย อันพระมหากษัตริย์นั้นเอาไว้แต่พระภรรณพึงคำเสนาบดีต่างพระเนตร
 และซึ่งจะให้ไถ่โทษพระราชโอรสโอรสนั้นไช้ว่าเป็นราษฎรเหมือนกันจะได้หลบจำ ด้วยว่ากลัวจะเสียพัสดุทองเงิน
 อันพระราชโอรสนั้นถึงจะเสียทองเงินสักเท่าใดก็ดี ที่ไหนจะหลบจำชอบให้ฆ่าพระราชโอรสเสียจึงจะควร...ประดุจ
 หนึ่งผลมะม่วงเมื่อดิบนั้นฝาดเปรี้ยว สุกแล้วจึงหวานนั้นก็จริงอยู่ แต่ว่าเสนาบดีเห็นสิ่งใดกราบทูลแก่เรานั้น เราเป็น
 พระมหากษัตริย์ทรงธรรมจำจะปรึกษา ก่อน ในปรึกษาเราเห็นว่าผลมะม่วงนั้นว่าจะดีอยู่หาได้ บัดนี้เป็นดวงจับแต่
 อ่อนไปแล้ว ถึงแก่ก็ไม่โอฆารสที่ไหนจะขึ้นน้ำใจราษฎร อันไม่ขึ้นน้ำใจราษฎรจะเปรี้ยวเข็ดยิ่งกว่ามะขามอีก และ
 ว่าเป็นความคิดเด็กอยู่นั้นที่ไหนจะกลัวแก่ทนต์บนเล่า ชอบฆ่าเสียจึงจะควร

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษพระราชบุตร.2506:51-53)

เมื่อมนตรีกุญชรใหญ่กราบทูลพระเจ้าวະดินชาว่าการประหารชีวิตพระราชกุมาร ก็จะเป็นที่เลื่องลือ
 ให้เสื่อมเสียพระเกียรติ บุตรยายก็มีได้พินคินมาได้และเป็นบาปหนัก พระเจ้าวະดินชาก็รับฟังความ
 คิดเห็นของเหล่าเสนาบดี ดังความปรากฏในนิทาน

"...ซึ่งพระองค์จะให้ฆ่าพระราชกุมารเสียนั้นไม่มีบาปหรือ ถึงฆ่าพระราชกุมารเสียแล้ว ไซ้บุตรยายจะเป็น
 คินมาก็หาไม่ บาปจะซ้ำเติมไปอีก พระราชกุมารทำผิดรู้ทั่วแผ่นดิน พระองค์เจ้าทรงธรรมจะให้ฆ่าพระราชกุมาร
 เสีย จะลืออยู่ชั่วพระจันทร์พระอาทิตย์ และพระเจ้าวະดินชาตรึกในพระทัยแล้ว จึงให้เสนาบดีปรึกษาพร้อม
 กัน..."

(พระเจ้าวະดินชาพิพากษาโทษพระราชบุตร.2506:54)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าวະดินชาเป็นผู้ปกครองที่ทรงธรรม ในการปกครอง
 บ้านเมืองพระองค์ใช้หลักธรรม “วาชไปยะ” ทรงใช้วาจาที่ประกอบด้วยเหตุและผลที่น่าฟัง มีลักษณะ
 ของผู้ปกครองที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา มิได้เอาแต่พระทัยของพระองค์ ก่อ

ให้เกิดความยุติธรรมเที่ยงธรรมในการบริหารบ้านเมือง ด้วยพระองค์ทรงมีหลักธรรมข้อนี้จึงส่งผลให้ยายเฒ่าให้อภัยแก่ราชบุตรของพระองค์ และอวยพรให้มีพระชนมายุยืนยาว ดังตัวอย่าง

“...ข้าพเจ้ามิได้พยายาบทแก่พระองค์สืบไป แล้วขอให้พระชนมายุของพระองค์ยืนยาวไปตราบเท่าที่กำหนด...”

(พระเจ้าวระดินชาพิพากษาโทษพระราชนุตร.2506:55)

3.4 พระเจ้าวิวาทะ

พระเจ้าวิวาทะเมื่อทรงเห็นว่ามะม่วงที่เคยหวานโอชารส กลับมีรสขมด้วยมาณพลูกพืชขมที่โคนต้นมะม่วงและได้นำเครื่องขมมาแช่น้ำรดทุกวัน จึงทำให้พระองค์ทรงคิดได้และกลับพระทัยเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวางและรู้จักเอื้อเฟื้อให้ทานแก่ผู้อื่น พระองค์จึงตรัสให้ข้อคิดแก่เหล่าเสนาบดีว่า ไม้ขมมาปนกับไม้หวาน เปรียบดังเช่นคนดีไปคบกับคนไม่ดีก็จะกลายเป็นคนไม่ดีไปด้วย ความว่า

พระเจ้าวิวาทะก็ทรงพระวิตกว่า ไม้ขมมาปนด้วยไม้หวานๆ ก็พลอยขม ประดุจมาณพคนดีไปคบคนชั่วก็พาชั่วไป แต่นั่นก็จะละม้ายจริยะทริฐเสีย ...

(แปลงรสผลมะม่วง.2506:70)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าวิวาทะเป็นผู้ปกครองที่มีราชธรรม “วาทไปยะ” พระองค์จึงใช้ถ้อยคำตรัสเปรียบเทียบ ให้ข้อคิดแก่เหล่าเสนาบดี ว่าหากคบคนที่ดีก็จะเป็นคนดี แต่ถ้าหากคนดีไปคบกับคนชั่วก็จะพลอยเป็นคนชั่วไปด้วย ผลของการมีธรรมข้อนี้ส่งผลให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุขด้วยมีผู้ปกครองที่ทรงธรรม ดังตัวอย่าง

“บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขเพราะพระเจ้าทรงธรรมนั้นแลฯ”

(แปลงรสผลมะม่วง.2506:70)

ในการปกครองบ้านเมืองถ้าหากผู้ปกครองประพฤติตนตั้งมั่นในหลักธรรมแล้ว แต่ผู้ที่อยู่ในปกครองไม่ประพฤติปฏิบัติตนตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมบ้านเมืองก็มีอาจสงบสุขลงได้ ดังนั้นในการปกครองบ้านเมืองผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองควรอาศัยประโยชน์เกื้อกูลกัน และยึดมั่นในศีลธรรมถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ก็จะทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นสังคมมีความสงบสุขร่มเย็น

อย่างไรก็ตามหลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรมนี้แสดงให้เห็นว่า หลักธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ปกครองจะต้องยึดเป็นหลักในการปกครอง เพื่อรักษาความมั่นคงของชาติบ้านเมืองทำให้

ประชาชนพลเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข เนื้อหาที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม เป็นการเสนอภาพของพระมหากษัตริย์ที่ทรงตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม เพื่อรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง การปกครองโดยอาศัยธรรมดังกล่าว ทำให้ผู้ปกครองได้รับการยกย่องสรรเสริญ ผู้ที่อยู่ในปกครองมีความจงรักภักดี เคารพเทิดทูน ศรัทธา ในตัวผู้ปกครอง ส่งผลให้สถาบันการปกครองมีความมั่นคงยิ่งขึ้น บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

บทที่ 4

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหฺร่านราชธรรมโดยใช้หลักธรรม ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรม และราชสังคหวัตถุธรรม ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของพระมหากษัตริย์ในนิทานดังกล่าว สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า พฤติกรรมที่พระมหากษัตริย์ส่วนใหญ่ได้ประพฤติธรรม ดังนี้

1. ทศพิธราชธรรม ปรากฏจากพฤติกรรมพระมหากษัตริย์ทรงประพฤติ 8 ข้อ คือ ทาน , บริจาค , อาศขว์ , มัทพว , ตป , อกโกธ , อวิหีสญ , อวิโรธน

หลักธรรมที่ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครอง ที่สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง บำบัดทุกข์บำรุงสุข ตอบแทนน้ำใจไมตรีที่ดั่งาม เสริมสร้างแรงจูงใจให้แก่ราชการ ผู้ปกครองที่เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อความเรียบร้อยของบ้านเมือง มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ ความซื่อตรงต่อสัจจะวาจา มีอหฺยาศรัยไมตรีที่ดั่งาม มีสัมมาคารวะนอบน้อมถ่อมตนต่อผู้อื่น วางตนเสมอต้นเสมอปลาย รู้จักบังคับควบคุมตนเองมิให้กระทำผิด ขณะใจตนเอง รู้จักระงับขมใจให้สงบเยือกเย็น วินิจฉัยหรือตัดสินคดีด้วยความยุติธรรม มีความเมตตากรุณา ไม่เบียดเบียนในชีวิตและทรัพย์สินของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองปฏิบัติภารกิจที่ซื่อสัตย์สุจริต มีความเที่ยงธรรมให้ความสำคัญแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง

ผลจากที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้หลักธรรมนี้ในการปกครองทำให้ ได้รับการยกย่องสรรเสริญหายจากพระโรคที่ทรงประชวร มีพระชันษายืนยาว ผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ให้ความเคารพเทิดทูนศรัทธา มีความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง ผู้ใต้ปกครองมีความอบอุ่นใจ มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้ผู้ใต้ปกครองมีความสุขทั้งกายและใจ บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

2. จักรวรรดิวัตร ที่ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครองมี 6 ข้อ คือ ขตฺติเยสฺ , อนุยฺนเตสฺ , พราหมณคหปติเกสฺ , เนคมชานปเทสฺ , มิคปกฺชีสฺ , วิสุมโสมสฺ

หลักธรรมนี้ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครองซึ่งช่วยเหลือผู้ปกครองเมืองอื่นด้วยการแนะนำวิธีการปกครองบ้านเมือง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันถ้อยทีถ้อยอาศัยกันในญาดิวงศ์ ช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ที่อยู่

ได้ปกครอง เอาพระทัยใส่ต่อประโยชน์ของบ้านเมือง ให้ความมั่นคงปลอดภัยแก่ทุกสรรพสิ่งทั้งปวงที่อยู่ในปกครอง ไม่ละโมภคิดอยากได้ทรัพย์สินของผู้ที่อยู่ในปกครอง มิได้หวังแก่ประโยชน์สุขส่วนตน

ผลจากการปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ส่งผลให้ผู้ได้ปกครองมีความอบอุ่นใจ มีความรู้สึกปลอดภัย ผู้ที่อยู่ในปกครองไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ทำให้บ้านเมืองมีความมั่นคงปลอดภัย ไม่ก่อให้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างญาติวงศ์ ธรรมเป็นเสมือนกำแพงมิให้ข้าศึกบุกรุกบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นมีความมั่นคงถาวร

3. ราชจริยธรรม ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครอง 7 ข้อ คือ มิคปุกชีสุ, ปุตเตสุ, มิตตตามจุเจสุ, วาเนสุ พเลสุ จ, คาเมสุ นิคเมสุ จ, ฏฐเรสุ ชนปเทสุ จ และ สมจริยาธมมัม

หลักธรรมข้อนี้ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครองที่ทรงอบรมสั่งสอนพระราชโอรสธิดาไม่ให้ประพฤดิชั่วให้ตั้งอยู่ในคุณความดี และทรงมอบราชสมบัติไว้ในเวลาอันสมควร ช่วยเหลือผู้ปกครองเมืองอื่น เปี่ยมด้วยอัธยาศัยไมตรี รู้จักพิจารณาผู้อื่น และเอาใจใส่ให้อภัยแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง มีความรอบคอบ วางตนหนักแน่นไม่หวั่นไหวไปตามผู้อื่น ไม่เอาวัดเอาเปรียบผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ทรงป้องกันและแก้ไขมิให้กระทำผิด เยี่ยมเยือนสอบถามสารทุกข์ของผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง มีความห่วงใยประโยชน์สุขของบ้านเมือง ปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรมใช้สติปัญญาในการปกครองบ้านเมือง ให้ความมั่นคงปลอดภัยสร้างความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง มีความรักเปี่ยมด้วยความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเกื้อกูลให้ความคุ้มครอง ดูแลเอาใจใส่ มีความปรารถนาดีต่อผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีและมีความสุขปราศจากวิสัยในการวางอำนาจเหนือผู้อื่น

ผลจากการที่ผู้ปกครองประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม “ราชจริยธรรม” นี้ส่งผลให้ พระมหากษัตริย์หายจากพระโรคที่ทรงพระประชวร มีพระชันษายืนยาว และได้รับการยกย่องสรรเสริญ การปฏิบัติตามธรรมนี้เป็นเสมือนเกราะที่ช่วยป้องกันบ้านเมืองมิให้ข้าศึกบุกรุก ทำให้ในการปกครองบ้านเมืองมีความสงบร่มเย็น

4. ราชสังคหวัตถุ ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครองที่ทรงประพฤติธรรมมี 3 ข้อ คือ สัสเมธัง, บุริสเมธัง, วาชไปยะ

หลักธรรมที่ปรากฏจากพฤติกรรมผู้ปกครองที่ให้ความสำคัญในการบริหารบ้านเมืองโดยไม่คิดที่จะเก็บภาษีที่ไม่เคยเก็บ และลดภาษีที่เคยเก็บให้น้อยลงกว่าเดิม รู้จักพิจารณาคน รู้จักใช้วาทศิลป์ ชี้แจงแนะนำด้วยเหตุผลและมีประโยชน์เปี่ยมด้วยความเมตตา กรุณา ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างผู้ปกครองและผู้ได้ปกครอง

ผลจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามหลักธรรมราชสังคหวัตถุนี้ส่งผลให้ เศรษฐกิจของบ้านเมืองดีขึ้น ผู้ปกครองได้คนดีมีความสามารถเข้ารับราชการ ผู้ปกครองได้รับการยกย่องสรรเสริญ เกิดความยุติธรรมในการปกครอง บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

นอกจากนี้ยังพบว่าพระมหากษัตริย์บางพระองค์ประพฤติดลลาดจากธรรมด้วยหลงผิดไปชั่วขณะ เช่น เพราะความประมาท เพราะความเห็นแก่ตัว และเพราะความโลภ แต่เมื่อทรงสำนึกได้ก็ทรงหันมาประพฤติธรรมตามเดิม และจากการที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐานเดิมเมื่อมีเหตุที่ทำให้ทรงประพฤติดลลาดจากธรรม ประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองจึงมิได้ถือโกรธกลับให้อภัย และถวายพระพรให้พระมหากษัตริย์มีพลกำลังในการปกครองบ้านเมืองให้สงบสุขต่อไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม โดยพิจารณาจากพฤติกรรมตัวละครพระมหากษัตริย์ จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ประพฤติธรรมตรงกับหลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชจริยธรรม และราชสังคหวัตถุธรรม ทรงมีความมุ่งมั่นในการประกอบราชกิจเพื่อแก้ไขความทุกข์ยากของราษฎร ช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขและทรงปกครองบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง

เนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นการสั่งสอนจริยธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ และมุ่งเสนอตัวละครพระมหากษัตริย์ “ผู้ทรงธรรม” เสนอภาพพระมหากษัตริย์ในอุดมคติว่ามีคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์คือ รู้จักพิจารณาคนในปกครอง รู้จักวางตนในหมู่ญาติ เป็นผู้มีความเมตตากรุณา มีความยุติธรรม เป็นผู้ให้อย่างแท้จริง ไม่โลภเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อประโยชน์สุขต่อส่วนรวม และบทบาทหน้าที่คือ ดูแลทุกข์สุขของราษฎร แก้ไขปัญหาความทุกข์ยากและปกป้องชีวิตราษฎร เก็บภาษีแต่พอควร พินาศชาติตดินคดียุติธรรม บำบาทหน้าที่ที่เน้นเป็นพิเศษ คือการบริจาคตาน

อย่างไรก็ตามในการปกครองบ้านเมืองนั้นมิได้ราบเรียบเสมอไป นิทานอิหร่านราชธรรมได้เสนอภาพปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการปกครองบ้านเมืองหลายประการ เช่น ปัญหาที่เกิดจากความประมาท ความโลภ และความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดจากผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์มิใช่เกิดจากราษฎรที่เป็นผู้ถูกปกครอง ราษฎรที่อยู่ในเรื่องนี้ล้วนยอมรับการปกครองของกษัตริย์และพร้อมที่จะให้อภัยเมื่อพระมหากษัตริย์หลงผิด และให้กำลังใจ ดังนั้นนิทานอิหร่านราชธรรมจึงเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นราชธรรมของพระมหากษัตริย์และต้องการเสนอภาพ

ให้ชัดเจนว่าหากผู้ปกครองประพฤติธรรมแล้วราษฎรย่อมเคารพเทิดทูน ถวายความจงรักภักดี ทำให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

จะเห็นว่านิทานเหล่านี้เป็นเรื่องเตือนใจให้พระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองโดยยึดมั่นในหลักธรรม ซึ่งมีได้เป็นเพียงนิทานสอนใจพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากยังสอนใจผู้อ่านทุกยุคทุกสมัย ให้ยึดถือเป็นแบบอย่างในการประพฤติตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม

อนึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาในนิทานอิหร่านราชธรรมอย่างละเอียดปรากฏว่า มีการคัดลอกชื่อพระมหากษัตริย์ของนิทานคลาดเคลื่อนไป เห็นได้จากตอนเริ่มต้นของนิทานได้กล่าวถึงพระเจ้ามามุนเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงบะดัด ได้ไปเคารพพระบรมศพพระเจ้าเนาวสวาน และได้่านนิทานทั้ง 12 เรื่อง แต่ในตอนท้ายของนิทานได้กล่าวถึงพระเจ้าหุมายูนว่าคัดลอกนิทานทั้ง 12 เรื่อง และลาพระศพพระเจ้าเนาวสวานวาทิน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะมีการคัดลอกเนื้อหาของนิทานมาจากหลายสำนวนจึงทำให้มีการคัดลอกเนื้อหาของนิทานคลาดเคลื่อนไป

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม คือ ควรมีการนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กัณวีย์ สันติกุล. (2542). *อาหารับนิทานของเสฐียรโกเศศ : การศึกษาข้ามวัฒนธรรม*.
วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- กุสุมา รักษมณี. (2513). *รूपายาตของฮะกิม โอมาร์ คัยยัม พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์-
เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์*. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. (ภาษาไทย).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- _____. (2528, 8 มิถุนายน). *ลิลิตอิหร่านราชธรรมวรรณคดีในอัฐมและนวมรัชกาล*.
ศิลปวัฒนธรรม. 6 (8) : 66-69 .
- ฉัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ. (2542). *การวิเคราะห์ลักษณะความเป็น "ธรรมราชา" ของกษัตริย์ในวรรณ-
คดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2352)*. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม .
(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .ถ่ายเอกสาร.
- ชัยณรงค์ โคตะนันท์. (2533). *อุดมคติเกี่ยวกับผู้นำในวรรณกรรมอีสานประเภทวรรณกรรม
คำสอน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.ถ่ายเอกสาร.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2519). *"ความคิดทางการเมืองเรื่องธรรมราชาและทศพิธราชธรรม" ใน
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน*.หน้า 131-132 .
ม.ป.พ.
- ทรงวิทย์ ศรีแก้ว. (2530). *ทศพิธราชธรรม*.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- นันทนา กปิลกาญจน์. (2542). *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก*.พิมพ์ครั้งที่ 6 .กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์.
- นิตยา แก้วคัลณา. (2542, 1 มกราคม - เมษายน). *ภาพสะท้อนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ใน
วรรณกรรมไทย*. *วารสารธรรมศาสตร์*. 25 (1) . 127-135.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2542). *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา*. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ -
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงศ์เชษฐ์ วัชรชูพันธ์. (2527). *อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อความคิดทางการเมืองของ
สุลักษณ์ ศิวรักษ์*. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครอง) . กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. (2528). **วรรณคดีนานาชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2.** กรุงเทพฯ : บำรุงสาส์น.
พรพิไล เลิศวิชา. (2544). **นิทานสิบสองเหลี่ยม.** กรุงเทพฯ : ธารปัญญา.

พระธรรมปิฎก.(ป.อ. ประยุตโต). (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.**

พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพเวที (ประยุตต์ ประยุตโต). (2536). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.**

พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิฑูร มลิวัลย์. (2528). **หลักธรรมสำหรับการปกครอง.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

พุทธทาสภิกขุ. (2537). **ทศพิธราชธรรม.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2538). **พระมหากษัตริย์ราชย์.** ใน **หนังสือที่ระลึกวันสมเด็จ**

พระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี. หน้า 20 . กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,ศิลปศาสตร์. (2529). **การเมืองการปกครองของไทยในเอเชีย**

หน่วยที่ 8-15 .นนทบุรี : โรงพิมพ์สุโขทัยธรรมมาธิราช.

รื่นฤทัย ลัจจพันธุ์. (2540). **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศที่มีต่อวรรณกรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3 .กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ไธยาน อรุณรังษี. (2544). **อิหร่านอยู่แห่งอารยธรรม.** กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมสถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน.

วัฒนชัย หมั่นยิ่ง. (2533). **ภาพลักษณ์ของผู้ปกครองในบทละครการเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้า**

กรุงธนบุรี. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) . กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

ศิริมา เจนจิตมัน. (2528). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาว**

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต

(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ศิลปากร,กรม. (2465). **นิทานอิหร่านราชธรรม 12 เรื่อง (ที่เรียกกันมาว่าเรื่อง 12 เหลี่ยม)**

ประชุมปกรณ์ ภาคที่ 1. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงตลับ สุวงศ์-

วัฒนศักดิ์ ท จ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร.

ศิลปากร,กรม. (2506). **นิทานอิหร่านราชธรรม(ประชุมปกรณ์) เล่ม 1 .** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

สมบุญ สุขสำราญ. (2527). **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.**

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). *ความคิดทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- สวัสดี สุวรรณสังข์. (2528). *หลักการกระทำดีในทัศนะของศาสนาสำคัญในประเทศไทย, การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ. กรมการฝึกหัดครู. ถ่ายเอกสาร.
- สุกัญญา ภัทรราชย์. (2539, ธันวาคม). "นิทานอิหร่านราชธรรม:กรณีตัวอย่าง 12 เรื่องที่นักปกครองพึงรู้". *ภาษาและวรรณคดีไทย*. 13 (1). 65-73.
- สุธรรม แสงประทุม . (2545,มิถุนายน - สิงหาคม). *วรรณกรรมเปอร์เซียบนแผ่นดินไทย, "ความรัก ความงดงามทางจิตวิญญาณที่ปรากฏในบทกวีเปอร์เซียและบทกวีไทย"*. *สาส์นอิสลาม*. 1 (2) :121-123.
- อาทิตยา จารุจินดา. (2535). *วรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ภาคผนวก ก

ชื่อกษัตริย์ของชนชาติเปอร์เซีย

กุสุมา รัชสมัย (2513 : 121) ได้กล่าวถึง ประวัติศาสตร์และประวัติวรรณคดีของชนชาติ เปอร์เซีย เพื่อจะได้เข้าใจถึงการปกครองและความเป็นมาและชื่อต่างที่ปรากฏในนิทานอิหร่าน- ราชธรรม ดังนี้

ชาวเปอร์เซียสืบเชื้อสายมาจากพวกอารยัน ซึ่งอพยพมาจากแถบทะเลสาบแคสเปียน มาตั้งรกรากอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำไทกริส - ยูเฟรติส เหนืออ่าวเปอร์เซีย มีความเป็นมาดังนี้

1. ยุคเปอร์เซียเก่า (Old Persia)

ศตวรรษที่ 7 ก่อนคริสตกาล	ไซโรแอสดอร์คิดตั้งลัทธิศาสนาขึ้นเรียกว่าลัทธิไซโร-แอสดเรียน (Zoroastrism)
ปี 550-330 ก่อนคริสตกาล	ราชวงศ์อาเคเมเนียน (Achaemenians) ปกครองเปอร์เซีย
ปี 331- ก่อนคริสตกาล	พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยกมารุกรานและต่อมาพวกปาร์เธียน (Parthians) ก็เข้ามาปกครองเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางวรรณคดีในยุคนี้ มีเพียงแผ่นศิลาจารึกภาษาเปอร์เซียเก่าอยู่เล็กน้อย

2. ยุคเปอร์เซียกลาง (Middle Persia) ค.ศ 225 - 651

ในยุคนี้กษัตริย์วงศ์สัสซานีเยน (Sassanian) ปกครอง

ค.ศ. 531 – 578	พระเจ้านุสิรวัน (Nushirvan the Just) ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์การศึกษาภาษากรีกและสันสกฤต และทรงคุ้มครองนักปราชญ์ที่ลี้ภัยมาจากสำนักของจักรวรรดิจัสติเนียน ภาษาที่ใช้คือภาษาปะลาวิ (Pahlavi) ซึ่งสืบมาจากภาษาเปอร์เซียเก่า มีเอกสารบันทึกตำนานประวัติศาสตร์เหลืออยู่ถึงปัจจุบันบ้าง เป็นบางชิ้นและมีหนังสือบันทึกคำสอนของไซโรแอสดอร์เรียกว่าอเวस्ता (Avesta)
----------------	--

3. ยุคเปอร์เซียใหม่หรือเปอร์เซียอิสลาม (Modern or Islamic Persia)

ค.ศ. 651 ถึงปัจจุบัน แบ่งเป็น 3 สมัย คือ

3.1 สมัยอาหรับเป็นประมุข (Arab Hegemony) ค.ศ. 651 – 850

ในสมัยนี้อาหรับมีชัยเหนือเปอร์เซีย นำวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาสู่เปอร์เซียเป็นอันมากมีการศึกษาภาษาอาหรับและแม้แต่ภาษาเปอร์เซียใหม่ซึ่งสืบมาจากภาษาปะลาวิกก็ได้แบบอย่างจากอาหรับ พวกโซโรแอสเตอร์หลายคนอพยพไปอยู่ที่อินเดีย ต่อมาเรียกว่าพวกปาร์ซี (Parsees)

ค.ศ. 661 – 750

กษัตริย์วงศ์อุมัยยะฮ์ (Ummayah) ปกครอง

ค.ศ. 750 - 850

กษัตริย์วงศ์อับบาซิด (Abbasid) ปกครอง

ค.ศ. 786 - 809

พระเจ้าฮารูน อัล – รอชิด (Haroun al Rashid) ปกครอง

ค.ศ. 839 – 923

นักประวัติศาสตร์เปอร์เซียชื่อตาบารี (Tabari) เขียนประวัติศาสตร์ไว้เป็นภาษาอาหรับ

3.2 สมัยฟื้นฟูของเปอร์เซีย (Persian Renaissance) ค.ศ. 850 – 1258

ค.ศ. 875 - 999

กษัตริย์วงศ์สะมานิด (Samanid) ปกครอง

ค.ศ. 937 - 1048

มีนักประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ชื่ออัล – บารูนี (AL-Baruni)

ค.ศ.1037-1157

กษัตริย์วงศ์เซลยูกปกครอง

ค.ศ. 1092

ในซาม อุลมุลก์ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแคว้นคอรัลสถานและตั้งโรงเรียนที่กรุงแบกแดดชื่อโรงเรียนไนซามียะฮ์ (Nizamiyah)

ค.ศ. 1059 -1111

อัล-ฆะซาลิ (Al- Ghazali) ผู้ได้ฉายาว่า “Proof of Islam” เขียนเรื่องเกี่ยวกับหลักของซูฟี ส่วนใหญ่ใช้ภาษาอาหรับงานชิ้นนี้ช่วยให้มีคนสนใจพวกซูฟีมากขึ้นและมีอิทธิพลต่อความคิดของกวีในสมัยต่อมา

ค.ศ. 1219 – 1227

เจงกิส ข่าน ยกมารุกรานเปอร์เซีย

ค.ศ. 1235 – 1265

ฮูลากู ข่าน ยกมารุกรานเปอร์เซีย

3.3 สมัยหลังจากชัยชนะของพวกมองโกลที่กรุงแบกแดด ค.ศ. 1258 ถึงปัจจุบัน

ค.ศ. 1265 –1337

พวกมองโกลปกครองเปอร์เซีย ในระยะนี้พวกมองโกลส่วนมากเปลี่ยนมารับนับถือศาสนาอิสลาม

ค.ศ. 1357-1384

กษัตริย์ชาห์ ชูญา (Shah Shuja) เป็นองค์อุปถัมภ์หาฟิซ (Hafiz) กวีเอกในสมัยนี้

ค.ศ. 1405 – 1502

เตอร์กมีอำนาจในเปอร์เซีย

ค.ศ. 1499 -1736

กษัตริย์วงศ์สะฟาวิ (Safawi) ปกครอง

ค.ศ. 1794 -1925

กษัตริย์วงศ์คะญาร์ (Kajar) ปกครอง

ค.ศ. 1849

ตั้งลัทธิศาสนาใหม่ เรียกว่า บาฮาอิ (Bahai)

ค.ศ. 1906

เริ่มมีรัฐธรรมนูญ

ค.ศ. 1925

ตั้งราชวงศ์ปะลาวิ

ในสมัยนี้วรรณคดีเปอร์เซียเฟื่องฟูมาก มีกวีที่มีชื่อเสียงหลายคน ได้แก่ รุมิ (Rumi) เขียนกวีนิพนธ์เรื่องยาวชื่อ มัชนาวิ (เรียกตามคำประพันธ์) เป็นหนังสือที่ชาวตะวันตกเรียกว่า The Divine Comedy of Islam และเรื่อง ดิวาน (Divan) ซึ่งรวมบทโคลงที่ใช้สำหรับร้องสด (Ode) ต่อมากวีที่เขียนเกี่ยวกับศาสนาอีกคนหนึ่งชื่อ อิการิ (Iragi) แต่ไม่มีปรากฏมากนักที่มีชื่อเสียงอีกคนหนึ่งคือสะดิ (Sadi) เขียนเรื่องกุลิสตัน (Gulistan) และบอสตัน (Bostan) และหาฟิซกวีผู้มีกษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ ชอบเขียนโคลงสั้นๆ แสดงความรื่นเริง (Lyric)

กวีคลาสสิกที่มีชื่อเสียงเป็นคนสุดท้ายคือญามิ (Jami) ซึ่งเป็นทั้งนักปราชญ์และกวีที่เชื่อเรื่องความประหลาดมหัศจรรย์ด้วย

ในระย่นัวรรณคดีเปอร์เซียมีอิทธิพลต่อวรรณคดีเตอร์กมากนอกจากนั้นยังแผ่ไปถึงราชสำนักโมกุลแห่งอินเดีย ดังที่ปรากฏว่าเคยมีกวีเปอร์เซียไปอ่านโคลงถวายกษัตริย์แห่งราชสำนักนี้

ในศตวรรษที่ 19 ความนิยมในลัทธิบะฮาอิมียามากจนกวีส่วนใหญ่นำไปกล่าวในผลงานของตน

ความเคลื่อนไหวที่สำคัญอีกอย่างคือเริ่มนิยมตีพิมพ์และแปลผลงานของกวีคลาสสิกในยุโรป.

ภาคผนวก ข

เรื่องย่อนิทานอิหร่านราชธรรม

พระเจ้ามามูน แห่งกรุงบัตแดดได้ยินเรื่องมณฑปที่ฝังพระศพพระเจ้าเนาวสวานซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรมอันประเสริฐ จึงได้เสด็จไปเมืองมะดาวันเพื่อไปเคารพพระบรมศพนั้น เมื่อไปสืบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ พระเจ้ามามูนได้ค้นพบพระมณฑปจึงได้เสด็จเข้าไปยังที่บรรจุพระบรมศพ ได้พบจารึกอักษรในแผ่นทอง เป็นข้อบัญญัติและนิทานทำนองคลองธรรมไว้ในมณฑปทั้ง 12 เหลี่ยม สำหรับพระมหากษัตริย์และเสนาบดีได้ปฏิบัติตาม ข้อความเหล่านั้นปรากฏในบานประตูเหล็ก บนแผ่นทับทิม พระอามรงค์ ปัทมราช และฝ่าผนังพระมณฑป เพื่อให้อาณาประชาราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรข้อความทั้งหลายทั้งหมดแล้วพระเจ้ามามูนได้เสด็จไปรอบมณฑป 12 เหลี่ยมเพื่ออ่านนิทานที่จารึกไว้ 12 เรื่องดังนี้

นิทานเรื่องที่ 1 พระเจ้าฟาริดุนหาโลหิตเด็กเป็นกระสายยา

พระเจ้าฟาริดุนประจวบพระโรคในทรง แพทย์ยาประกอบโอสถถวายพระโรคของพระองค์ก็มีคลาย แพทย์จึงกราบทูลว่า พระโรคนี้ต้องรักษาด้วยโลหิตเด็กอายุ 12 ปี พระโรคของพระองค์จึงจะคลาย พระเจ้าฟาริดุนจึงให้ทหารไปตีฆ้องร้องป่าวว่าใครจะแลกบุตรอายุ 12 ปี กับทองคำเท่าผลพิก สามีและภรรยาคนหนึ่งจึงนำบุตรชายมาแลก ด้วยว่ายากจนมีบุตรถึง 9 คนเลี้ยงไม่ไหว ทหารจึงนำเด็กมาถวายพระเจ้าฟาริดุน พระเจ้าฟาริดุนจึงให้เหล่าเสนาบดีทั้งปวงปรึกษากันแล้วมีความเห็นว่าฆ่าเด็กเพื่อเอาโลหิตนั้นเป็นบาปหนัก แต่ถ้าหากพระองค์สวรรคตบ้านเมืองก็จะไม่สงบสุข แต่ในที่สุดพระองค์ก็กลับคิดได้เมื่อได้ฟังคำของเด็ก พระองค์ก็มีได้เกรงกลัวต่อความตายที่จะมาถึง แล้วจึงตรัสว่าถึงจะหายจากพระโรคแต่ก็มีได้พ้นความตาย และยังทำให้พระองค์ผู้ทรงธรรมอยู่แต่ก่อนพลอยมัวหมองไปด้วย พระองค์จึงได้ปล่อยเด็กไปและพระราชทานเสื้อผ้าเงินทองแก่เด็ก แล้วพระองค์ก็หายจากพระโรคที่ทรงประจวบด้วยอำนาจแห่งความเมตตากรุณา

นิทานเรื่องที่ 2 พระเจ้าหุมาเยนคิดเก็บภาษีผลทับทิม

สมเด็จพระเจ้าหุมาเยนเสวยราชสมบัติ ณ เมืองบุศรา ทรงม้าเสด็จประพาสป่าและแวะเข้าไปขอเสวยน้ำดื่ม ผู้เฒ่านายสวนจึงคั้นน้ำทับทิม 1 ลูก ถวายได้น้ำทับทิมหนึ่งชามใหญ่ พระเจ้าหุมาเยนคิดจึงคิดในใจว่าจะเก็บภาษีผลทับทิม จากนั้นพระองค์จึงตรัสให้นายสวนคั้นน้ำทับทิมอีก 1 ชาม นายสวนคั้นน้ำทับทิมถึง 10 ลูก น้ำทับทิมก็ไม่ได้เต็มชาม และเมื่อพระองค์เลิกความคิดเก็บภาษีผลทับทิม ผลทับทิมนั้นก็กลับมีน้ำดังเดิม นายสวนจึงเล่าว่า พระมหากษัตริย์เมืองเราคิดเก็บภาษีผลทับทิมทำให้น้ำทับทิมแห้งไป ผลไม้ต่างๆ จะคลาไคล และไม่ค่อย

ออกผลเท่าที่ควร เมืองใดที่เรียกเก็บภาษีก็ไม่ค่อยมีผู้ทำเรือกสวนไร่นา ไร่นานั้นก็ร้างไป แต่ถ้าลดภาษีลงก็จะมีคนทำมากขึ้นพืชพรรณก็จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วย นายสวนกล่าวดังนั้น พระเจ้าหุมาเยนเห็นจริงด้วย เมื่อเสนาบดีมาด้นายสวนรู้ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ก็ตกใจหน้าเผือดไป พระเจ้าหุมาเยนจึงมีรับสั่งมิให้เก็บภาษีในจังหวัดนี้ เมื่อพระองค์เสด็จกลับถึงวังจึงสั่งแก่เสนาบดีว่า สิ่งใดที่ไม่เคยเก็บภาษีก็อย่าเรียกเก็บ ภาษีผ่านด่านซึ่งเคยเรียกเก็บนั้นให้ลดลงกว่าแต่ก่อน ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาช่วยอากรต่างๆ ก็เก็บได้มากขึ้นทุกปี ประชาชนมีความสุข

นิทานเรื่องที่ 3 พระเจ้าสันทันยังเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ

สมเด็จพระเจ้าสันทันเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์กับเหล่าทหาร และยิงเด็กเลี้ยงโคตายด้วยเข้าพระทัยผิดคิดว่าเนื้อ ทหารจึงนำเอาเด็กมาถวายพระองค์ พระเจ้าสันทันจึงทรงพระกันแสง โศกเศร้าเสียใจ จึงให้ทหารนำศพเด็กไปเสาะหาบิดามารดาแล้วพาเข้าไปในเมือง ให้ทำการแต่งศพตามธรรมเนียมแล้วเอาทองคำสูงเท่าพระองค์ เอาพระแสงเกาทัณฑ์วางไว้บนกองทอง แล้วตรัสแก่บิดามารดาของเด็กว่า อย่าให้เป็นกรรมเป็นเวรแก่กัน ถ้าไม่เอาโทษจะให้ทองสูงเท่าตัวเรา นี้ ถ้ามิยอมเอาทอง ก็จงเอาพระแสงเกาทัณฑ์ยิงให้พระองค์ตายแทนบุตรของท่านเถิด บิดามารดาก็ยกโทษให้โดยไม่คิดพยาบาทพระองค์ และอวยพรให้พระเจ้าสันทันมีพระชันษายืนยาว พระเจ้าสันทันได้ยินดังนั้นก็ทรงมีเมตตาแก่บิดามารดาเด็ก แล้วพระราชทานเสื้อผ้า ยกเว้นภาษี แล้วให้ทองซึ่งกองไว้ไปส่งแก่บิดามารดาเด็กนั้นก็กลายเป็นเศรษฐี

นิทานเรื่องที่ 4 พระเจ้าบรมมดั่งคนคิดเป็นเสนาบดี

พระเจ้าบรมมดั่งครองราชสมบัติในเมืองหิรันดร์ พระองค์ไม่เอาพระทัยใส่ในราชการบ้านเมือง พระองค์สนพระทัยเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์เป็นนิตย์ ปล่อยให้เหล่าเสนาอำมาตย์ว่าราชการบ้านเมือง เหล่าเสนาอำมาตย์จึงคิดขบถต่อแผ่นดิน เบียดบังภาษีอากรไว้เป็นประโยชน์ส่วนตน ทำการข่มเหงราษฎรและบ้านเมืองมีความเดือดร้อนมาก ราษฎรก็พากันหนีไปอยู่เมืองอื่น เหล่าเสนาอำมาตย์ก็พากันคิดขบถถึงกับชักศึกเข้าเมือง พระองค์ก็ยังไม่สนพระทัยเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์อีก ขณะนั้นเองก็เกิดอาเพศเทวดาดลพระทัยให้พระองค์เห็นเป็นเด็กเลี้ยงแกะจับสุนัขเสียบปลายไม้แล้วถลกหนังทั้งเป็น พระองค์จึงตรัสถามเด็กนั้นจึงเล่าให้ฟังว่า เดิมสุนัขตัวนี้ข้าพเจ้าเลี้ยงแต่เด็กให้กินด้วยนอนด้วยจนคุ้มใหญ่ แต่สุนัขกลับมิได้ระลึกรู้ถึงคุณไปคบบางเลื่อให้มาหักคอแกะกินทุกวัน จึงต้องฆ่าสุนัขเสีย พระเจ้าบรมมดั่งก็ทรงจำไว้ในพระทัยจึงทรงระลึกได้ให้จับเหล่าเสนาอำมาตย์สอบสวนความผิด และทราบว่เหล่าเสนาอำมาตย์ไม่ซื่อสัตย์ จึงสั่งให้ถลกหนังเสียบขอไว้ดังเช่นเด็กเลี้ยงแกะทำกับสุนัขนั้น ราษฎรทั้งปวงได้ยินก็เลื่องลือกันไป ราษฎรที่แตกหนีไปก็กลับมามาก บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

นิทานเรื่องที่ 5 สัตว์เดียรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาวสว่น

พระเจ้าเนาวสว่นเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงคุณธรรม เอาพระทัยใส่ในความทุกข์ร้อนของราษฎรยิ่งนัก โปรดให้แขวนระฆังไว้ที่หน้าประตู กาลวันหนึ่งแม่ (ล่อ = สัตว์ลูกผสม ครึ่งม้าครึ่งลา) ตัวหนึ่งผอมแห้งหุ้มกระดูก มาลั่นระฆังร้องทุกข์ พระองค์จึงสั่งให้สืบหาเจ้าของแม่ตัวนั้น แล้วรับสั่งให้เจ้าของล่อตัวนั้นของเอาข้าวและหญ้าให้กินทุกวัน แมื่ก็อ้วนขึ้นดังเดิม ต่อมาหญิงชรามาร้องทุกข์เรื่องไม่ได้รับความยุติธรรมเรื่องที่ดินด้วยเสนาบดีปลุกเร้าในที่พักอาศัยของตน ซึ่งพระองค์ก็ทรงได้ถามเสนาบดี จึงทราบว่เสนาบดีนั้นทำผิดจริง พระเจ้าเนาวสว่นจึงให้ถอดหนังสือเสนาบดีเสียไว้ที่บ้านนั้น ตั้งแต่บัดนั้นมา เสนาบดีและราษฎรก็มีข่มเหงกันอีกเลย

นิทานเรื่องที่ 6 พระเจ้าเนาวสว่นพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน

มีเศรษฐีผู้หนึ่งยากจนจึงขายที่บ้านของตน เศรษฐีผู้มาซื้อที่นั่นพื้นดินเพื่อปลูกเรือนพบตุ่มทอง 7 ตุ่ม ตุ่มเงินตุ่ม 1 หีบเหล็กหีบ 1 มีพลอยทับทิมอันมีค่าอยู่ในหีบมากมาย เศรษฐีผู้ซื้อจึงบอกให้เศรษฐีผู้ขายที่ดินมาเอาสมบัติไป แต่เศรษฐีที่ขายที่ดินก็ไม่ยอมรับ ทั้งสองตกลงกันมิได้ แต่กล่าวว่ทรัพย์นี้เป็นของแผ่นดินควรเป็นของพระมหากษัตริย์ เศรษฐีทั้งสองก็ทูลเกล้าฯ ถวาย พระเจ้าเนาวสว่นก็ไม่ยอมรับสมบัติเหล่านั้น จึงทรงพระกรุณาตรัสถามเศรษฐีทั้งสองว่า มีบุตรหรือไม่ เมื่อทราบว่าเศรษฐีทั้งสองมีบุตรชายและบุตรสาว พระองค์จึงยกให้เป็นสินสมรสแก่บุตรเศรษฐีทั้งสอง กาฐิเสนาบดีทั้งปวงยกมือถวายบังคมถวายพระพร ฟาฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล บ้านเมืองมีความสงบสุข

นิทานเรื่องที่ 7 พระเจ้าม้นสุรพระภรรณติง

พระเจ้าม้นสุรเสวยราชสมบัติ ณ เมืองเหรราช ผู้ทรงธรรมทรงประจวบพระภรรณทั้งสองไม่ได้ยิน เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้หนึ่งกราบทูลแก่พระเจ้าม้นสุรว่าอาจรักษาให้หายได้ด้วยราชธรรมของพระองค์ แล้วเล่าให้ฟังว่า ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งชื่อพระเจ้ายม้สิดเสวยราชสมบัติ ณ เมืองยูมาน ให้ราชทูตทูลพระราชาสันไปถึงเจ้าเมืองอรุ่มว่าเหตุใดจึงครองราชสมบัติได้ถึง 20 ปี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน พระชันษาก็ยืนหาอันตรายมิได้ พระเจ้าอรุ่มจึงให้ราชทูตซึ่งมาจากเมืองยูมานมาดูตัวอย่างการปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุข ด้วยการทำทานประชาชนก็อวยพรก็จะสรรเสริญพระองค์ พรของราษฎรจะทำให้พระองค์พระวรกายแข็งแรง มีพระชนมายุยืน แล้วตรัสแก่ราชทูตไปกราบทูลแก่พระเจ้ายูมาน พระเจ้ายูมานก็ทรงปฏิบัติตามพระเจ้าอรุ่ม พระเจ้ายูมานก็มีพระชันษายืนไม่มีภัยอันตรายใดๆ ครองราชสมบัติ นานถึง 120 ปี ครั้นพระเจ้าม้นสุรได้ยินเสนาบดีกราบทูลเรื่องราวของพระเจ้ายูมานก็ตรัสว่าพระองค์ไม่ได้กลัวตาย แต่ทรงกลัวว่ราษฎรร้องทุกข์พระองค์จะไม่ได้ยิน แล้วตรัสสั่งแก่เสนาบดีให้ตีฆ้องร้องป่าว

ว่า ถ้าใครต้องการร้องทุกข์แก่พระองค์ให้หมั่นเสื่อดำมาร้องทุกข์ พอพระองค์ตรัสดังนั้น พระภรรณซึ่งตั้งนั้นก็หายไป

นิทานเรื่องที่ 8 พระเจ้ายินนุเลี้ยงลูกโจร

พระเจ้ายินนุ เสวยราชสมบัติเมืองมิเสน เสด็จออกไปประพาสป่าได้พบลูกโจร ถูกนำมาทิ้งไว้กลางป่า พระองค์จึงนำมาเลี้ยงไว้พระราชทานชื่อกุมารนั้นว่า “บะดัด” และเมื่อ บะดัดเติบโตขึ้นจึงแต่งตั้งให้เป็นมนตรี แต่บะดัดลูกโจรนั้นกลับมีนิสัยคล้ายโจร ทำความชั่วซ่มเหง เอาทรัพย์สินเงินทองของราษฎร เมื่อพระเจ้ายินนุทราบความจริง บะดัดเกรงกลัวความผิดจึงหนีไปเป็นหัวหน้าโจร พระเจ้ายินนุจึงแต่งกลอุบายให้ทหารไปจับบะดัด เมื่อจับได้ก็สั่งให้ประหารชีวิต บะดัดทั้งเมียและลูก เสนาบดีผู้หนึ่งทูลขอชีวิตบุตรชายของบะดัดเอาไว้ พระเจ้ายินนุไม่เห็นด้วย แต่ก็ทรงยอมด้วยเหล้าเสนาบดีช่วยกันทูลขอชีวิตเด็ก เสนาบดีได้เลี้ยงดูบุตรโจรให้การศึกษา อย่างดี เมื่อเติบโตพอรับราชการได้ นายโจรพวกบะดัดนั้นได้มาชักชวนบุตรของบะดัดไปเป็นโจร บุตรชายบะดัดจึงคบคิดกับพวกโจรเอามีดเชือดคอมันตรีและบุตรเสีย แล้วก็ขนเอาเงินทองไปอยู่กับพวกโจร พระเจ้ายินนุจึงให้เสนาบดียกทัพไปจับตัวบุตรชายบะดัดมาฆ่า แล้วตรัสให้ข้อคิดแก่เสนาบดีว่าอย่าเอาเยี่ยงอย่างและละเมิดธรรมเนียมโบราณ

นิทานเรื่องที่ 9 พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน

พระเจ้ามหาติม ครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองอรปิตถาน พระองค์ทรงใฝ่ในการทำบุญให้ทานแก่ราษฎรและชนทุก เมื่อมีผู้จะขอสิ่งใดก็พระราชทานให้ตามปรารถนา ความเลื่องลือไปถึงพระเจ้าเมืองขาม พระเจ้าเมืองขามจึงแต่งราชทูตมาขออุฐดา 300 ตัว ซึ่งอุฐนนั้นมีราคาแพงมาก พระเจ้ามหาติมก็ไปหาซื้อแล้วให้ราชทูตไปถวายแก่พระเจ้าเมืองขาม พระเจ้าเมืองขามชื่นชมในพระทัยพระเจ้ามหาติมจึงถวายอุฐกลับคืนพร้อมด้วยข้าวของบรรทุกเต็มหลังอุฐมากมาย พระเจ้ามหาติมก็ให้เจ้าของอุฐมารับคืนพร้อมทั้งพระราชทานข้าวของบนหลังอุฐนั้น ต่อมาพระเจ้าเมืองญามนมีพระทัยริษยาในความดีงามของพระเจ้ามหาติม จึงให้ทหารไปทูลขอพระเศียร ทหารไปทูลขอในที่ลับตาคนพระเจ้ามหาติมก็ตรัสยกให้แก่โดยดี ทหารมีความซาบซึ้งใจถึงกับยอมมอบศีรษะของตนแทนหากเจ้าเมืองญามนต้องการ พระเจ้ามหาติมก็เลี้ยงอาหาร แล้วพระราชทานเสื้อผ้าให้ทหาร ทหารกลับไปทูลพระเจ้าญามนทุกประการ พระเจ้าญามนจึงตรัสสรรเสริญพระเจ้ามหาติม พระเจ้ามหาติมมีอายุยืน 152 ปี เสวยราชสมบัติจนสิ้นพระชนม์

นิทานเรื่องที่ 10 พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชาบุตร

พระเจ้าวะดินชาเสวยราชย์สมบัติ ณ เมืองเอกราช พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ชายผู้หนึ่งไปค้าขายต่างเมืองจึงนำปัทมราชราคาแพงมาค่าประมาณมิได้มากถวายพระเจ้าวะดินชา แล้วมีรับสั่งให้ช่างทองนำไปทำเรือนพระอัมรินทร์ เพื่อบูชาปัทมราช แต่ทองออกเป็นสองซีก พระองค์ก็ได้ถือโทษช่างทองแต่อย่างใด คราวหนึ่งพระเจ้าวะดินชาบรรทมไม่หลับ 3 ราตรี เกิดความรุ่มร้อนพระวรกาย จึงให้เสนาบดีไปสืบดูว่ามีเหตุร้ายอันใด ได้พบผู้เฒ่าผู้หนึ่งร้องทุกข์ว่า พระราชาบุตรของพระองค์ได้ฆ่าบุตรของหญิงชราเพื่อแย่งนกสาลิกา เมื่อความทราบถึงพระเจ้าวะดินชาก็ให้ลงโทษพระราชาโอรสให้ตายตกไปตามกัน แต่เสนาบดีทูลทัดทาน ขอทำทัณฑ์บนไว้ และนำทองสูงเท่าตัวคนมาไถ่โทษแทน ซึ่งหญิงชราก็ยินยอม และนางก็ให้อภัยพระองค์ และอวยพรให้พระองค์มีพระชนม์ยืนยาว จากนั้นทหารจึงขนทองไปถึงเรือนยายเฒ่า ยายเฒ่าก็กลายเป็นเศรษฐีตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

นิทานเรื่องที่ 11 พระราชกุมารพี่น้องเวนราชสมบัติกัน

พระเจ้าณรักเจสุ ได้เสวยราชย์สมบัติเมืองอิหราราชนคร ซึ่งมีเมืองขึ้นเป็นอันมาก มีพระมเหสี 4 พระองค์และมีพระโอรสที่เกิดจากมเหสีต่างๆ 4 องค์ พระองค์ได้ตรัสให้โอรสองค์สุดท้ายครองราชย์ตามคำขอของมเหสีฝ่ายหลัง เมื่อพระเจ้าณรักเจสุสิ้นพระชนม์แล้วพระราชกุมารองค์น้อยก็มิยอมรับราชสมบัติ เว้นคืนราชสมบัติแก่กันอยู่เสมอ ดังนั้นเสนาอำมาตย์จึงปรึกษากันว่าให้ตั้งโรงพิธีเชิญพระเศวตฉัตรมาปักไว้ที่กลางแล้วเสี่ยงทายว่าเศวตฉัตรจะเลื่อนไปหาพระองค์ใด ปรากฏว่าเศวตฉัตรเลื่อนไปหาพระราชกุมารองค์น้อย พระองค์จึงยอมครองราชย์ ถึงแม้พระองค์จะเป็นพระราชาก็ตาม ทุกวันก่อนเสด็จมาพระราชวังก็ทรงราชยานกันเศวตฉัตรไปเฝ้าพระเชษฐาทั้ง 3 พระองค์ ประมาณปีหนึ่ง พระเชษฐาจึงปรึกษากันเห็นว่าไม่สมควร จึงให้สร้างตำหนักขึ้นกลางเมือง เชิญมาเฝ้าพร้อมกันและว่าราชกิจบ้านเมือง ต่อมาพระเชษฐาเห็นว่าไม่สมควรที่พระเจ้าแผ่นดินมากราบบังคม พระราชกุมารองค์น้อยจึงแบ่งแผ่นดินออกเป็น 4 ภาคเป็นของพระองค์เอง 1 ส่วน และพระเชษฐาองค์ละส่วน พระเชษฐาจึงไปเข้าเฝ้าในพระราชวังและนั่งตามลำดับลูกหลวง ประชาชนอยู่ในบ้านเมืองด้วยความสงบสุข

นิทานเรื่องที่ 12 แปลงรศมละม่วง

พระเจ้าวิวาทะได้เสวยราชย์เมืองอุลปิจะมีเมืองขึ้นเป็นอันมาก วันหนึ่งพระองค์ได้เสด็จพร้อมด้วยพระมเหสีและนางสนม พระองค์ก็บรรทมหลับอยู่ในร่มไทร ที่โคนต้นไทรนั้นเป็นโพรมีสัตว์ทั้งสี่ที่เป็นมิตรกันคือหมาใน ลูกร วานรและสิงโตได้ลักเอาสมบัติของพระเจ้าวิวาทะและพระมเหสี สัตว์ทั้งสี่ก็ออกไปเที่ยวเล่นตามประสาสัตว์ ครั้งนั้นยังมีกุมาร 4 คนได้ไปศึกษา

วิชาความรู้ เห็นสัตว์ทั้งสี่จึงฆ่าสัตว์ทั้งสี่ตาย และหนึ่งในจำนวนนั้นก็ได้เสวยราชสมบัติ เมืองอุกิลปะ วันหนึ่งพระเจ้าวิวาทะมีสวนมะม่วงรสหวานไม่มีมะม่วงเมืองไหน โอรสเทศาเมืองพระองค์ ด้วยพระทัยอธรรม จึงตรัสให้นายอุทธานว่าถ้ามะม่วงหล่นให้เอาเหล็กเผาไฟไซหั่วเสีย จะได้ไม่มีใครนำพันธุ์ไปปลูกได้ แล้วส่งมะม่วงไปถวายพระเจ้าวระบัต ครั้นพระเจ้าวระบัตได้ลิ้มรสก็คิดจะเอาเมล็ดไปปลูก ก็ปลูกไม่ได้ จึงตรัสว่าพระเจ้าวิวาทะไม่ยึดมั่นในธรรม ผู้ใดสามารถทำให้มะม่วงของพระเจ้าวิวาทะมีรสขมได้จะมอบเมืองให้กึ่งหนึ่ง มีมาณพคนหนึ่งอาสาทำการนี้จนสำเร็จโดยการนำเอาของขมเช่นน้ำรดต้นมะม่วงทุกวันและหาพรรณพืชรสขมมาปลูกที่โคนต้นมะม่วง ครั้นเห็นมะม่วงขมแล้ว มาณพมาณพจึงเก็บมะม่วงไปถวายพระเจ้าเมืองวระบัต มาณพรับของพระราชทาน ส่วนเมืองนั้นถวายคืนพระเจ้าเมืองวระบัต พระเจ้าวิวาทะทราบเหตุการณ์ทั้งปวงจึงหาทางทำให้มะม่วงมีรสหวานดังเดิม โดยให้คนนำเอาชันทสก กะทิ นม เนย ปนน้ำรดมะม่วง มะม่วงก็มีรสหวานกว่าแต่ก่อน พระเจ้าวิวาทะทรงคิดได้ "ไม้ขมมาปนด้วยไม้หวาน ไม้หวานยังขมได้ ประดุจมาณพคนดีไปคบคนที่ชั่วก็พาชั่วไป นับตั้งแต่นั้นมาพระองค์ก็ละทิ้งมิชฌาติฐิ แล้วทรงประพฤติธรรม ทำให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข

ครั้นพระเจ้าหุมาขุนดุครบ 12 เหลี่ยม คัดลอกเอานิทานมาทุกเหลี่ยมแล้ว ก็ลาศพพระเจ้าเนาวสวานวาติน แล้วปิดประตูเหล็กมทาบทางดุจดังเก่า เมื่อกลับมาเมืองบัดดัดแล้ว พระเจ้าหุมาขุนทรงปกครองอาณาประชาราษฎรตามจารีตนิทานของพระเจ้าเนาวสวานทั้งสิ้น บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงธรรมนั้นแลฯ

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ	นางสาวจิรัฐิพร ไทยงเหลื่อม
วัน เดือน ปีเกิด	3 ตุลาคม 2517
สถานที่เกิด	จังหวัดนครราชสีมา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	9/1 หมู่ 5 ต.หนองงูเหลือม อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.นครราชสีมา 30000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2548 กศ.ม. สาขาภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 พ.ศ. 2540 คบ.วิชาเอกภาษาไทย วิชาโทจิตวิทยาและการแนะแนว
 จากสถาบันราชภัฏ นครราชสีมา
 พ.ศ. 2536 มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนนมิศราธิบดี
 อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา